Alikartano

1600-luvulta 1960-luvulle

RAKENNUSHISTORIASELVITYS OSA 1/3

LIVADY
OSAKEYHTIÖ

Senaatti

ALIKARTANO

1600-LUVULTA 1960-LUVULLE

RAKENNUSHISTORIASELVITYS OSA 1/3

ISBN: 978-952-7239-77-3 (painettu julkaisu)
ISBN: 978-952-7239-78-0 (pdf)

Tilaaja:
Senaatti-kiinteistöt

Tekijät:
Arkkitehtitoimisto Livady Oy;
Juulia Mikkola, Pasi Kolhonen, Laura Laine, Miia Normén

Valmistunut:
2019

Julkaisupaikka:
Helsinki

Paino:
Grano Oy

Valokuvat:
Arkkitehtitoimisto Livady, ellei toisin mainittu.

Kansi: Alikartano Selim A. Lindqvistin kuvaamana vuoden 1892 taidehistoriallisella retkellä.
Kuva: MV pääarkisto HK18921029:7.

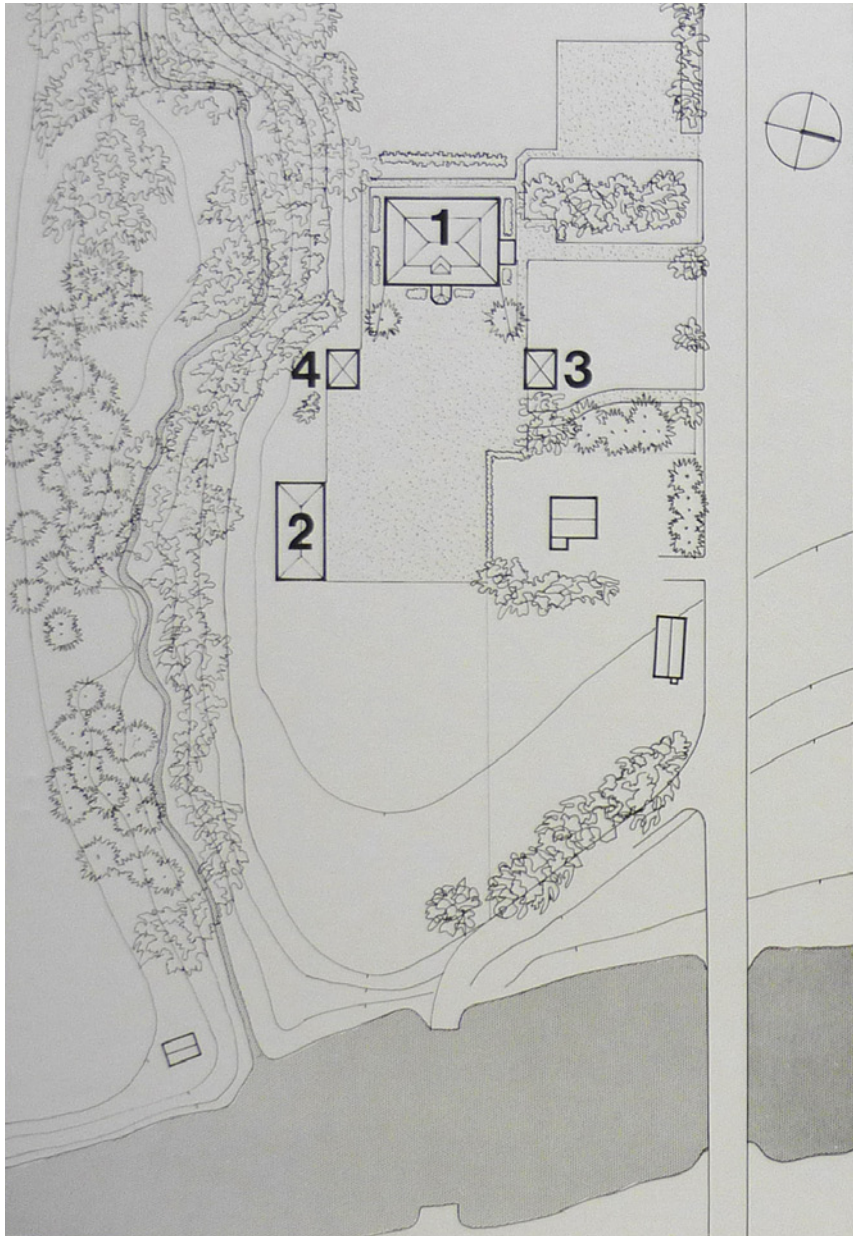

Alikartanon rakennukset
1. Ylipytinki (uusi päärakennus)
2. Alipytinki (vanha päärakennus)
3. Puoti (aitta)
4. Huoltorakennus
Eri lähteissä ilmansuunnat on merkitty eri tavoin. Tässä selvityksessä on käytetty lähimpiä pääilmansuuntia.
Kuva: MV käsiarkisto

Perustiedot

Kiinteistötunnus:	505-409-5-550
Maakunta:	Uusimaa
Kunta:	Mäntsälä
Kylä:	Numminen
Osoite:	Nummistentie 48 04660 Numminen

Pihapiirin nykyiset rakennukset:
Alipytinki (rakennettu 1730-luvulla, 159 k-m², 1486 m³)
Ylipytinki (valmistunut 1805, 393 k-m², 525 m³)
Puoti (rakennettu 1800-luvun alkupuolella, 44 k-m², 111 m³)
Aitta (rakennettu 1978–1979, 43 k-m², 153 m³).

Kartanon virallinen nimi on nykyään Alikartano Frugård. Ruotsinkielinen Frugård-nimitys ”rouvankartano” on vanhempi. Sjaintiin viittaava Alikartano-nimitys tuli käyttöön sen jälkeen, kun kartanon maista lohkottiin Ylikartanon maat vuonna 1783.[1] Tässä teoksessa käytetään yksinkertaisuuden vuoksi vain jompaakumpaa nimitystä kerrallaan.

1 Hannu Puurusen ja Marja Ivarsin haastattelu Alikartanossa 20.10.2015

Selvityksen pdf versioon on tehty 14.1.2019 täsmennys, joka poikkeaa painetun version tekstistä.
Sivu 12: ”Samana vuonna...” on muutettu muotoon ”Seuraavana vuonna...”

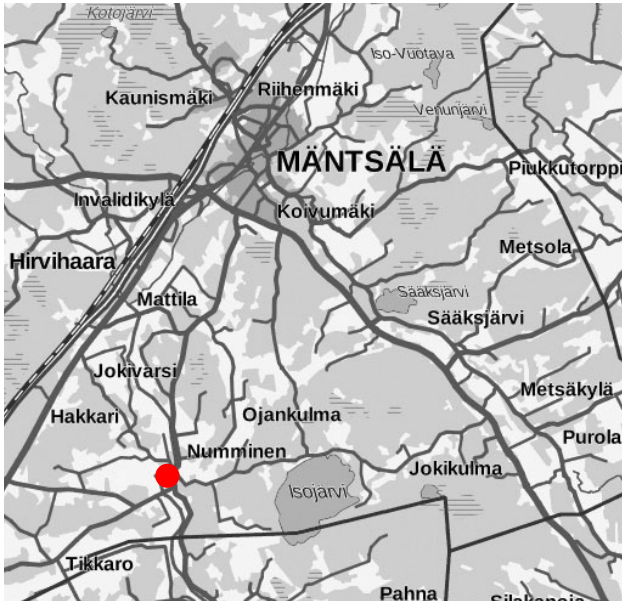

Nummisten kylä sijaitsee Mäntsälästä lounaaseen. Alikartano on merkitty karttaan punaisella pisteellä
Kuva: kansalaisen karttapaikka.fi.

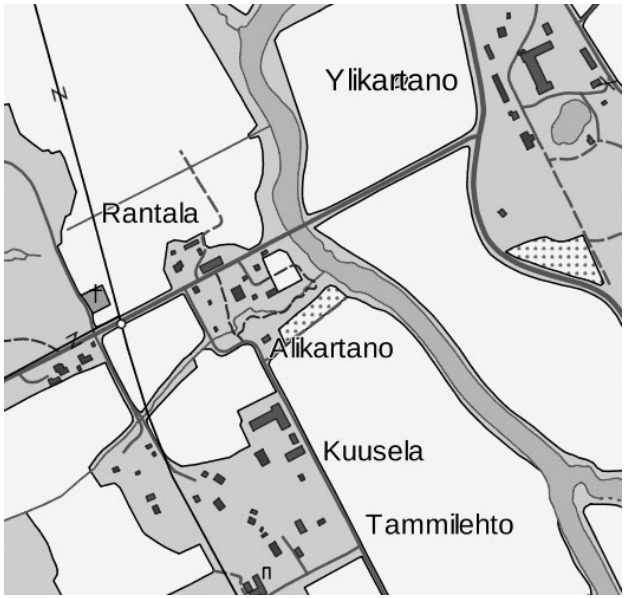

Alikartano sijaitsee Mustijoen rannalla.
Kuva: kansalaisen karttapaikka.fi.

Sisällys

JOHDANTO 6

Alkusanat 7
Selvityksen rakenne 8
Alikartano pähkinänkuoressa 9
Lähteistä ja arkistotyöstä 10
Alikartano rakennettuna kulttuuriympäristönä (RKY 2009) 12
Omistus ja suojelu 12
Mahdolliset kiinteät muinaisjäännökset 13
Vaalimisessa huomioitavaa 13

TILAN HISTORIA 14

Nordenskiöldien Alikartano 15
Alikartanon vaiheita lyhyesti 15
Kartanon synty 16
Alipytingin rakentaminen 16
Ylipytingin rakentaminen 24
Kartanon omistajat ja asukkaat 28

Tilan myöhemmät vaiheet 30

KARTANON RAKENNUKSET 32

Vanha päärakennus eli Alipytinki 33
Muutoksia Alipytingissä 36

Uusi päärakennus eli Ylipytinki 40
Innoitusta mallikirjasta 41
Pohjakaava 43
Ikkunat 44
Sali ja lehteri 46
Muutoksia Ylipytingissä 49

Puoti 59

Renkitupa 60

Muut rakennukset 62

LÄHIYMPÄRISTÖ 68
Nummisten kylä 69
Piha 71
1700-luku 71
1800-luku 71
1900–1963 72
1963–1973 74
Erilaisten kasvilajien viljely 77
Marjatarha 78
Hedelmätarha ja Plantaasi 79
Puutarha ja ryytimaat 80
Pato ja patolampi 81
Mylly ja Laboratorio 81
Nordenskiöld-suvun hauta 86

LÄHTEET 90
Alikartano valokuvissa ja piirustuksissa 91
Frugård-albumin valokuvat vuodelta 1880 91
Muinaismuistoyhdistyksen valokuvat vuodelta 1892 92
Signe Branderin valokuvat vuodelta 1911 92
Vuoden 1921 mittauspiirustukset ja valokuvat 92
Suomen kartanot ja suurtilat -kirja vuodelta 1939 93
1960-luvun mittauspiirustukset ja valokuvat 93
Piirustusluettelo 94
Kirjalliset lähteet 96
Haastattelut 99
Projektipankkiin ladatut tiedostot 100
Projektipankin tiedostonimien lukuohjeet 102
Alikartanon rakennusten sisätilojen numerointi 104

Foto Signe Brander

Alkusanat

Frugård eli Alikartano sijaitsee Mustijoen laaksossa Mäntsälän Nummisten kylässä. Se on osa laajaa kartanoiden ja viljelymaiden muodostamaa kulttuurimaisemaa. Tilan varhaisin historia ulottuu 1600-luvulle. Nykyinen päärakennus eli Ylipytinki valmistui vuonna 1805.

Museoviraston lausunnossa vuodelta 1978 Alikartanoa kuvaillaan seuraavasti: *"Alikartano edustaa aikakaudelleen ja alueelleen tyypillistä kartanoasutuksen syntyä ja kehitystä. Samalla se muodostaa henkilö- ja rakennushistorialtaan sekä arkkitehtoniselta olemukseltaan ainutlaatuisen kokonaisuuden. Rakennusryhmä säterikattoisine päärakennuksineen ja puutarhoineen heijastaa omistajien tietämystä ja persoonallista tulkintaa rakentamisen traditioista. Eri vaiheista säilyneen rakennuskannan ja puutarhan piirteet kertovat kartanon rakentumisen pitkästä historiallisesta jatkuvuudesta sukupolvien ajan. Rakennusvaiheet on suhteutettu hienosti toisiinsa vanhempia kerrostumia säästäen siten, että kokonaisuus on rakennustaiteellisesti harmoninen."*[1]

Alikartano siirtyi Suomen valtion omistukseen vuonna 1963 ja se restauroitiin museoksi vuosien 1973–1983 aikana. Tällöin päärakennuksen huonejako palautettiin alkuperäiseksi ja seinien pintakäsittelyt ja sapluunamaalaukset konservoitiin. Vuodesta 1983 kartano on toiminut museona, jossa esitellään muun muassa kartanon pitkäaikaisen omistajasuvun, Nordenskiöldien tieteellisiä saavutuksia. Vuodesta 2013 Alikartanon kiinteistöä on hallinnoinut Senaatti-kiinteistöt.

Selvityksen laatimista on Senaatti-kiinteistöjen edustajana ohjannut rakennuttajapäällikkö Selja Flink. Museovirastosta ohjaukseen ovat osallistuneet muiden muassa Marja Ivars ja Päivi Eronen. Erityismaininnan ansaitsevat myös Panu Kaila, Hannu Puurunen ja Pentti Pietarila, jotka ovat suostuneet haastateltavaksi paikan päällä. Selvityksen laatijat kiittävät kaikkia tahoja sujuvasta yhteistyöstä.

1 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Viereisellä sivulla Ylipytinki luoteesta Signe Branderin kuvaamana 1911.
Kuva: MV RHO443401.

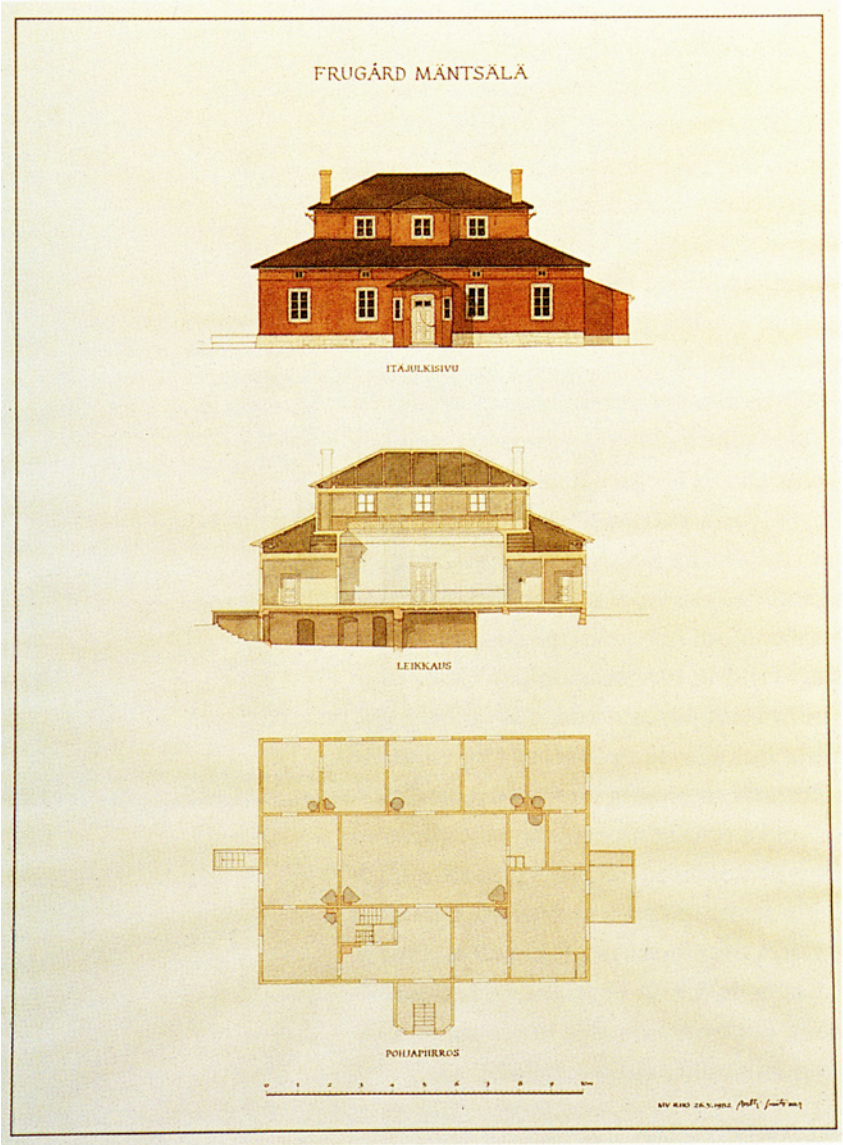

Adolf Gustaf Nordenskiöldin suunnittelema Ylipytinki valmistui 1805.
Antti Luutosen laveeraus vuodelta 1982.
Kuva: Alikartano Frugård Opas, 1998, s. 11.

Selvityksen rakenne

Alikartanon pitkälle ulottuvan historia ja laaja lähdeaineisto ovat johtaneet siihen, että tämän selvityksen sivumäärä on kasvanut totuttua suuremmaksi. Sekä sähköisen- että tulostetun version käytettävyyden helpottamiseksi rakennushistoriaselvitys on jaettu kolmeen osaan. Tässä käsillä olevassa ensimmäisessä osassa käydään läpi kartanon syntyvaiheet ja historia 1960-luvulle saakka.

Tämä selvitys on jaettu viiteen suurempaan lukuun seuraavasti: Johdanto sisältää kohteen perustiedot sekä katsauksen nykyiseen suojelutilanteeseen. Toisessa luvussa käydään läpi tilan historiaa 1600-luvun alusta asti ja käsitellään kartanon omistajat ja asukkaat eri aikoina. Kolmas luku keskittyy pihapiirin rakennusten vaiheisiin. Neljännessä, lähiympäristöä käsittelevässä luvussa tutustutaan Alikartanon pihan vaiheisiin ja ympäröiviin tiluksiin sekä luodaan katsaus aikaan, jolloin kartanon mailla kokeiltiin uusia viljelymenetelmiä. Viimeisessä luvussa listataan käytetyt lähteet ja erilaiset valokuva- ja piirustuskokonaisuudet 1970-luvulle asti.

Rakennushistoriaselvityksen toisessa osassa *Museoviraston aika 1964–2013* kerrotaan, kuinka kartano restauroitiin ja muutettiin museoksi. Osassa käydään myös läpi ne kunnostukset ja huoltotoimet, joita on tehty Alikartanon ollessa museokäytössä

Kolmannessa osassa *Inventointi ja restaurointi 2014–2018* käsitellään Alikartanon viimeisimmät muutokset ja sitä koskevat tuoreimmat tutkimukset. Osassa luodaan myös katsaus kartanon tilaan selvityksen tekohetkellä.

Selvityksen osat tulee nähdä yhtenä kokonaisuutena, ei erillisinä selvityksinä. Selvityksen on tarkoitus palvella Alikartanon tulevia suunnittelijoita, kiinteistönhoitajia ja käyttäjiä tietopankkina, joka auttaa päätöksenteossa.

Alikartano pähkinänkuoressa

Sijainti

Mäntsälän Nummisten kylässä oleva sijaitseva Alikartano sijaitsee Mustijoen länsirannan ja siitä haarautuvan purouoman varressa. Kartanon rakennusryhmän paikalla on luultavasti ollut vanha kylänpaikka, joskaan asiaa ei ole selvitetty arkeologisin kaivauksin. Nykyisin kartano jää uudempien maatalousrakennusten ja purolaakson korkeana kasvava puuston väliin. Parhaiten Alikartanon rakennusryhmä on tarkasteltavissa joen vastakkaiselta puolelta Ylikartanon suunnalta.[1]

Rakennukset

Alikartanon symmetrinen pihakokonaisuus perustuu barokkiklassismiin. Kartanon vanhaa päärakennusta 1730-luvulta kutsutaan Alipytingiksi ja vuonna 1805 valmistunutta uutta päärakennusta Ylipytingiksi. Rakennusten punamultainen väritys ja aumatut katot tekevät rakennusryhmästä yhtenäisen, vaikka kokonaisuus onkin kokenut monia muutoksia.

Esimerkiksi pihasommitelmassa Alipytingin parina aiemmin ollut väentupa on purettu 1950-luvulla ja sen paikalla on lohkotulle tilalle rakennettu rintamamiestalo. Pihassa on jäljellä 1800-luvun alkupuolella rakennettu, Puodiksi kutsuttu aitta. Sen parina ollut toinen aitta on hävinnyt, mutta sen tilalle on 1970-luvulla rakennettu saman näköinen huoltorakennus.[2]

Nordenskiöldien kotikartano

Merkittävän rakennushistorian lisäksi Alikartano on tunnettu myös rikkaasta henkilöhistoriastaan. Alikartanon tila perustettiin 1600-luvun alussa, ja vuonna 1709 se siirtyi Nordenskiöld-suvun esiisien omistukseen.[3] Nordenskiöldit, joiden nimi on merkittävä Suomen luonnontieteiden historiassa – lähinnä kasvitieteessä, mineralogiassa ja maantieteessä – hallitsivat Alikartanoa yli 200 vuotta. Kartano oli myös suvun tunnetuimman edustajan, maailmankuulun tutkimusmatkailijan ja Koillisväylän ensimmäisen purjehtijan Adolf Erik Nordenskiöldin (1832–1901) lapsuudenkoti. Muutaman sadan metrin päässä kartanosta luoteeseen, maantien toisella puolella, sijaitsee Nordenskiöld-suvun puistomainen, aitauksella rajattu hautakumpu, jonne on haudattu 22 suvun jäsentä.[4]

Alikartano oli aikanaan eräänlainen mallitila, jonka pelloilla kokeiltiin jo 1700-luvun puolivälissä uusia viljelystapoja ja kasvatettiin ennen tuntemattomia hyötykasveja. Alikartano oli esimerkiksi yksi ensimmäisistä suomalaisista tiloista, joissa viljeltiin perunaa. Kartanoon kuului hedelmä- ja marjatarhoja sekä oma pato patolampineen. Kartanon alueelle on aikojen kuluessa istutettu erilaisia jaloja lehtipuita sekä koristekasveja, kuten jasmiinia, pensasangervoa, syreeniä ja vaaleanpunaista tuomea, ja siellä esiintyy myös muutamia harvinaisia luonnonvaraisia kasveja, kuten keltavuokkoa ja kevätesikkoa.[5]

1 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013 sekä Museoviraston rakennusperintöportaali

2 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013 sekä Rakennusluettelo 19.2.1990 (laajuustiedot)

3 Museoviraston Alikartano-sivusto

4 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013; Maunu Häyrysen sähköposti "[Museoposti] Opasvihkonen Alikartanon historia- ja luontopolusta ilmestynyt", 4.6.2004.

5 Mäntsälä Frugårdin kartano 8.12.1971

Lähteistä ja arkistotyöstä

Selvityksen laatimisen yhteydessä kerättiin Senaatti-kiinteistöjen projektipankkiin laaja kuva- ja asiakirja-aineisto. Materiaalit nimettiin ja kansioitiin Senaatti-kiinteistöjen ohjeistuksen mukaisesti. Samaa käytäntöä on sovellettu myös muissa valtion strategisissa museokiinteistöissä eli niin kutsutuissa MUKI-kohteissa. Projektipankista löytyvät kattavasti kaikki Museoviraston arkiston Alikartanoa kokevat piirustukset sekä entisen Rakennushistorian osaston (RHO) mustavalkovalokuvat. Lisäksi projektipankkiin on tallennettu ne valokuvat, joihin on ostettu käyttöoikeus tätä rakennushistoriaselvitystä varten, sekä suuri määrä erilaisia asiakirjoja, karttoja, artikkeleita ynnä muuta taustamateriaalia, jota on saatu Museoviraston restaurointiyksikön käsiarkistosta. Museoviraston pääarkistossa on tämän lisäksi vielä suuri määrä valokuvia, kuten esimerkiksi väridioja museoksi muuttamisen ajalta, joita ei ole lainkaan tallennettu Senaatti-kiinteistöjen projektipankkiin.

Arkkitehtitoimisto Livadyn projektipankkiin keräämä aineisto on luetteloitu selvityksen loppuun.

Tällä sivulla: Ylipytingin lehterin kattomaalauksia esittäviä dioja Museoviraston arkistosta.
Suurta osaa museoviraston materiaaleista ei ole vielä skannattu ja siirretty projektipankkiin.
Kuvat: MVA 72-11086, MVA 68-11082 ja MVA 370-22281, repro.

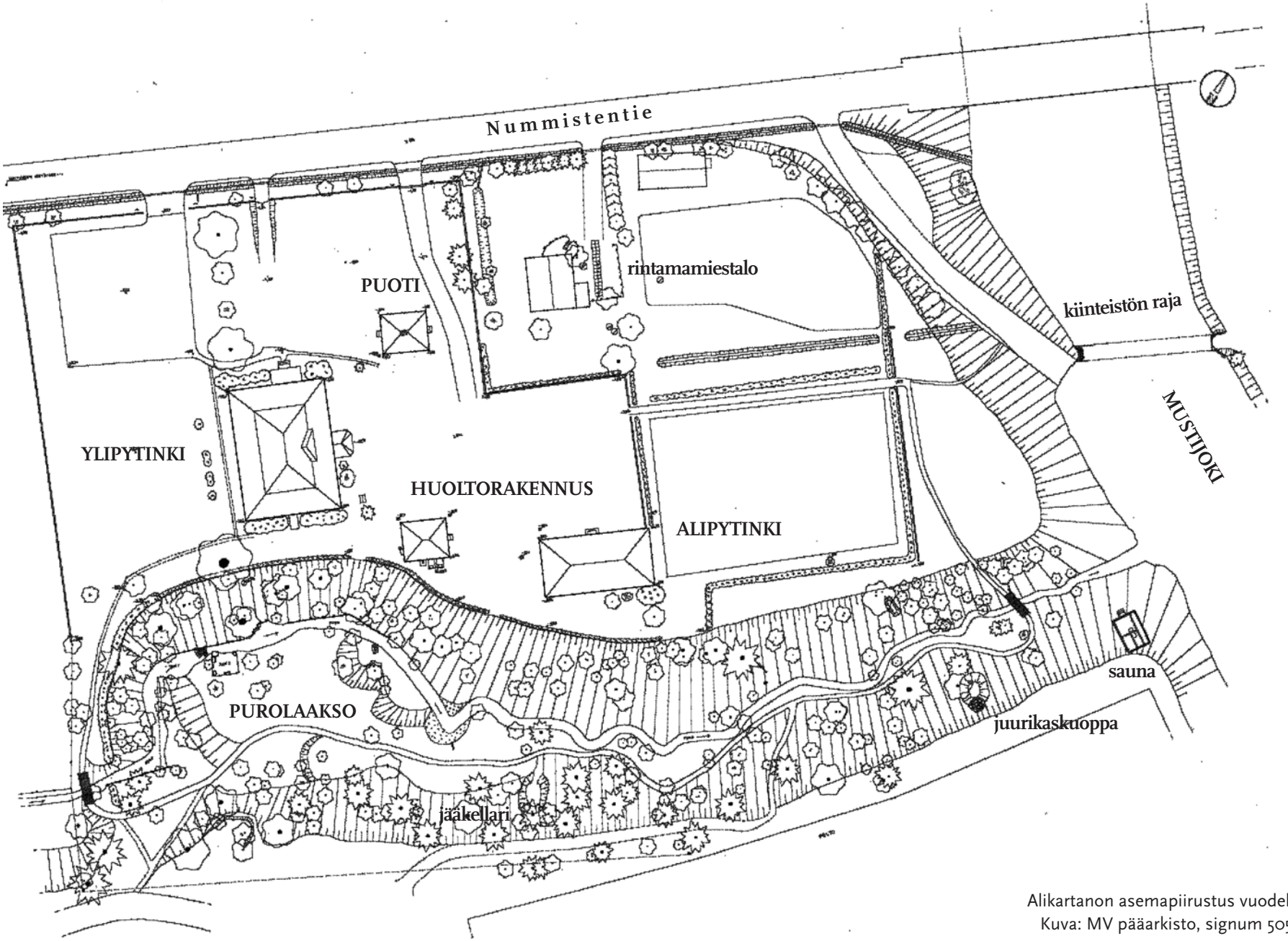

Alikartanon asemapiirustus vuodelta 1996.
Kuva: MV pääarkisto, signum 505030172.

Alikartano rakennettuna kulttuuriympäristönä (RKY 2009)

Alikartano ja sitä ympäröivä viljelymaisema kuuluvat valtioneuvoston vahvistamaan valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen RKY 2009 -listaukseen otsikolla *Frugårdin kartano ja viljelymaisema*. RKY:n aluerajaus on huomattavasti Alikartanon rakennusryhmää ja puutarhaa laajempi, sillä se koskee myös ympäröivää viljelymaisemaa.

RKY-kuvauksessa korostetaan Ali- ja Ylikartanon muodostamaa monipuolista ja tiivistä kartanokulttuurikokonaisuutta laajalle avautuvassa peltomaisemassa. *"Alikartanon pihapiirin puisilla rakennuksilla on vakiintunut sijansa Suomen arkkitehtuurihistoriassa ja 1805 valmistunut säterikattoinen päärakennus on sekä ulkohahmoltaan että pohjakaavaltaan poikkeuksellinen suomalaisessa kartanorakentamisessa. [...] Kahden kerroksen korkuinen, rakennusrungon keskellä oleva sali saa valaistuksensa säteriosaan sijoitetun lehterin ikkunoista. Asuinhuoneet kiertävät salia."*[1]

1 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY sekä Museoviraston Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Omistus ja suojelu

Museovirasto teki esityksen Alikartanon suojelusta 10.12.1987. Sen perusteella Alikartanon vanhat rakennukset, Ylipytinki, Alipytinki ja Puoti, suojeltiin rakennussuojelulailla 7.9.1989.[1]

Vuonna 2013 Alikartano määriteltiin Museoviraston *kiinteistöt ja rakennukset* -työryhmän esityksessä strategiseksi kiinteistöksi eli sellaiseksi, jonka omistus on välttämätöntä pitää valtiolla.[2] Seuraavana vuonna rakennuksen hallinnointi siirtyi Senaattikiinteistöille, joka ryhtyi vuokraamaan Alikartanoa Museovirastolle.

Alikartanon rakennusryhmä ja puutarha on suojeltu valtion omistamien rakennusten suojelusta annetun asetuksen (480/85) nojalla.[3] Kaikki suojellut rakennukset kuuluvat luokkaan S1, mikä tarkoittaa sitä, että rakennukset on suojeltu kokonaisuudessaan sisätilat mukaan lukien.

Rakennusryhmä ja siihen liittyvä puutarha on suojeltu luokassa S3 ja sille on osoitettu rajaus suojelupäätöksessä. Rakennusryhmään kuuluvat suojelumääräyksen mukaan suojellut rakennukset ja niihin liittyvä rakentamalla tai istuttamalla muodostettu alue.

Pihapiirissä puotirakennuksen parina on 1970-luvulla rakennettu huoltorakennus, jossa sijaitsevat museon asiakkaita palvelevat käymälät sekä lämpökeskus. Vanha puotirakennus vellikelloineen ja uusi huoltorakennus sijaitsevat symmetrisesti suhteessa kartanon päärakennukseen. Uusi huoltorakennus vähensi tarvetta sijoittaa nykyaikaisia tiloja historiallisiin rakennuksiin. Samalla on palautettu rakennusryhmän symmetriaa, sillä huoltorakennus on rakennettu hävinneen aitan paikalle. Rakennuksella on merkitystä sekä käytön ja rakennusryhmän kokonaisuuden että kohteen restaurointiperiaatteen kannalta.

Niin kauan kun Alikartano säilyy valtion omistuksessa, turvaa asetuksen nojalla tehty suojelupäätös sen kulttuurihistoriallisten arvojen säilymisen hyvin. Päätös edellyttää suojeltujen rakennusten ja muiden kohteiden aktiivista hoitoa, kunnossapitoa ja restaurointia siten, että niiden kulttuurihistoriallinen arvo säilyy tai korostuu. Suojeltua kohdetta ei saa ilman Museoviraston lupaa muuttaa tai käyttää niin, että sen kulttuurihistoriallinen arvo vähenee. Asetus edellyttää myös Museoviraston ja Senaattikiinteistöjen yhteistyötä suojelun valvonnassa sekä korjaus- ja muutostöiden suunnittelussa.

Museoviraston lausunnon mukaan kartanon pihapiirin ja puutarhan suojelua koskeva aluerajaus on riittävä.[4] Päärakennuksen edustalle rakennetulla huoltorakennuksella on merkitystä osana Alikartanon rakennusryhmää, ja sitä tulee ylläpitää osana pihasommitelmaa.

Asetuksen nojalla tehty suojelupäätös ei koske hautausmaata, mutta Nordenskiöldin suvun vuonna 1964 Valtiolle tekemän lahjoituksen ehtona on ollut,

1 Museoviraston pdf-tiedosto Alikartanon korjaushistoria 14.12.1990 (Korjaushistoriaa 1990.pdf)
2 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013
3 Valtioneuvoston päätös 7.9.1989, DNo 81/569/89
4 Museoviraston Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

että myös hauta ja sen ympäristö pidetään kunnossa. Hautausmaata muistomerkkeineen, rakenteineen ja istutuksineen tulee siten hoitaa sen arvoa vastaavalla tavalla.[1]

Laajemman aluekokonaisuuden ominaisluonteen säilymistä turvaa myös maankäyttö- ja rakennuslaki, jossa on määritelty valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita. Maankäytön suunnittelussa on tällöin otettava huomioon Museoviraston inventointi valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä (RKY 2009) siten, että ympäristön ominaisluonne säilyy.

Valtion omistaman ja Senaatti-kiinteistöjen hallinnoiman rakennetun kulttuuriperinnön vaalimista ohjaa myös Museoviraston ja Senaatti-kiinteistöjen välinen yhteistyösopimus, jonka periaatteita noudatetaan muun muassa suojeltujen rakennusten tai suojelun piiriin tulevien rakennusten restaurointi-, korjaus- ja muutoshankkeissa. Ennen suojeltuun tai muutoin arvokkaaksi katsottuun rakennettuun kulttuuriperintöön sekä muinaisjäännöksiin kohdistuviin toimenpiteisiin ryhtymistä Senaatti-kiinteistöt on yhteydessä Museovirastoon kulttuuriperinnön vaalimista koskevan lainsäädännön edellyttämällä tavalla.

Jos valtio jossain vaiheessa luopuu Alikartanon omistuksesta, tulee kohteen suojelu ratkaistavaksi rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (498/2010) säännösten ja määräysten nojalla. Tällöin tulevat ajankohtaisiksi yksityiskohtaisten suojelumääräysten laatiminen ja suojelun kohdentumisen tarkentaminen. Suojelutavoitteet koskevat rakennusten ulkoasua ja sisätiloja irtaimistoineen sekä lähiympäristöä. Myös pihapiirin uudempaa huoltorakennusta tullaan käsittelemään osana rakennusryhmää.

1 Museoviraston Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Mahdolliset kiinteät muinaisjäännökset

Mäntsälän historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä ei ole toistaiseksi inventoitu kattavasti. Alikartanon alueelta ei tunneta kiinteitä muinaisjäännöksiä, mutta sen purolaaksossa on tehty muun muassa vuosina 2009–2010 kenttätutkimuksia, joiden tarkoituksena on ollut varmistaa oletus paikalla 1700-luvun loppupuolella sijainneesta laboratoriosta. Rakennusjäännösten luonne jäi tutkimuksissa kuitenkin edelleen epäselväksi.

Alikartano on mahdollisesti rakennettu yhdelle historiallisen Nummisten kylän vanhoista tonttimaista. Tätä asiaa valaisevat arkeologiset selvitykset kuitenkin puuttuvat. Joenrantaan ulottuvassa kohteessa on mahdollisuus myös vedenalaisen arkeologisen kulttuuriperinnön kuten laituri- ja siltarakenteiden sekä kalastukseen ja vesillä liikkumiseen liittyvien rakenteiden ja esineistön löytymiseen. Maa- ja vesialueisiin kohdistuvista toimenpiteistä on kuultava hyvissä ajoin Museovirastoa.[2]

2 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Vaalimisessa huomioitavaa

Alikartanon hoidon perustana on Museoviraston vuoden 2013 lausunnon mukaan rakennustaiteellisesti ja -historiallisesti arvokkaan rakennetun ja istutetun kokonaisuuden ylläpitäminen siten, että se ilmentää mahdollisimman hyvin myös merkittävän suvun henkilöhistoriaa, tilanhoitoa ja elämäntyötä. Tehtävä on vaativa ja edellyttää muun muassa aikakauden rakennusten ja puutarhan restaurointiasiantuntemusta, irtaimiin esineisiin liittyvää kokoelma- ja konservointiasiantuntemusta sekä perehtyneisyyttä Alikartanon henkilöhistoriaan.[3]

3 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Ylipytingin kaksikerroksinen sali syyskuussa 2018.

Tilan historia

Nordenskiöldien Alikartano

Alikartanon vaiheita lyhyesti

Alikartano oli 1700-luvun alkuun asti niin kutsuttu sivutila, eli omistajat eivät asuneet siellä. Kartanon vaatimaton rakennuskanta uusittiin 1730-luvulla, jolloin paikka muutettiin asuinkartanoksi. Toinen tärkeä rakennusvaihe osui 1700- ja 1800-lukujen vaihteeseen, jolloin valmistui muun muassa uusi päärakennus eli Ylipytinki.

Kartanon maa-alueita on pilkottu useassa eri maanjaossa. Isojaossa vuonna 1783 tilan maat jaettiin Carl Fredrik Nordenskiöldin kolmen pojan kesken, jolloin Frugårdista eli Alikartanosta lohkottiin Andersberg eli Ylikartano joen vastarannalla sijaitsevine rakennuksineen sekä Saharin tila. Vuonna 1833 Frugårdin maista lohkottiin vielä Nordbon kartano.

Vuonna 1924 tilasta erotettiin 14 uudistilaa, ja toisen maailmansodan jälkeen loput maat jaettiin siirtokarjalaisten asutustiloiksi. Laajimmillaan yli 4000 hehtaarin tilasta on nykyään jäljellä 1,8 hehtaarin alue, kolme rakennusta ja pala entistä puutarhaa ja puistoa. Alikartano ostettiin Suomen valtiolle vuonna 1964 Nordenskiöld-suvun lahjoituksen turvin.

Restaurointi museoksi alkoi vuonna 1971. Korjauksessa pyrittiin saavuttamaan se yleisvaikutelma ja palauttamaan ne yksityiskohdat, jotka pihapiirillä oli 1800-luvun alussa uuden päärakennuksen eli Ylipytingin valmistuttua. Ylipytingin sisätilat restaurointiin pääasiassa 1800-luvun alun asuun. Miltei alkuperäisenä säilynyt huonejako ja kiinteä sisustus sekä monien tapettikerrosten alta löytyneet alkuperäiset empirekaudelle tyypilliset värisävyt antoivat siihen hyvät mahdollisuudet.[1]

1 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998

Viereisellä sivulla:
Kartanoalue kuvattuna Ylikartanon suunnalta vuonna 1880. Tulo Alikartanoon kävi sillan yli ja portin kautta pitkin puutarhan keskikäytävää suoraan pääovelle. Keskellä näkyy uusi päärakennus eli Ylipytinki, vasemmalla vanha päärakennus eli Alipytinki. Pihan oikeassa reunassa, vastapäätä Alipytinkiä, näkyy 1950-luvulla purettu väentupa. Etualalla on aidattu kasvitarha. Väentuvan ja Ylipytingin välissä on puoti eli aitta. Puron puoleinen aitta oli jo tässä vaiheessa purettu. Oikealla tien toisella puolella on Alikartanon maatalousrakennuksia. Kuvan vasemmassa reunassa näkyy puron yli menevä arkkusilta.
Kuva: Frugård-albumi MV HK10000.6287.

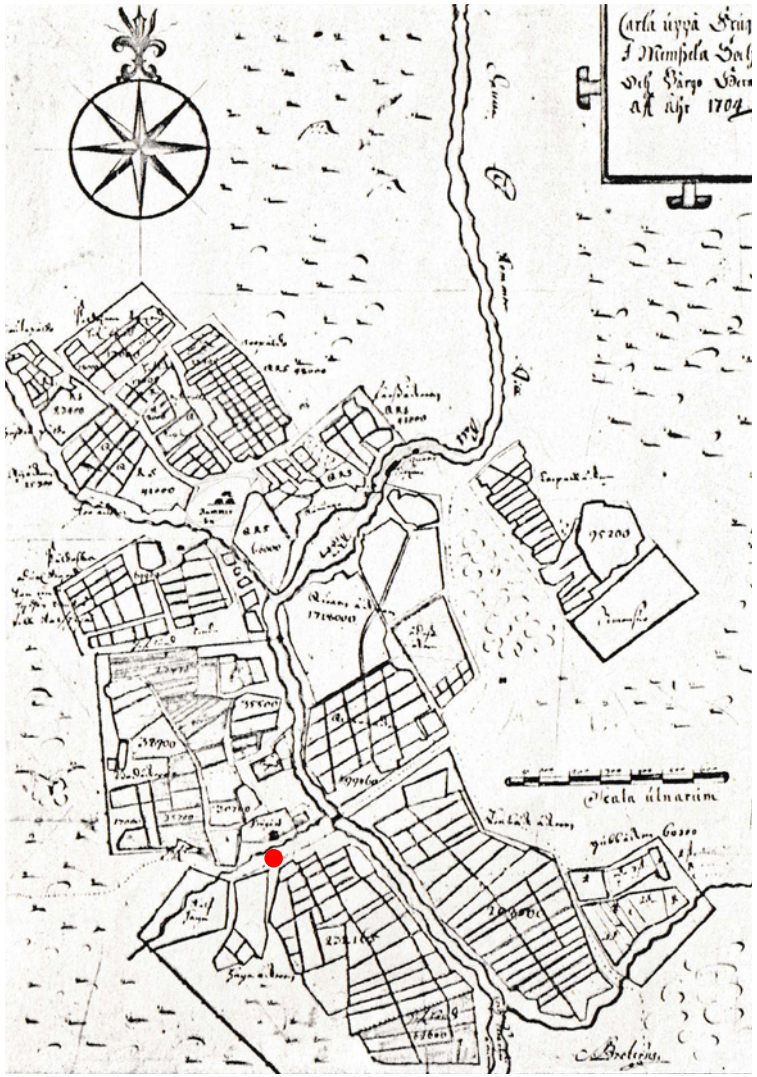

Kartta Alikartanon maista vuodelta 1704 (kartanon paikka on merkitty punaisella pisteellä). Nummisten kosken itärannalla on mylly (Qvarn) ja saha (Såggvarn). Saha paloi mm. vuonna 1778 mutta rakennettiin uudestaan. (Martti Blåfieldin esitys kansalaisopistossa 15.4.1991)
Kuva: MV käsiarkisto.

Kartanon synty

Alikartanon historia ulottuu vuoteen 1606, jolloin kuningas Kaarle IX lahjoitti ratsumestari Henrik Wreden leskelle, Gertrud von Ungernille yhdeksän taloa Nummen kylästä. Wrede oli luovuttanut vuonna 1605 Kirkholman taistelussa kuninkaalle hevosensa ja pelastanut näin kuninkaan hengen mutta saanut itse surmansa. Lahjoitettujen tilusten joukossa olivat Alikartanon säterin* pohjana olevat tilat. Säteriä alettiin kutsua leskirouvan mukaan Frugårdiksi eli Rouvankartanoksi.[1]

Tilusten huoltoa ja taloutta tarkastamaan lähetettiin Ruotsista vuonna 1692 Fabian Wreden kirjanpitäjä Johan Nordberg, Nordenskiöld-suvun suomalaisen haaran kantaisä.[2] Nordberg osti itselleen ensin Sipoosta Savijärven ja Eriksnäsin, joka oli pitkään suvun kantatilana, sekä Frugårdin vuonna 1709.[3] Kartanossa oli tuolloin 1600-luvulle tyypillinen sivutilan rakennuskanta: vaatimaton asuinrakennus, jossa oli sali, kaksi kamaria ja keittiö, sekä kaksi tuparakennusta ja joukko pieniä talousrakennuksia.[4]

1 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013 sekä Museoviraston rakennusperintöportaali
2 Ylipytingin huoneiden näyttelyesitteet sekä Alikartano Frugård, opas Nordenskiöld-näyttelyyn
3 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013 sekä Museoviraston rakennusperintöportaali
4 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998
* Säteri oli erivapauksista (esimerkiksi verovapaudesta) nauttiva, niin kutsuttu rälssitalo, jonka omistaja oli vapautettu suorittamasta ratsupalvelusta.

Alipytingin rakentaminen

Isonvihan jälkeen vuonna 1721[5] Johan Nordbergin poika linnoitusupseeri Carl Fredrik Nordenberg, aateloituna vuodesta 1751 Nordenskiöld, asutti tilan, joka tuolloin käsitti 4500 hehtaaria, ja teki siitä 1730-luvun mittaan asuinkartanon tarpeellisine rakennuksineen. Pihapiirissä on säilynyt tältä ajalta karoliinisen tradition mukainen, aumakattoinen vanha päärakennus eli Alipytinki, jonka keskellä sijaitsevaa salia reunustavat asuinhuoneet. Kartanon keittiö ja suuri leivintupa sijaitsi väentuvassa, joka oli rakennettu päärakennuksen peilikuvaksi pihan vastakkaiselle sivustalle.[6]

Miespiha sai tuolloin symmetrisen perusmuodon, joka sillä yhä on. Päärakennuksen, väentuvan, kahden sivurakennuksen ja tallin muodostama piha oli tiukasti aidattu. Karjakartano eli karjapiha siihen liittyvine rakennuksineen sijaitsi omana neliönään sivummalla ja tulenarat rakennukset, sauna ja riihi, joen varressa (ks. s. 19). Puutarha ja kaalimaa reunustivat viivasuoraa sisäänajotietä.[7]

Joen yli rakennettiin vuonna 1724 silta. Kevättulvien ja voimakkaan jäidenlähdön takia uusi silta tehtiin uuden rakennustekniikan mukaisesti paaluttamalla. Työ sujui nopeasti ja helposti, ja paalusiltaan kului vain puolet siitä työmäärästä, minkä arkkusilta olisi vaatinut.[8]

Tässä vaiheessa luotiin perusta myös kartanon puutarhalle. Alikartanossa harjoitettiin 1740-luvulta lähtien kokeellista puutarhanhoitoa ja maanviljelyä, muun muassa perunanviljelyä ensimmäisten joukossa Suomessa.[9]

5 Ylipytingin huoneiden näyttelyesitteet
6 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998 sekä Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983
7 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998
8 Martti Blåfieldin esitys kansalaisopistossa 15.4.1991
9 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Alikartanon rakennukset vuonna 1693:

Päärakennuksessa oli sali ja neljä kamaria sekä eteisessä sijainnut keittiö. Rakennus oli välikattoa myöten valmis mutta muutoin vielä viimeistelemättä.
Lisäksi tontilla oli
- tupa, jossa pieni kamari
- vanha rakennus, jossa kolme tupaa ja yksi kamari sekä kaksi eteistä
- kaksi suurta aittaa
- mallaspirtti
- sauna
- kaksi tallia
- viisi navettaa
- suuri rehulato
- riihi, luuva ja olkilato
- vanha riihi, luuva ja olkilato.

Lähde: Martti Blåfieldin esitys kansalaisopistossa 15.4.1991

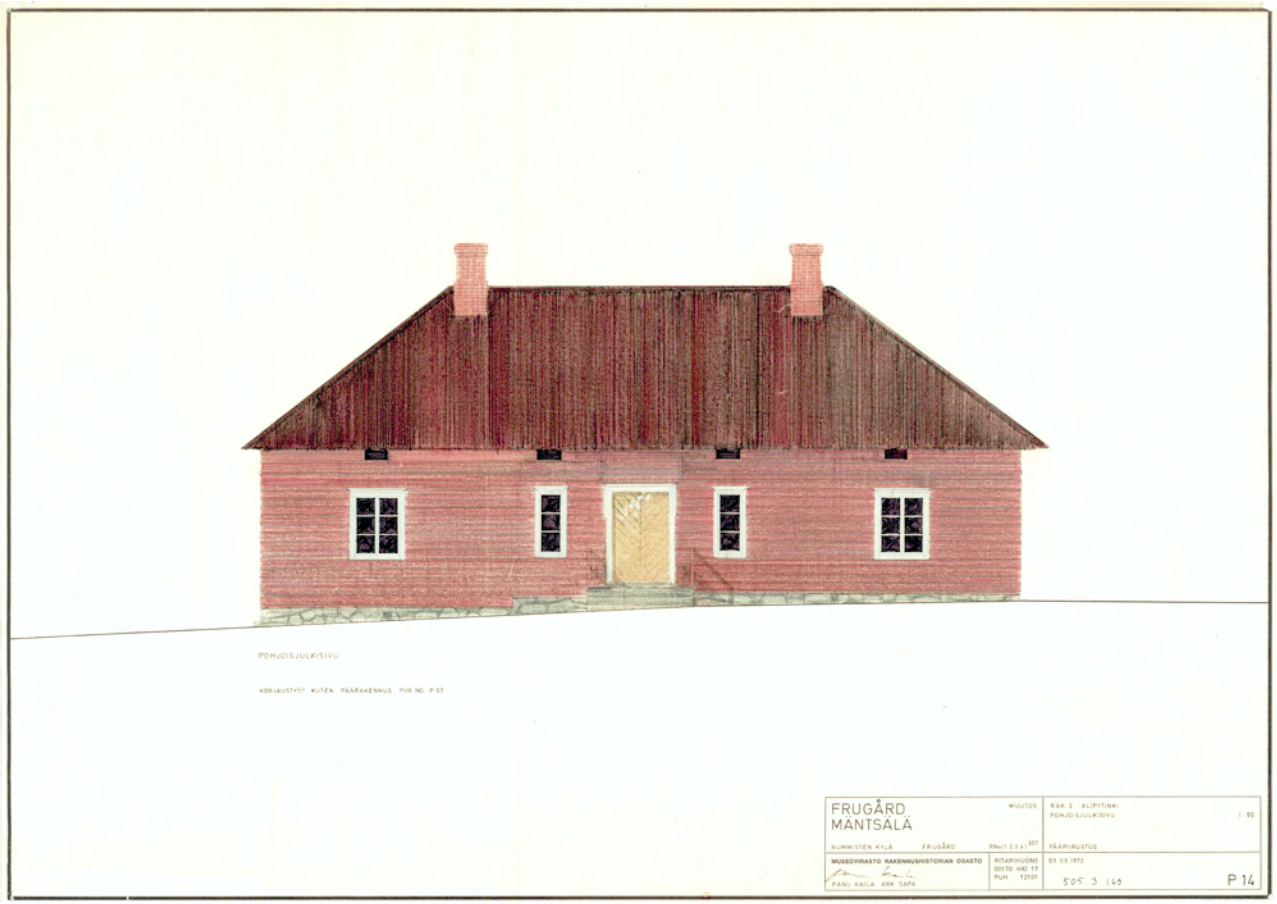

Väritetty piirustus Alipytingin pohjoisjulkisivusta vuodelta 1972.
Kuva: MV RHO / Panu Kaila.

Kartta Alikartanon maista Carl Fredrik Nordenbergin ajalta 1733. Pihapiiri on korostettu karttaan ympyröimällä. Kuva: MV käsiarkisto (originaali Maanmittaushallituksen arkistossa).

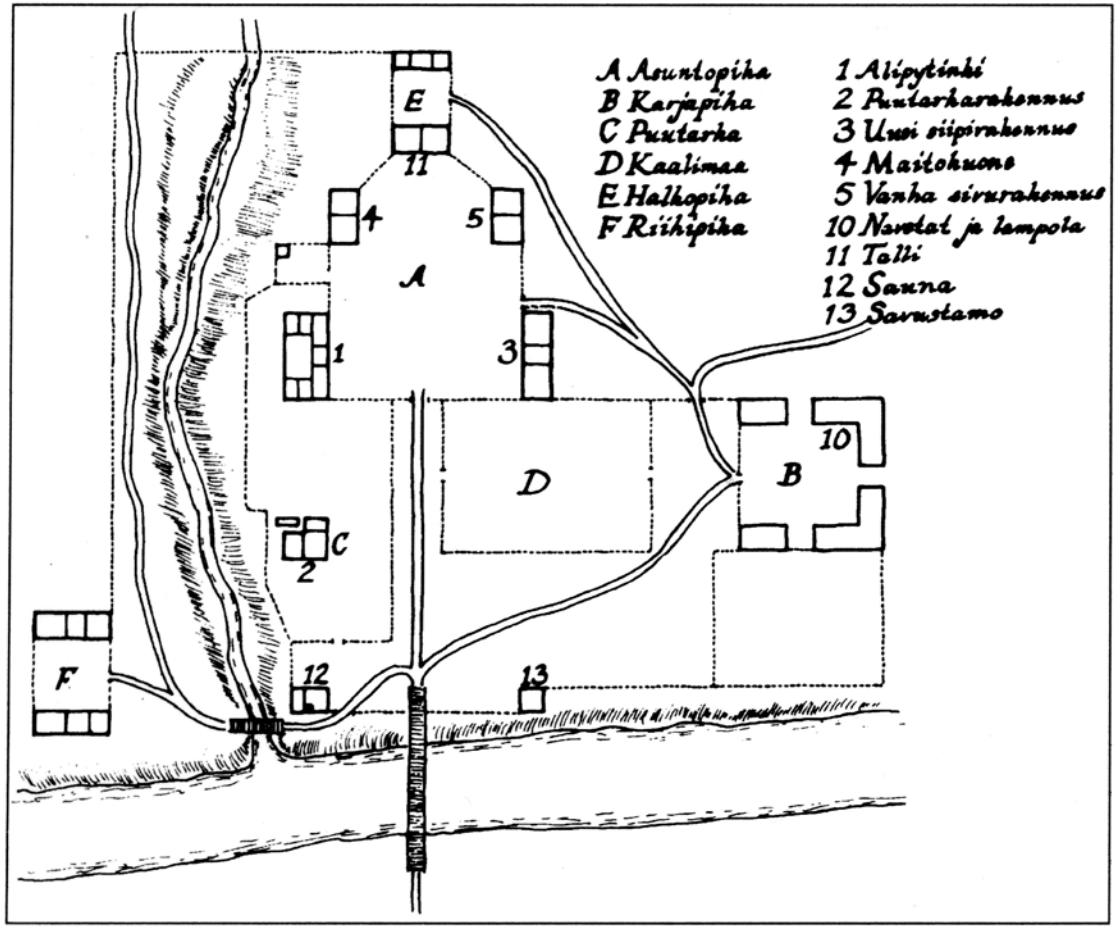

Pihapiiri vuonna 1779. Kartano sijaitsee lähellä Mustijokea, ja tie johtaa sillan yli pihaan. Päärakennus eli Alipytinki ei sijaitse keskiakselissa vaan uloimman siipirakennuksen paikalla. Kopio Adolf Gustaf Nordenskiöldin mittauspiirustuksesta. Kuva: Alikartano Frugård, Opas, MV 1998.

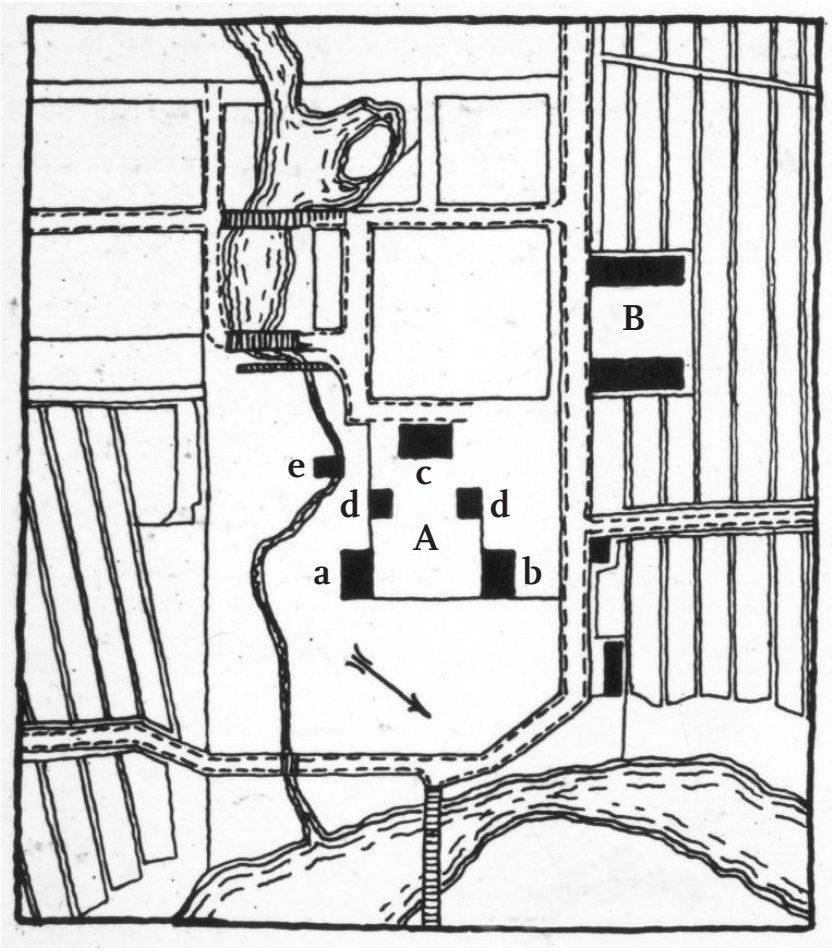

Osa 1800-luvun alun tiluskarttaa, jossa näkyvät asuinpiha (A) ja karjapiha (B). Asuinpihan rakennukset ovat vanha päärakennus eli Alipytinki (a), väentuparakennus (b), uusi päärakennus eli Ylipytinki (c) sekä pyramidikattoiset sivurakennukset (d). Asuinpihasta lounaaseen oli pato ja sen yläpuolella patolampi, padon alapuolella mylly (e). Kuva: MV käsiarkisto (originaali teoksessa Suomen kartanot ja suurtilat II).

Osa Alikartanon tilakartasta vuodelta 1832.
Kuva: MV käsiarkisto.

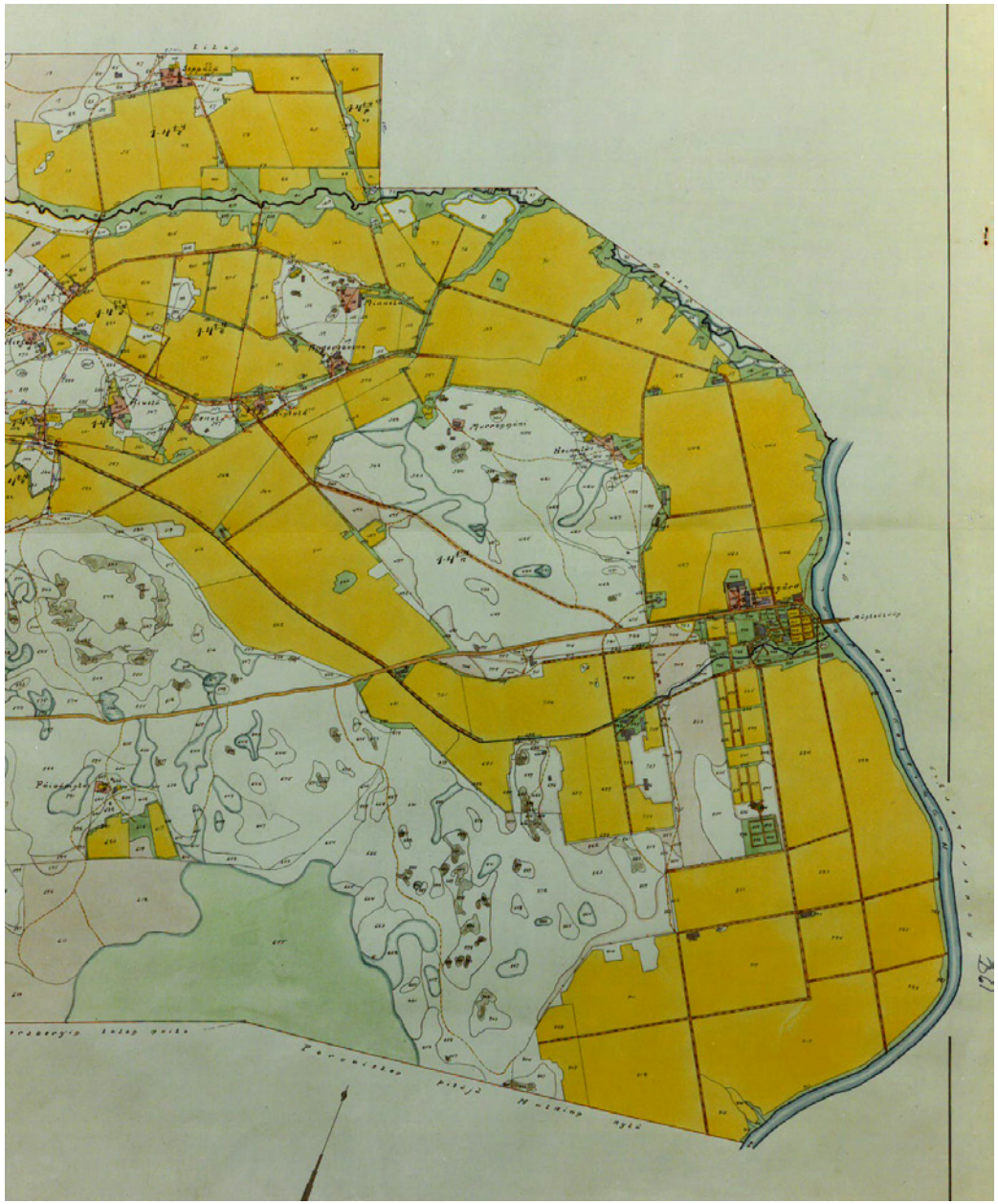

Osa Alikartanon tiluskartasta vuodelta 1913.
Kuva: MV käsiarkisto.

Alikartanon ja Ylikartanon teollisuusrakennuksia Nummisten kosken ympärillä.
(Alikartano·Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983.) Kuva: Frugård-albumi MV HK10000.7057.

Alikartanon viljelysmaita Ylikartanon suunnalla. Mäellä Ylikartanon väenrakennus ja notkelmassa Nummisten kosken teollisuusrakennusten kattoja. (Alikartano·Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983.) Kuva: Frugård-albumi MV HK10000.7058.

Ylipytingin rakentaminen

Alikartanon toinen merkittävä rakennusvaihe oli 1790-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa, jolloin uusi isäntä Adolf Gustaf Nordenskiöld paneutui rakennuskannan uudistamiseen.[1] Uusi päärakennus toteutettiin isännän omien suunnitelmien pohjalta. Linnoitusupseerin koulutuksen saaneena hän tunsi arkkitehtuurin ja rakentamisen perussäännöt ja osasi käyttää apunaan mallipiirustuksia. Uuden päärakennuksen ja kahden neliömäisen aittarakennuksen käsittävä kokonaissommitelma perustuikin ruotsalaisen linnoitusarkkitehti Carl Wijnbladhin vuonna 1755 julkaisemaan rokokookauden mallikirjaan, joka kuului Adolf Gustafin kirjastoon.[2]

Vuonna 1805 valmistunut uusi päärakennus eli Ylipytinki poikkeaa arkkitehtuuriltaan aikansa klassistisista esikuvista.[3] Rakennus on pohjakaavaltaan, tilaratkaisultaan ja kattomuodoltaan ainutlaatuinen aikakautensa edustaja suomalaisessa kartanorakentamisessa. Rakennusrungon keskellä sijaitsevaa kahden kerroksen korkuista salia ympäröivät ensimmäisessä kerroksessa asuinhuoneet. Toisessa kerroksessa tilaa kiertää lehteri, jonka takaseinien ikkunat valaisevat salin ylhäältä. Tilaratkaisu näkyy rakennuksen omintakeisessa ulkomuodossa säterikattona.[4]

Rakennuksen valmistuttua Adolf Gustaf Nordenskiöld kirjoitti siitä näin: *”Sali on riittävän valoisa, lämmin talvella ja viileä kesällä. Se on saavuttanut kaikkien hyväksynnän, ja monet ajattelevat rakentavansa samalla tavalla, ja meidän ilmastoommehan tämä on erinomainen.”*[5]

Alikartanon barokkivaikutteisen pihasommitelman aksiaalisuutta korostettiin sijoittamalla uusi päärakennus entisen halkotarhan paikalle, joelta saapuvan sisäänajotien päätteeksi. Päärakennukseen nähden symmetrisesti sijainneet pyramidikattoiset sivurakennukset, vanha päärakennus ja sitä vastapäätä sijainnut väentupa sekä molemmin puolin tietä ruutuihin istutettu hyötypuutarha korostivat symmetristä sommitelmaa. Pihan sivuitse kulkeva purolaakso oli sen sijaan muotoiltu rannoiltaan englantilaisen puiston tapaan. Hedelmä- ja marjatarhat huvimajoineen sijaitsivat puron vastarannalla etelässä.[6]

1 Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983
2 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998
3 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013
4 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013
5 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998 sekä Kertomus virkamatkasta Ruotsiin 6.–12.12.1971, Timo Keinänen 13.1.1972
6 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Kesäistä seurustelua Alikartanon pihalla vuonna 1880. Kuvan pikkupoika on Nils Otto Nordenskiöldin poika Erik. Ylipytingin pärekatto on selkeästi näkyvissä.
Kuva: Frugård-albumi MV HK10000.7059.

Lautakattoinen väentupa kuvattuna puistokäytävältä vuonna 1880. Purolaakson maasto soi mahdollisuuden vapaamuotoisen, englantilaistyylisen puiston luomiselle. Vasemmalla Ylipytingin kulma.
Kuva: Frugård-albumi MV HK10000.7060.

Ylipytingin eteläpääty Salme Setälän kuvaamana vuonna 1921. Kuva: Setälän valokuva-albumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

Kartanon omistajat ja asukkaat

Alikartano eli Frugård oli Wrede-suvun hallussa sadan vuoden ajan ulkokartanona; omistajat eivät itse koskaan asuneet tilalla. Fabian Wrede myi Frugårdin vuonna 1709 tilanhoitajalleen Johan Eriksson Norbergille, ja vasta tämän poika, Carl Fredrik Nordenberg alkoi asua ja rakentaa tilaa 1720-luvulla.

Carl Fredrik Nordenberg, linnoitusupseeri, oli kiinnostunut tieteellisistä ja taloudellisista kysymyksistä. Hän perusti Frugårdiin aikansa moderneimpiin kuuluneen sahalaitoksen, viljeli ulkomaisia puita ja puutarhakasveja, kuten perunaa ensimmäisenä Suomessa, ja toi maahan uusia lammasrotuja. Kartanossa oli hänen aikanaan 8 hevosta, 55 lehmää ja koko joukko lampaita, sikoja ja vuohia. Carl Fredrik peri viljelemänsä Frugårdin vuonna 1733 ja muutti sieltä 1749. Hänet aateloitiin yhdessä veljensä kanssa vuonna 1751 nimellä Nordenskiöld.

Seuraava kartanonherra oli Carl Fredrikin poika Adolf Gustaf Nordenskiöld vuosina 1779–1821, linnoitusupseeri hänkin. Adolf Gustaf laajensi Frugårdin viljelyksiä ja rakennutti tilalleen uuden päärakennuksen. Tieteellisistä harrastuksista oli todisteena pieni laboratorio, jossa tutkittiin muun muassa alkemiaa.[1]

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Vuosina 1821–1833 tilaa hallitsi eversti Nordenskiöldin leski, Hedvig Eleonora Lilliehöök.[2] Vuonna 1833 Frugårdin peri Adolf Gustafin poika Nils Gustaf Nordenskiöld, Suomen vuoriteollisuuden yli-intendentti. Valtioneuvokseksi nimitetty Nils Gustaf oli tunnettu tiedemies, ”Suomen mineralogian isä”. Hänen pojistaan kuuluisimmaksi tuli Nils Adolf Erik, tiedemies ja tutkimusmatkailija, koillisväylän löytäjä. Nils Gustafin kuoleman jälkeen Frugårdia hoiti hänen poikansa Nils Otto Nordenskiöld vuosina 1866–1912.

Vuonna 1912 Frugård myytiin August Eklöf -yhtiölle. Tämän jälkeen tilaa hoitivat yhtiön pehtorit agronomi Birger Eklöfin valvonnassa. Vuonna 1944 kartanoon majoitettiin tilapäisesti siirtoväkeä, ja seuraavana vuonna tila myytiin heille tonttialuetta lukuun ottamatta. Maatalouden lakattua rakennukset olivat osaksi kylmillään, osittain eri vuokralaisten asumina vuoteen 1963. Vuonna 1964 Frugårdin kartanon asuinrakennukset tontteineen ostettiin valtiolle kartanomuseona säilytettäväksi Ruotsissa asuvan Nordenskiöld-suvun lahjoituksen turvin.[3]

2 Ylipytingin lehterin ja portaikon suppea konservointitutkimus 26.10.2014 (käsiark.)

3 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Kartanon vanha palvelijatar Ida Ekman asui kahta Alipytingin huonetta 1970-luvun alkuun saakka.[4]

Elämänkertatietoja Nordenskiöldeistä löytyy muun muassa Museoviraston Rakennushistorian osaston laatimasta vihkosesta Alikartano Frugård, Opas huoneiden 1, 4–9 Nordenskiöld-näyttelyyn.

4 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998

Kartanon vanha palvelija, rouva Ida Ekman Alipytingin kamarissa (H5) P. O. Welinin kuvaamana vuonna 1971. Kuva: MV pääarkisto HK10000:6964.

Alikartanon omistajat:

Gertrud von Ungern	1608–1649
Kasper Wrede	1649– 1667
Karl Henrik Wrede	1667–1654
Fabian Wrede	1654–1709
Johan Eriksson Norberg	1709–1721
Carl Fredrik Nordenberg/Nordenskiöld	1721–1779
Adolf Gustaf Nordenskiöld	1780–1821
Hedvig Eleonoora Lilliehöök	1821–1833
Nils Gustaf Nordenskiöld	1833–1866
Nils Otto Nordenskiöld	1866–1912
August Eklöf AB	1912–1964
Suomen valtio	1964–

Norbergeja, Nordenbergeja ja Nordenskiöldejä:

Johan Eriksson Norberg	1660–?
Anders Johan Nordenberg/Nordenskiöld	1696–1763
Carl Fredrik Nordenberg/Nordenskiöld	1702–1779
Magnus Otto Nordenskiöld	1705–1756
August Nordenskiöld	1754–1792
Otto Henrik Nordenskiöld	1747–1832
Adolf Gustaf Nordenskiöld	1745–1821
Nils Gustaf Nordenskiöld	1796–1866
Nils Adolf Erik Nordenskiöld	1832–1901
Nils Otto Nordenskiöld	1834–1918

Lähteet: Alikartano – Frugård, Opas huoneiden 1, 4–9 Nordenskiöld-näyttelyyn, 1983; Alikartano Frugård, Opas, 1998; Kartano ja Pappila, MV RHO 2/1973; Suomen kartanot ja suurtilat I, 1939

Nordenskiöldeistä tunnetuin on Nils Adolf Erik Nordenskiöld (1832-1901), tutkimusmatkailija, joka purjehti ensimmäisenä Vega-laivallaan Koillisväylän kautta vuosina 1878–1980. A. E. Nordenskiöld syntyi Helsingissä, mutta hänen lapsuudenkotinsa oli Alikartano. Vanhimmat tunnetut Alikartanoa esittävät valokuvat ovat Frugård-albumissa, jonka Mäntsälän kunta antoi lahjana kotitilallaan käyvälle tutkimusmatkailijalle vuonna 1881. Albumissa on kaikkiaan kaikkiaan 10 valokuvaa. Kuva: HK19780804:8.

Tilan myöhemmät vaiheet

Nordenskiöld-suvun kausi jatkui vuoteen 1912, jolloin Nordenskiöldit muuttivat Ruotsiin. Kartanon osti tuolloin porvoolainen kauppaneuvos August Eklöf.[1] Eklöfien aikana päärakennusta käytettiin melko vähän. Ennen toista maailmansotaa sen suuriin huoneisiin oli järjestetty tilat kylän väliaikaiselle koululle, ja toisen maailmansodan jälkeen talo tarjosi kodin monelle karjalaisperheelle.[2] Tuolloin rakennus jaettiin useaksi asunnoksi omine sisäänkäynteineen.[3]

Suomen valtio osti Alikartanon vuonna 1964 Nordenskiöld-suvun lahjoituksen turvin, ja samana vuonna suku antoi perhehaudan lahjoituksena Muinaistieteelliselle toimikunnalle, Museoviraston edeltäjälle. Alkuaan noin 4500 hehtaaria käsittävästä kartanosta oli tuolloin jäljellä enää 1,85 hehtaaria, joka käsitti asuinpihan rakennuksineen sekä kaistaleen purolaaksoa. Vuosia vajaassa käytössä ja hoidonpuutteessa ränsistynyt Alikartano restauroitiin Museoviraston toimesta vuosina 1971–1983 Nordenskiöld-suvun museoksi. Museokokonaisuuteen kuuluu myös Nordenskiöld-suvun sukuhauta noin 200 metriä kartanosta länteen.[4]

Tilan nimi muuttui virallisesti Frugårdista Alikartanoksi lohkomisen yhteydessä 15.10.1973.[5] Päärakennuksesta eli Ylipytingistä tehtiin näyttelyrakennus, vanhasta päärakennuksesta eli Alipytingistä museokahvila. Käymälät ja lämpökeskus sijoitettiin uuteen huoltorakennukseen. Puoti jäi museon varastoksi.

Museoksi muuttamisen yhteydessä päärakennuksen huonejako palautettiin alkuperäiseksi, ja seinien pintakäsittelyt konservoitiin ja/tai palautettiin 1800-luvun empirekauden mukaisiksi. Osa huoneista kalustettiin vastaamaan Nordenskiöldien aikaisia interiöörejä ja osaan rakennettiin suvun toimintaa, harrastuksia ja tieteellisiä saavutuksia esittelevä näyttely. Päärakennuksen toiseksi siipirakennukseksi rakennettiin 1970-luvun lopulla huoltorakennus. Purolaakson ja hyötypuutarhan kunnostustyöt aloitettiin 1990-luvun alussa.[6]

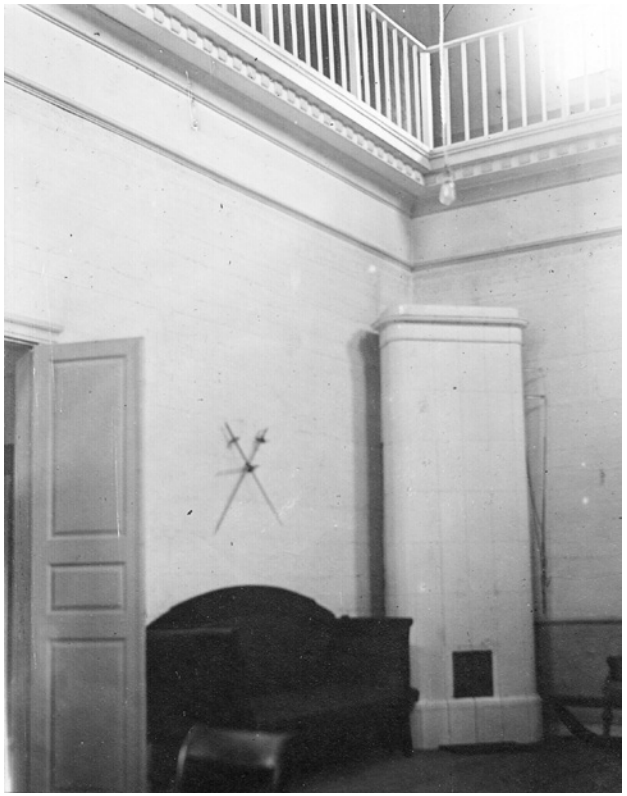

Sali Salme Setälän valokuvaamana vuonna 1921. Kuva: Setälän valokuva-albumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

1 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013
2 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998
3 Alikartanon restaurointiraportin luonnos 1972-8?
4 Museoviraston lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013 sekä Museoviraston rakennusperintöportaali
5 Maarekisteriote, lohkomiskirja 15.10.1973
6 Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013

Salme Setälä kuvaili Alikartanon alennustilaa Kansan kuvalehdessä Vappuna 1932 seuraavasti: *"Aika on kuitenkin ollut säälimätön tälle kuten niin monelle muullekin kunniakkaalle kartanolle: lopuksi kartano joutuu jonkin yhtiön haltuun, rakennus on autio, puut ja pensaat metsistyvät, tiet ruohottuvat ja puron yli johtaneet runolliset kaarisillat hajoavat. Sic transit jne."*

Kartanon pihapiiri maantiesillalta nähtynä vuonna 1921. Kuva: Setälän valokuvaalbumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

Kartanon rakennukset

Vanha päärakennus eli Alipytinki

Alikartanon ensimmäisen varsinaisen päärakennuksen rakennutti Carl Fredrik Nordenberg noin vuonna 1730. Vuodelta 1779 säilyneen mittauspiirroksen (ks s. 19) mukaan rakennuksessa oli keskiakselissa kapea eteinen ja sali sekä kummallakin puolella kolme kamaria, joista eteisen viereiset olivat muita leveämmät. Pohjaratkaisu oli sovellutus 1700-luvulla käyttöön tulleesta karoliinisesta pohjakaavasta. Rakennus oli kooltaan vain 30 x 15 kyynärää*, siis noin 150 m².[1] Sali oli 12 x 9 kyynärää, keittiö ja sen parina eteisen toisella puolella oleva pitkä kamari 11 x 6 kyynärää ja neljä pientä kamaria salin sivuilla vain 9 x 4½ kyynärää.[2]

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

2 Frugård rakennusselitys, Panu Kaila 1.1.1973

* Kyynärä on vanha pituusmitta, joka periaatteessa vastaa ihmisen kyynärpään ja keskisormenpään väliä. 1 kyynärä = 2 jalkaa = 24 tuumaa = 59,38 cm. Käytännössä kyynärämitta ei ole näin tarkasti määritelty, yleisimmin se on noin 60 cm. (Vanhan rakentajan sanakirja, Erkki Helamaa, 2004)

Adolf Gustaf Nordenskiöldin muuttaessa Alikartanoon vuonna 1779 kartanon päärakennus oli kolmenkymmenen isännättömän vuoden aikana jo melkoisesti rappeutunut. Näyttää siltä, että Alipytinki rakennettiin pian tämän jälkeen uudestaan, ehkä osittain entisiä seinähirsiä käyttäen. Ulkomitat jäivät ennalleen, samoin sali, joten perustuksia tai piippuja ei tarvinnut muuttaa. Sen sijaan kolme päätykamaria molemmin puolin yhdistettiin kahdeksi ja eteistä levennettiin siten, että pihan puoleinen kamaripari saatiin säännöllisen muotoiseksi. Näin tehtiin tavanmukainen viisihuonepohja, jossa poikkeavaa oli vain salin normaalia pitkänomaisempi muoto.

Korkea aumakatto lienee säilyttänyt muutoksessa muotonsa. Kateaineena oli aluksi lauta, joka muutettiin 1800-luvulla päreeksi ja joskus vuoden 1911 jälkeen huopakatoksi. Nykyiset kuusiruutuiset ikkunat tehtiin tässä vaiheessa. Vain länsipäädyn ikkunat on avattu vasta Eklöfin-yhtiön pehtorien aikana vuosina 1912–1945. Uudelleenrakentamisen jälkeen Alipytinki sai leveän empiretyylisen vaakalaudoituksen, jonka alla on tuohivuoraus. Seinät ja vesikatto siveltiin punamultavärillä ja ikkunat pielilautoineen vaalealla öljyvärillä.

Sisäpuolelta rakennus viimeisteltiin yksinkertaisesti suoraan hirrelle maalaamalla, eteinen siniseksi ja muut huoneet ensin harmaiksi ja myöhemmin keltaisiksi. Katon leveä profiloitu lomalaudoitus ja palkisto maalattiin valkoisiksi. Lankkulattia lienee ollut käsittelemätön. Myöhemmin seinät on tapetoitu useaan kertaan ja katot paperoitu eteistä lukuun ottamatta. Kaikki vanhat uunit on aikojen kuluessa poistettu ja uusittu.

Uuden päärakennuksen valmistumisen jälkeen Alipytinki lienee ollut Nordenskiöldien omassa käytössä. Nils Otto Nordenskiöldin aikana, 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, siinä asui hänen veljensä Nils Gustaf.[3]

3 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Viereisellä sivulla: Ylipytingin Iso Förmaaki Signe Branderin kuvaamana vuonna 1911. Kukalliset tapetit ovat 1890-luvulta. Ikkunaseinällä on kullattu empirepeili ja -pöytä, muut kalusteet ovat kertaustyylisiä. Rottinkihyllykön päällä on kuivakukkakimppu. Seinillä on Nordenskiöld-, Ehrensvärd-, Ramsay, Fleming-, Fock-, Lilliehöök ja von Haartman -sukujen jäsenten muotokuvia. (Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983)
Kuva: finna.fi MV HK10000.5667.

Alipytinki Signe Branderin kuvaamana vuonna 1911. Rakennuksessa on pärekatto ja länsipääty on vielä umpinainen.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6979.

Alipytinki eli itäinen siipirakennus vuonna 1968 Toivo Tikkasen kuvaamana. Huopakatto näyttää useaan kertaan paikatulta, talo- ja kattotikkaat ovat kadonneet ja sisäänkäynnin kaiteet vaihtuneet yksinkertaisemmiksi. Länsipäätyyn on avattu kaksi ikkunaa ja talon edustalle on tullut sähkö- tai puhelinpylväs. Kuva: MV pääarkisto HK10000:6975.

Muutoksia Alipytingissä

Eklöfin aikana (1912–1964) Alipytinki muokattiin neljäksi pienasunnoksi kartanon palvelusväelle: sali jaettiin väliseinällä kahtia, ovia tukittiin ja uusia avattiin. Joka asuntoon tuli uunien tilalle valurautaliedet. Talon länsipäätyyn avattiin kaksi uutta ikkunaa.

Myöhemmin rakennuksessa asui siirtoväkeä, kunnes lopulta vain kaksi itäpäädyn kamaria jäi asutuiksi kartanon vanhan palvelijan, rouva Ida Ekmanin käyttöön.

Kun rakennus siirtyi valtion omistukseen vuonna 1964, varsinkin länsipäädyn kamarit olivat kärsineet pahoja vahinkoja heikkokuntoisen vesikaton takia: päätyseinä oli paikoitellen läpi lahonnut, ja vaapukkapensaat kasvoivat lattian raoista.[1]

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Alipytinki vuonna 1966. Pihakuusi on ilmeisesti katkennut talon päälle ja hajottanut räystään.
Kuva: MV pääarkisto RHO 78794.

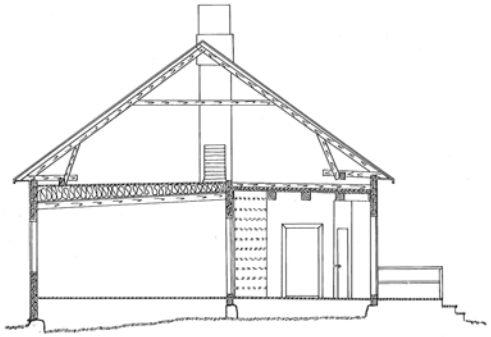

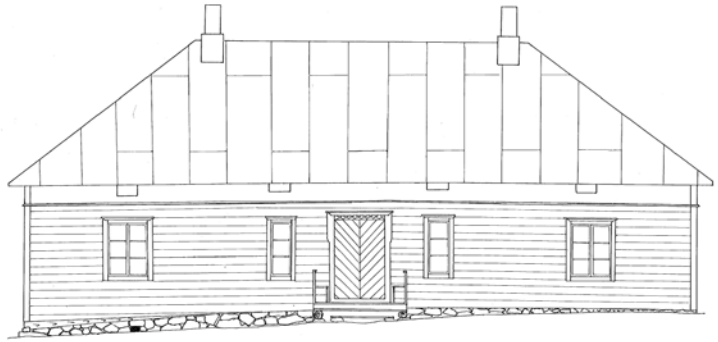

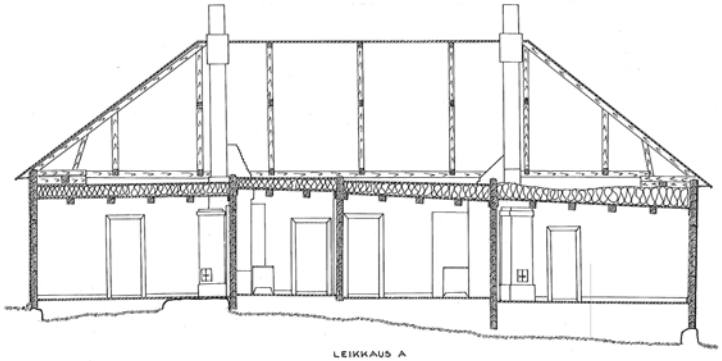

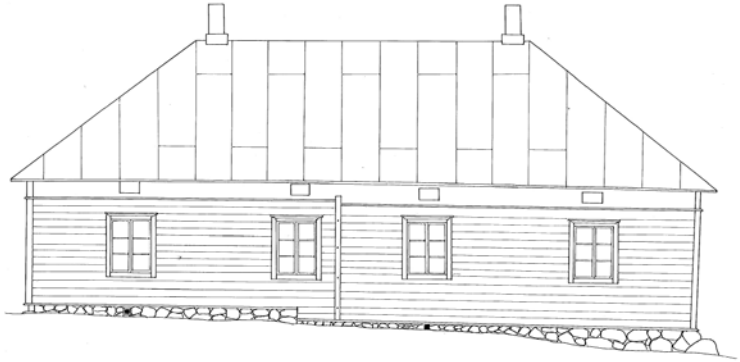

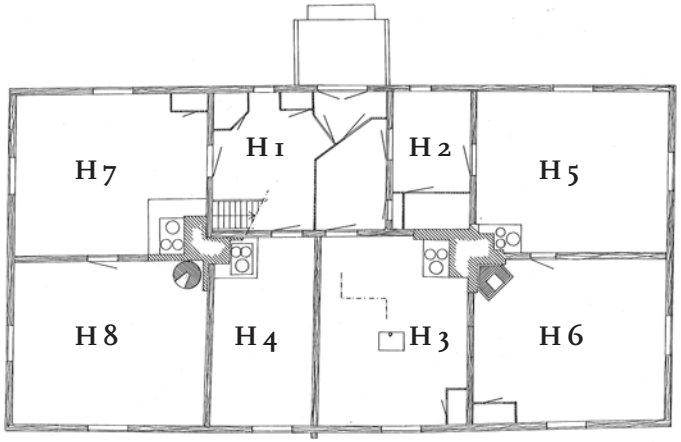

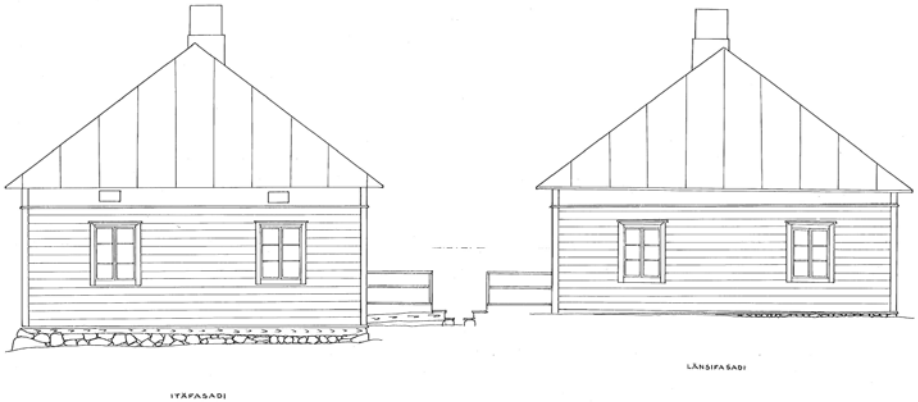

Alipytingin mittauspiirustukset vuodelta 1969, V. Laine ja E. Jam Kuvat: MV pääarkisto,505.0.55 ja 505.50.56.

Alipytingin kamari (H5) osana rouva Ida Ekmanin asuntoa P. O. Welinin kuvaamana vuonna 1971.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6963.

Alipytingin kamari (H6) rouva Ida Ekmanin asuntona P. O. Welinin kuvaamana 1971.
Kuvat: MV pääarkisto HK10000:6987 ja HK10000:6965.

Uusi päärakennus eli Ylipytinki

Uudestaan rakennettu vanha päärakennus tyydytti Adolf Gustaf Nordenskiöldiä parikymmentä vuotta, kunnes hän alkoi 1800-luvun alussa suunnitella uutta päärakennusta. Vuonna 1802 hän lähetti itse laatimansa piirustukset nähtäväksi veljelleen Ruotsiin, ja vuonna 1805 rakennus oli valmis.

Alikartanon "italialaistyylinen" uusi päärakennus eli Ylipytinki on tyypiltään ainutlaatuinen Suomessa. Keskellä on kahden kerroksen korkuinen sali, jota pohjakerroksessa kiertää 12 huonetta ja ylhäällä ikkunallinen galleria. Ylhäältä valaistun salin idea juontui perheessä säilyneen perimätiedon mukaan Adolf Gustaf Nordenskiöldin kylmänarkuudesta; vetoa ei synny, kun saliin virtaa vain kamareissa lämmennyttä ilmaa.[1]

Kaksikerroksinen sali näkyy Ylipytingin ulkohahmossa säterikattona. Säterikattoisia kartanoita tunnetaan Suomesta useita – olihan rakentamistapa tullut säätyläisasumuksissä käyttöön jo 1600-luvulla.

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Yksityiskohta J. F. Weberin Kokemäenkartanoa esittävästä öljymaalauksesta vuodelta 1799.
Kuva: Alikartanon näyttelyplanssit, MV käsiarkisto.

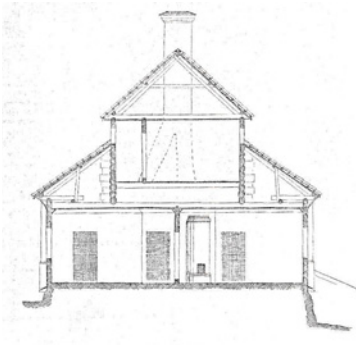

Säterikattoisen Valstan kartanon leikkauspiirustus vuodelta 1928. Yläkerran ikkunat valaisevat ullakkoa.
Kuva: Kopio kirjasta *Karolinska herrgårdar i Västmanland*, MV käsiarkisto.

Innoitusta mallikirjasta

Ylipytinki poikkeaa ratkaisuiltaan oman aikansa klassismista ja pohjautuu ennemminkin rokokookauden ruotsalaisten mallikirjojen esimerkkeihin.[1]

Linnoitusupseeri Carl Wijnblad julkaisi 1755 rakentamisen mallikirjan *Ritningar på Fyratio Wåningshus...* ennen kaikkea aatelistolle ja säätyläisille ohjeeksi ja hyödyksi. Kirja levisi pian koko valtakuntaan, ja sen merkitys 1700-luvun jälkipuolen rakentamiselle ja arkkitehtuurikäsitysten muodostumiselle oli huomattava. Carl Fredrik Nordenskiöld hankki teoksen kirjastoonsa jo vuonna 1756. Kirjassaan Wijnblad esitteli muun muassa paviljongin, joka *"tulee kattaa matalalla italialaisella katolla pienen salin takia"*. Sali sijaitsee italialaiseen tapaan keskellä taloa ja saa valaistuksensa kattoikkunoista."[2]

1 Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983
2 Vanhat näyttelyplanssit, MV käsiarkisto

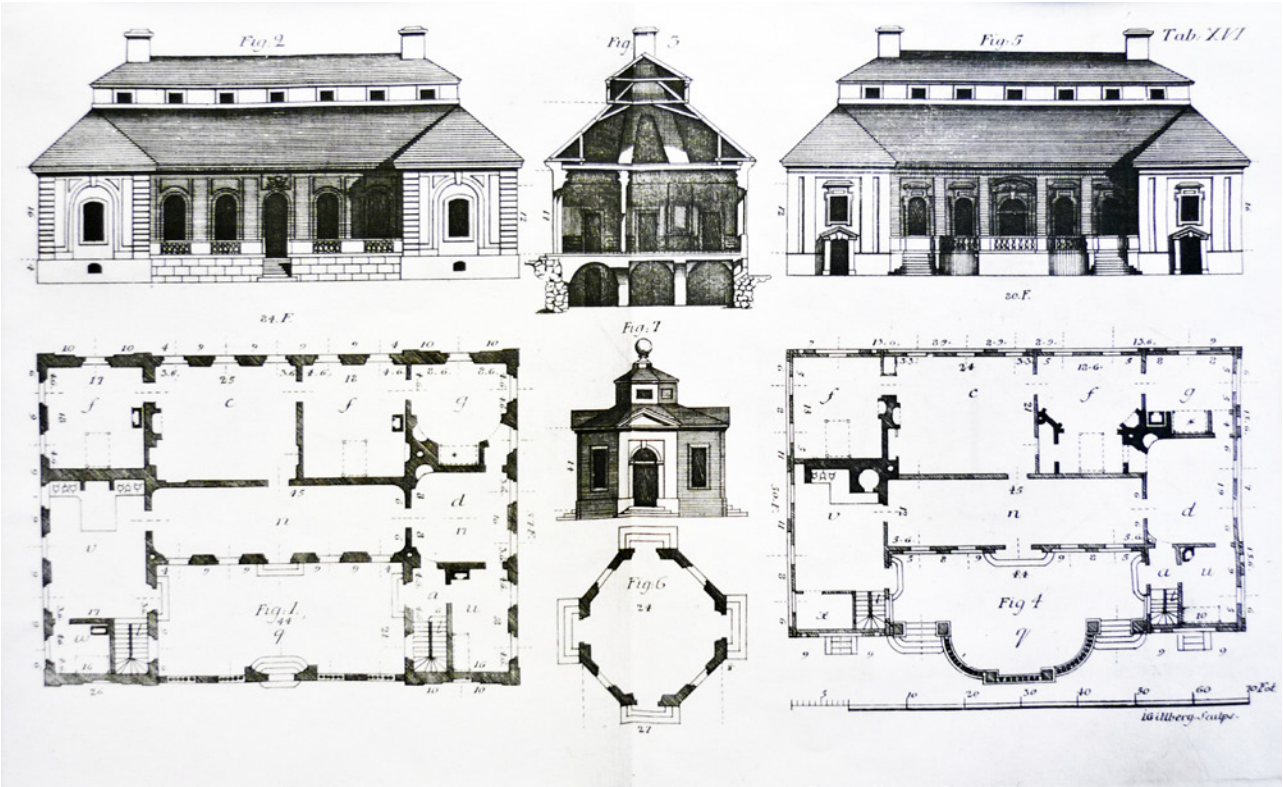

Wijnbladin mallikirjan aukeamalla on esitelty rakennuksia, joissa on säterikatto ja keskeillä sijaitsevan hallin ympärille sommitellut huonetilat. (Vanhat näyttelyplanssit, MV käsiarkisto).

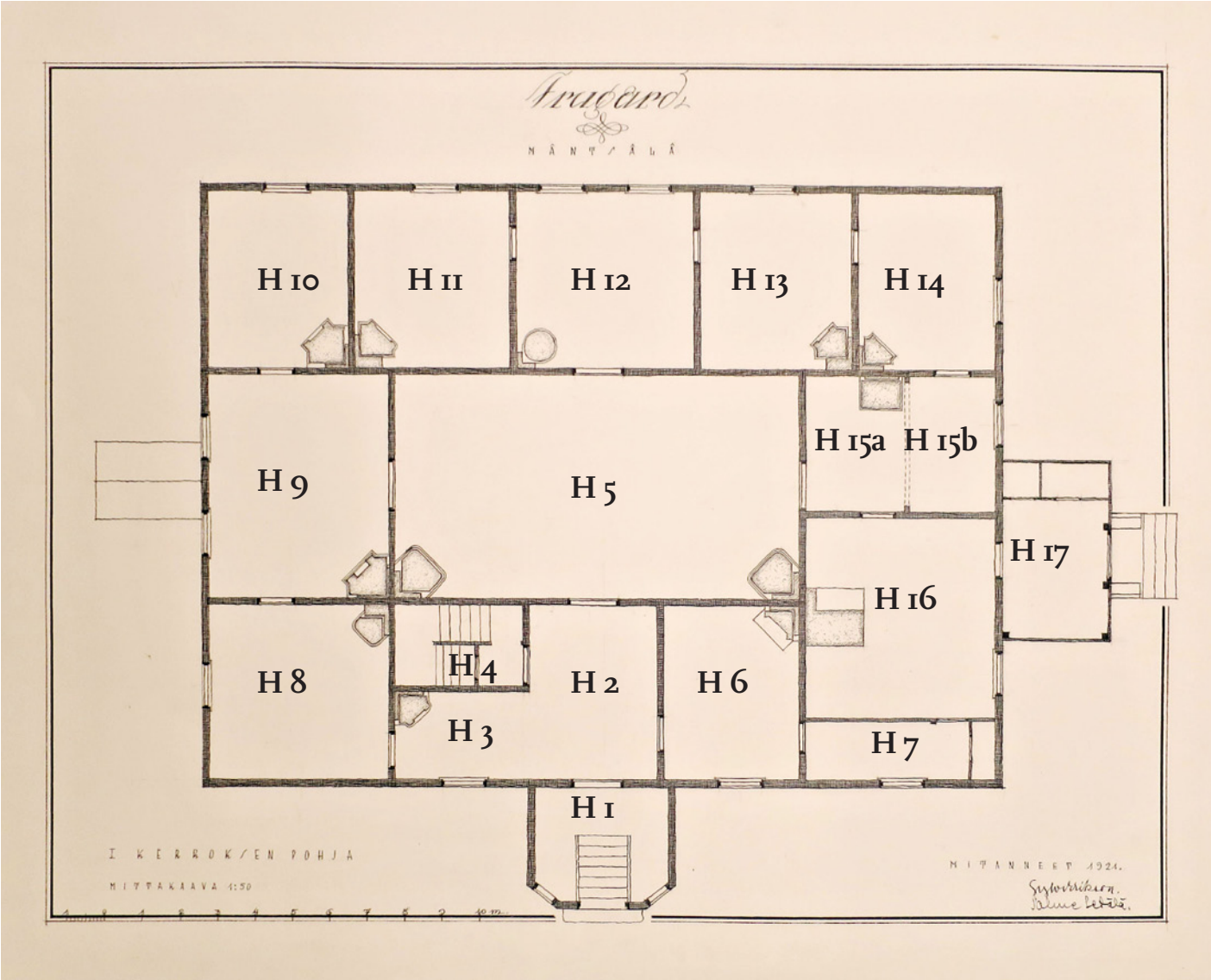

Ylipytingin pohjapiirustukset Sylvi Eriksonin ja Salme Setälän mittaamina vuonna 1921, yllä alakerta, viereisellä sivulla lehteri ja kellari.
Kuvat: Arkkitehtuurin historian mittauspiirustusarkisto, Aalto-yliopisto.

Ylipytingin huonetilat:

H1	kuisti
H2	eteinen
H3	tampuuri
H4	porras
H5	sali
H6	herran huone
H7	arkisto
H8	sininen kamari
H9	förmaaki
H10	Eerikin kamari
H11	vierasten huone
H12	vähä förmaaki
H13	rouvan kammari
H14	herran kammari
H15	pikkukyökki
H15a	välikkö
H16	keittiö
H17	keittiön kuisti

Lähde: MV RHO Panu Kailan laatima piirustus vuodelta 1972 (ks. s. 52).

Pohjakaava

Kooltaan rakennus on 35 x 26½ kyynärää eli noin 330 m². Sali (H5) on 18 x 10 kyynärää ja kamarit 8 x 6½ – 8½ x 8 kyynärää. Keittiö (H16) oli alunperin 12 x 8½ kyynärää ja iso förmaaki* (H9) 10 x 8½ kyynärää. Huonejako oli alkujaan pääpiirteiltään nykyinen, paitsi keittiöpäädyssä, missä ei vielä ollut arkistoa (H7) eikä kuistia (H17). Sisäänkäynti keittiöön tapahtui tarjoiluhuoneen (H15a), nykyisen pikkukyökin viereisen välikön (H15b) kautta. Erikoinen ratkaisu oli salista tarjoiluhuoneeseen johtavaan parioveen liittynyt astiakaappi; parioven toinen ovipuolisko avautui kaappiin ja toinen tarjoiluhuoneeseen.[1]

Rakennuksen alla on tiilestä holvattu kellari, jonne päästään sekä ulkoa eteläpäädystä että sisältä porrashuoneesta. Alipytingistä poiketen uuden rakennuksen kivijalka on muurattu harmaakivestä ½ – 1½ kyynärän korkuiseksi.[2]

1 Frugård rakennusselitys, Panu Kaila 1.1.1973

2 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

* Förmaaki (ruots. *förmak*) tarkoittaa vieraskamaria tai talon parasta huonetta (Kansanperinteen sanakirja, Toivo Vuorela, 1979).

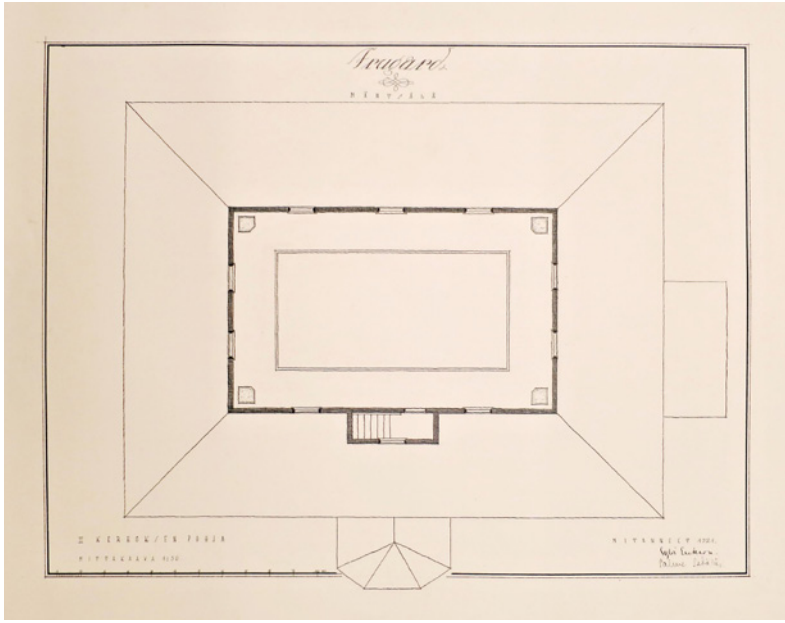

Lehteri.

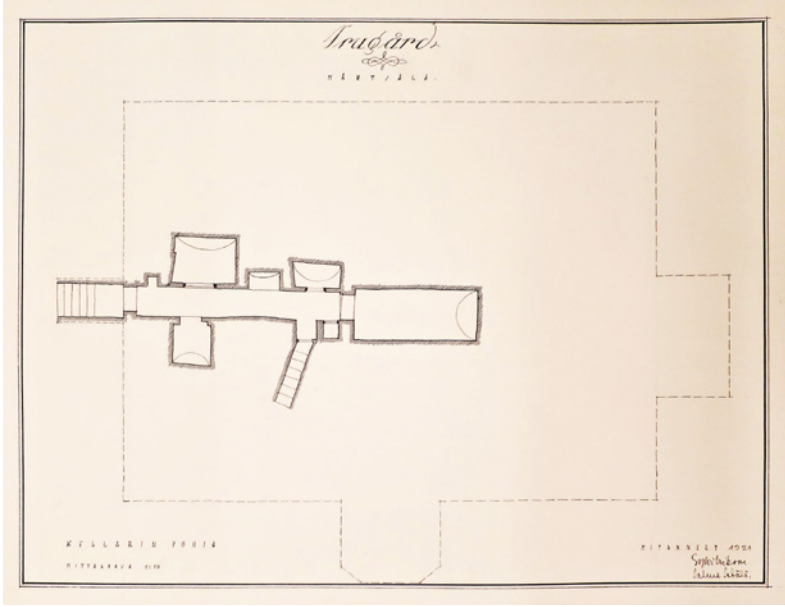

Kellari.

Ikkunat

Ikkunat on sijoitettu säännöllisesti kaikille sivuille. Kulmahuoneiden kohdalla on julkisivuissa käytetty valeikkunoita ehjän seinäpinnan aikaansaamiseksi sisätiloissa. Pohjakerroksen ikkunat ovat kuusiruutuisia ja lehterin neliruutuisia, ullakon räystäsikkunoista osa on kaksi-, ja osa kahdeksanruutuisia. Jälkimmäisissä on lyijypröissit eli lyijyiset välipuitteet. Myös sisällä tampuurin (H3) ja porrashuoneen (H4) välillä on ikkuna.[1] Keittiöneteisen (H17) ovi ja ikkunat ovat 1900-luvun alkupuolelta.[2]

Säterikattoisissa rakennuksissa yläkerran ikkunat valaisevat tavallisesti vain yläkerran huoneita tai pelkkää ullakkoa, mutta Alikartanossa yläkerran ikkunat ovat salin pääasiallinen valonlähde ja siksi varsin suuret.

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973
2 Frugårdin kartanon rakennushistoria 1972, Keinänen

Ylipytingin kellari P. O. Welinin kuvaamana vuonna 1971.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6968.

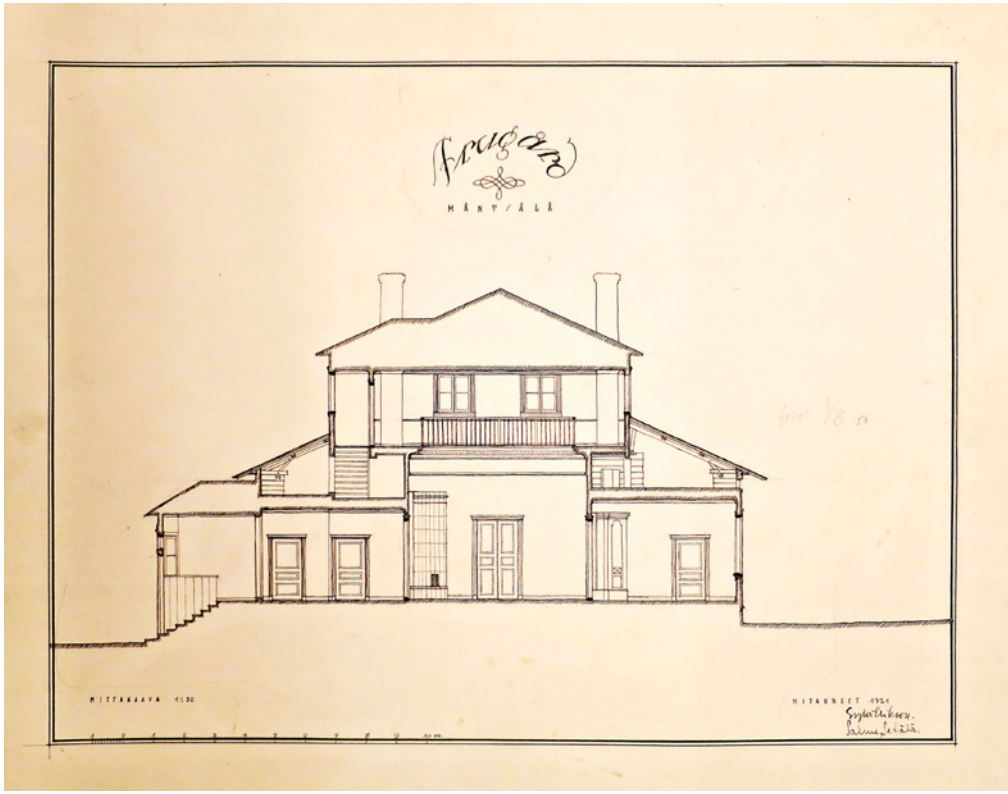

Ylipytingin poikkileikkaus Sylvi Eriksonin ja Salme Setälän mittaamana vuodelta 1921. Kellari on jäänyt piirtämättä. Vesikatteeksi on piirretty päre, vaikka todellisuudessa kate oli jo ainakin kymmenisen vuotta aiemmin vaihdettu kolmiorimoitettuun huopaan.
Piirustus: Arkkitehtuurin historian mittauspiirustukset, Aalto-yliopisto.

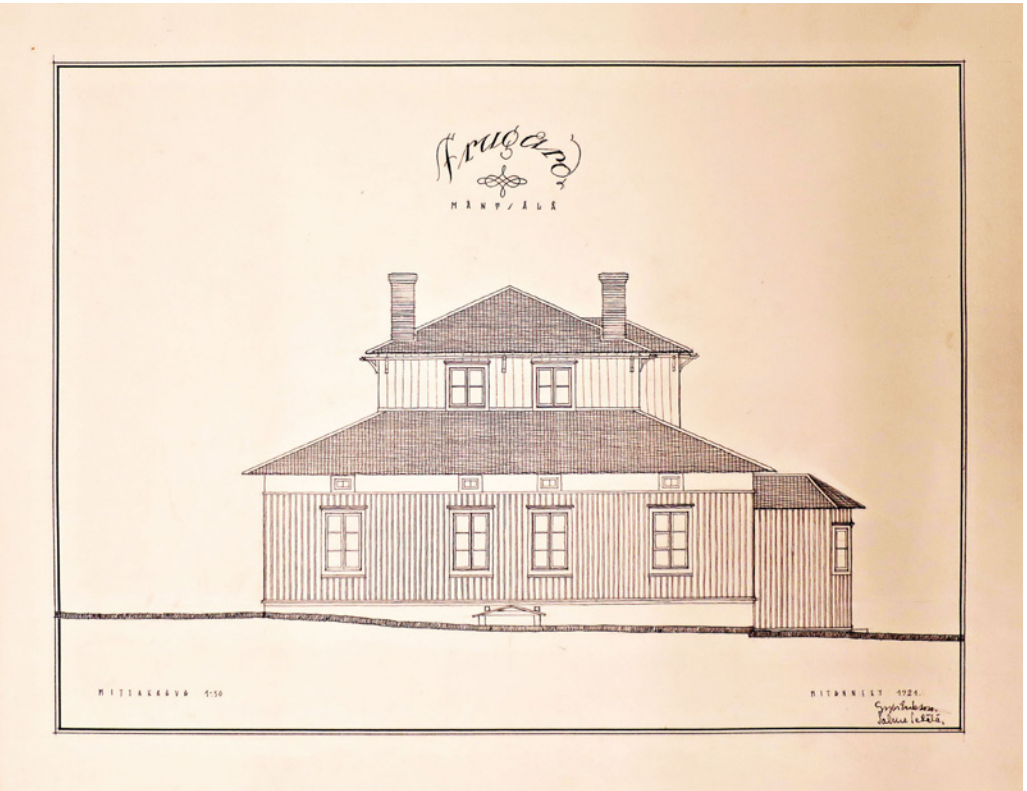

Eteläjulkisivu.

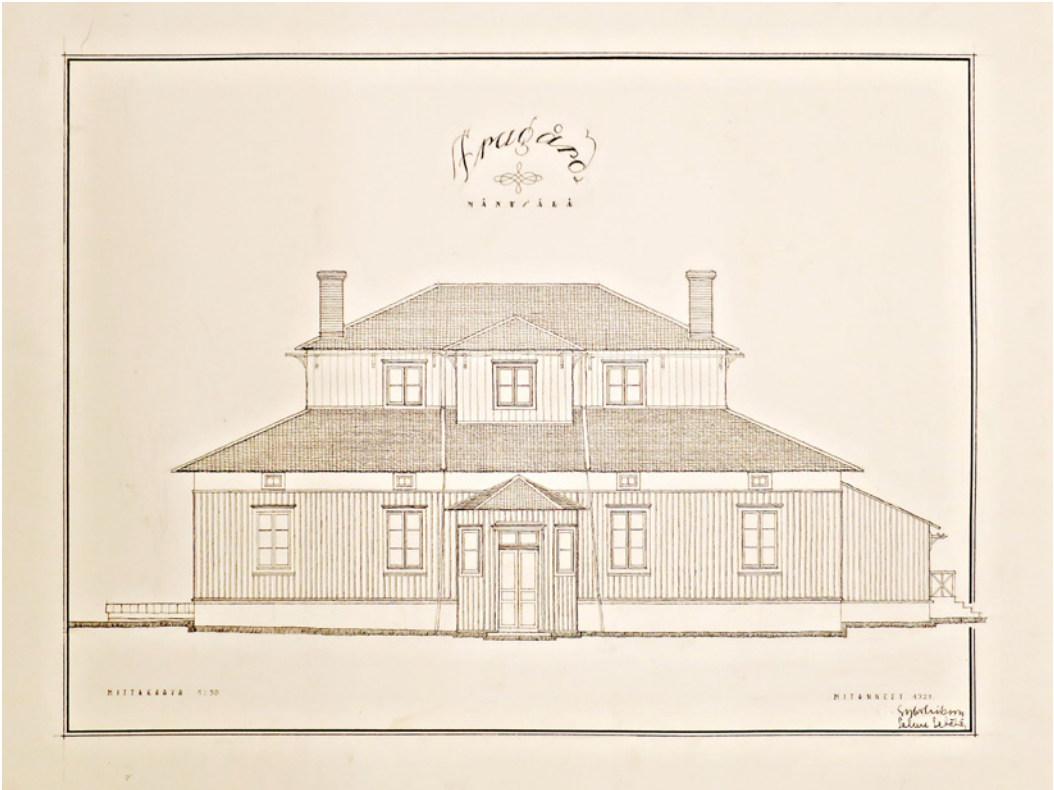

Itäjulkisivu.

Ylipytingin julkisivuja Sylvi Eriksonin ja Salme Setälän mittaamina vuodelta 1921. Vesikatteeksi on piirretty päre, vaikka todellisuudessa kate oli jo ainakin kymmenisen vuotta aiemmin vaihdettu kolmiorimoitettuun huopaan. Kellarin sisäänkäyntiin on piirretty lautakate.
Sivun piirustukset: Arkkitehtuurin historian mittauspiirustukset, Aalto-yliopisto.

Sali ja lehteri

Seuraava teksti on pääosin lainattu Kollaasin vuonna 2014 laatimasta lehterin suppeasta konservointitutkimuksesta.

Sali (H5) ja galleriaksi tai yläsaliksikin kutsuttu lehteri toisessa kerroksessa muodostavat yhtenäisen tilan, jonka pintamateriaalit ja kalustus näkyvät suoraan saliin. Lehterin päämitat ovat 8,15 x 13,4 m. Käytävien leveys on pitkillä sivuilla 185–191 cm ja lyhyillä sivuilla 178–184 cm. Lehterille kuljetaan erillisen, eteisestä (H2) nousevan portaikon (H4) kautta. Portaaseen päästään heti salin ovien vierestä, ja portaan kautta on käynti myös kellariin ja käyttöullakolle.

Saliin saadaan päivänvaloa etupäässä lehterin ikkunoista. Neliruutuisia ikkuna-aukkoja on kaikkiin ilmansuuntiin, yhteensä 9 kappaletta. Lehteriä kiertää siro puukaide, jonka pystypuut on kiinnitetty johteiden väliin 45 asteen kulmaan, mikä on saliin tulevan valon kannalta oivallinen yksityiskohta.

Sali toimi Nordesnskiöldien aikaan sekä ruokasalina että seurustelukäytössä kun taas lehteri oli omistettu tieteelle. Lehterille tilattiin useita mineraali- ja kirjakaappeja 1820-luvun alussa. Seinille kehystytettiin kuuluisia mineralogeja esittäviä kuparipiirroksia.

Lehterin tämän hetkinen kiinteä sisustus lienee pääosin peräisin, Nils Oton ajalta 1800-luvun lopulta. Sisustus näkyy hyvin Selim A. Lindqvistin valokuvassa vuodelta 1892 sekä Signe Branderin valokuvissa vuodelta 1911. Lehterin seinien alaosien kangasverhous on maalattu ruskealla öljymaalilla. Seinien yläosa taas on pinkopahvitettu ja maalattu vaaleammalla ruskealla liimamaalilla ja koristeltu yksinkertaisella ornamentilla. Koristekuvio muistuttaa salin seinien ja katon koristemaalausta. Lehterin kaide, ikkunat ja ovi listoituksineen sekä

Sali (H5) ja lehteri Selim A. Lindqvistin kuvaamana vuonna 1892. Nurkassa on A. E. Nordenskiöldin Japanista tuoma samurain haarniska, lehterillä empiretuoleja ja seinällä kuuluisia luonnontieteilijöitä esittäviä kuparipiirroksia, jotka Nordenskiöldin suku on sittemmin lahjoittanut museoon sijoitettavksi takaisin lehterille. (Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983, Ylipytingin huoneiden näyttelyesitteet).
Kuva: finna.fi MV HK18921029.8

jalka- ja kattolistat ovat valkeaksi maalattuja. Lattian vihreän sävyillä maalattu rombikuvio (ks. osa 3/3 s. 18) sointuu kauniisti vihreäksi marmoroituihin savupiippuihin, jotka nousevat lehterin läpi kaikissa neljässä kulmassa. Lattian ja piippujen pintakäsittelyt ovat luultavasti keskenään samanaikaiset ja vanhemmat kuin seinien, ovien, ikkunoiden ja listojen pintakäsittelyt.

Ylipytingin rakennuttanut Adolf Gustaf Nordenskiöld teetti sisustustöitä ainakin vuonna 1811. Adolf Gustafin kuoltua vuonna 1821 kartanon peri ensin hänen leskensä, ja tämän kuoltua vuonna 1833 hänen poikansa Nils Gustaf, joka hallitsi kartanoa vuoteen 1857 saakka. Nils Gustafin aikaan kunnostustöitä tehtiin ainakin vuosina 1837–1838. Hänen poikansa Nils Otto hoiti kartanoa ensin muutaman vuoden veljensä A.E. Nordenskiöldin kanssa ja myi kartanon lopulta kauppaneuvos August Eklöfille vuonna 1912. Nils Otto avioitui vuonna 1870, ja kartanolle hankittiin tuolloin uusia kertaustyylisiä huonekaluja. Tuntuu todennäköiseltä, että samalla myös kunnostettiin sisäpintoja.[1]

1 Ylipytingin lehterin ja portaikon suppea konservointitutkimus 26.10.2014, Kollaasi

Sali Signe Branderin kuvaamana vuonna 1911. Eri aikakausilta oleville huonekaluille antaa yhtenäisen sävyn 1800-luvun lopun kirjava verhoilu. Huonetta valaisevat 1700-luvun peililampetit ja pöydän öljylamppu. (Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983)
Kuva: MV pääarkisto HK19200131:12.

Ylipytinki Signe Branderin valokuvaamana vuonna 1911. Sisäänkäynnin oikealla puolella näkyy koirankoppi. Kuvassa vasemmalla Nils Otto ja Olga Nordenskiöld.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6986.

Muutoksia Ylipytingissä

Ylipytingin vesikatto lienee alun perin ollut kaksinkertainen punamullalla sivelty lautakatto, mutta 1880-luvulla kateaineena oli päre ja vuonna 1911 kolmiorimoitettu huopa. Valmistuttuaan rakennus lienee ollut vuoraamattomana pitkähkön ajan, sillä ensimmäinen punamultaus siveltiin suoraan hirrelle. Peiterimoitettu pystyvuoraus tehtiin mahdollisesti vuoden 1833 jälkeen Nils Gustaf Nordenskiöldin tultua kartanon isännäksi. Samalla rakennettiin molemmat kuistit: nurkistaan viistetty aumakattoinen kuisti (H1) pääsisäänkäynnin eteen ja pulpettikattoinen, alkuaan pimeä kuisti (H17) keittiön (H16) uuden sisäänkäynnin eteen. Keittiön entinen sisäänkäynti muutettiin ikkunaksi ja kylmä sisäänkäyntivälikkö (H15b) yhdistettiin tarjoiluhuoneeseen (H15a). Myös isännän huoneeseen (H6) liittyvä arkisto (H7) rahakomeroineen erotettiin keittiöstä jo varhaisessa vaiheessa.[1] Keittiön ja arkiston välinen seinä on lautaseinä.[2]

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973
2 Frugårdin kartanon rakennushistoria, Keinänen 1972

Eerikin kamarin (H 10) kaakeliuunin kytketty puuliesi.
P.O. Welinin kuvaama vuonna 1971.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6969.

Eklöf-yhtiön pehtorien asuessa Alikartanon päärakennusta 1900-luvun alkupuolella vähä förmaaki (H12) muutettiin konttoriksi ja sen toinen ikkuna avattiin ulko-oveksi. Vanhoja uuneja purettiin ja tilalle muurattiin pyöreitä peltiuuneja. Samalla piiput uusittiin. Sähkövalo ja puhelin saatiin jo 1910-luvulla. Vesijohtoa ei sen sijaan koskaan tehty. Ulkoa talo maalattiin, ulko-ovet uusittiin ja sokkeli päällystettiin betonikerroksella, johon oli tehty luonnonkivipintaa muistuttava kvaaderijäljittely.[3] Myös vesikourut ja osa ikkunoiden kehyslaudoista uusittiin Eklöfien aikana.[4]

Suurimmat muutokset rakennuksessa tehtiin 1940-luvulla. Siirtoväen tullessa Ylipytinki jaettiin pienemmiksi asunnoiksi, jolloin eteläpäädyn kaksi ikkunaa muutettiin ulko-oviksi ja niiden suojaksi rakennettiin kuisti. Useisiin kamareihin tuotiin valurautaliedet, jotka liitettiin uuneihin.[5] Kyökin eteinen jaettiin lautaseinällä kahteen osaan.[6]

3 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973
4 Frugårdin kartanon rakennushistoria, Keinänen 1972
5 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973
6 Frugårdin kartanon rakennushistoria, Keinänen 1972

Kun Ylipytinki siirtyi valtion omistukseen vuonna 1964, se oli ollut kauan tyhjillään ja hoitamatta; vesikatto vuoti, ulkovuoraus oli säänsyömä, alapohjat olivat lahonneet, kellarissa kukki lattiasieni ja koko ympäristö kasvoi pujoa ja nokkosta.[1]

Ulkoa Ylipytinki oli maalattu Alipytingin tapaan punamullalla vaalein pielilistoin. Sisätiloissa käsittelykerrokset tehtiin seinän alaosassa kankaalle, muualla suoraan hirrelle. Liimamaalin värit olivat harmaata, kellertävää ja sinistä. Myöhemmin pohjoispäädyn huoneet rapattiin lämmöneristyksen parantamiseksi savi- ja pehkulaastilla. Salia lukuun ottamatta kaikki huoneet on myöhemmin tapetoitu useaan kertaan. Sileät lautakatot olivat valkoiset ja lankkulattiat käsittelemättömät. Vain lehterin lattiassa näkyy ruskealla ja vihreällä maalattu vinoruudutus.

Yhtään alkuperäistä uunia ei ole säilynyt; salin ja molempien förmaakien kaakeliuunit ovat Alikartanon viimeisen Nordenskiöldin, Nils Oton, ajalta 1800-luvun lopulta. Kiinteästä sisustuksesta ovat jäljellä eteisen kulmakaapit ja kellarin portaan ruokakomerot.[2]

1 Alikartano Frugård, Opas, MV 1998
2 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Ylipytingin pääjulkisivu Toivo Tikkasen kuvaamana vuonna 1968. Sokkeli on mantteloitu betonivalulla, ja kaakkoispäädyssä pilkottaa siirtoväen asuntoja varten rakennettu kuisti. Räystäs- ja kattokourut ovat hävinneet.
Kuva: MV pääarkisto, HK10000:6973.

Ylipytingin takajulkisivu Toivo Tikkasen kuvaamana vuonna 1968. Toinen vähäförmaakin ikkunoista on muutettu oveksi, jonka eteen on tehty porras. Kaakkoispäädyssä on siirtoväen asuntoja varten rakennettu kuisti. Kaksi neljästä savupiipun kruunusta on rikki.
Kuva: MV pääarkisto HK 10000:6974.

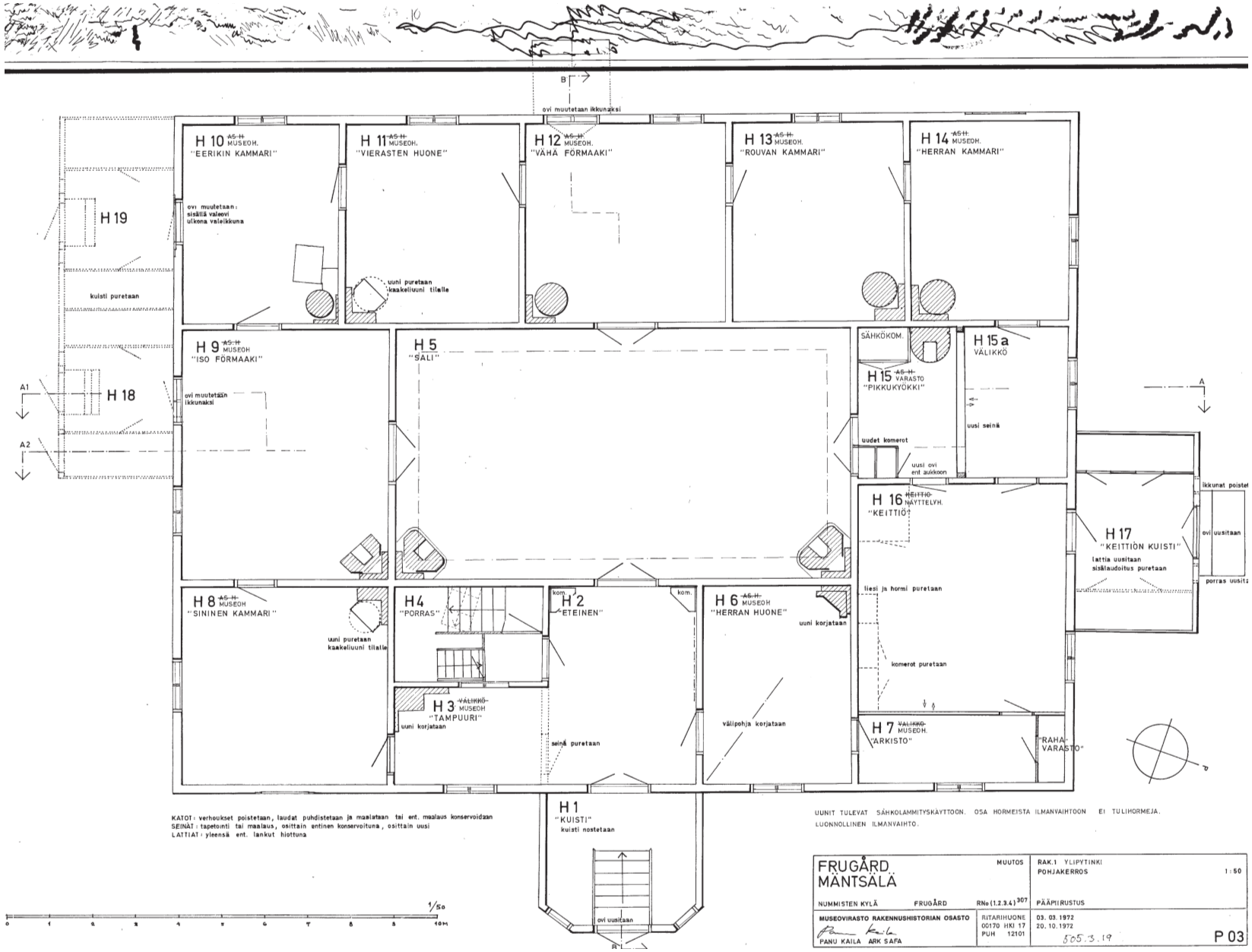

Ylipytingin pohjapiirustus vuodelta 1972. Piirustukseen on merkitty monia muutos- ja korjauskohteita. Muun muassa siirtoväen aikaiset kuistit (H18, H19) ja vähäförmaakin (H12) ovi on merkitty purettaviksi. Sinisen kammarin (H8) ja vierasten huoneen (H11) uunit puretaan ja niiden tilalle tehdään kaakeliuunit. Piirustus: MV RHO 505.3.19 / Panu Kaila.

Ylipytinki Elias Härön kuvaamana ennen kunnostusta.
Kuva: MV pääarkisto, HK10000:6983.

Ylipytinki lännestä H. Havaksen kuvaamana.
Kuva: MV pääarkisto, RHO 43397.

Ylipytinki Elias Härön kuvaamana.
Kuva: MV pääarkisto, HK10000:6984.

Eteläpäädyn siirtoväkiaikainen kuisti kolmine sisäänkäynteineen P. O. Welinin kuvaamana vuonna 1971. Kellariin päästiin kuistiin nurkassa olevasta, matalasta ovesta. Kuva: MV pääarkisto, HK10000:6967.

Kellarikäynnin harjakattoinen luukku.
Kuva: HK19850501.23.

Eteläpääty ja Sylvi Erikson vuonna 1921 Salme Setälän kuvaamana.
Pensaiden lomasta pilkistää kellarikäynnin katos.
Kuva: Setälän valokuva-albumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

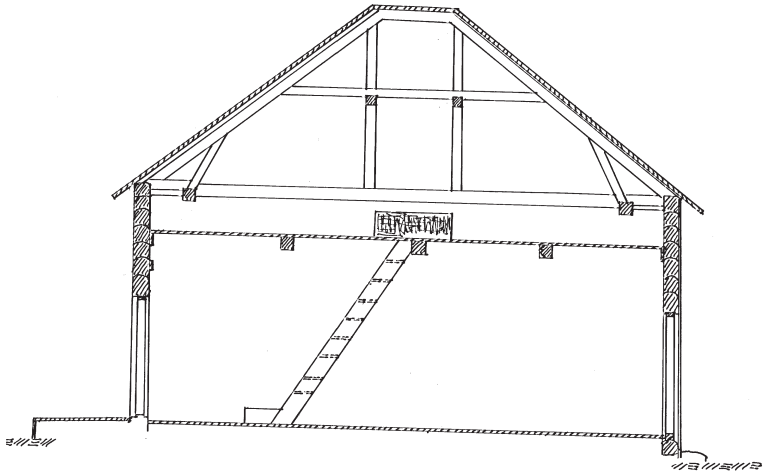

LEIKKAUS

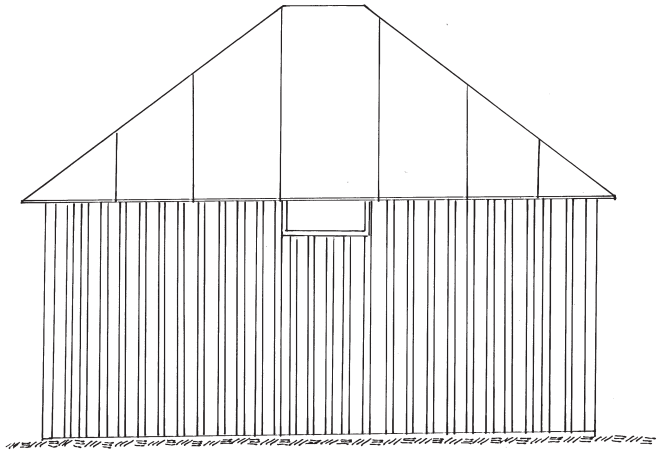

POHJOISFASADI

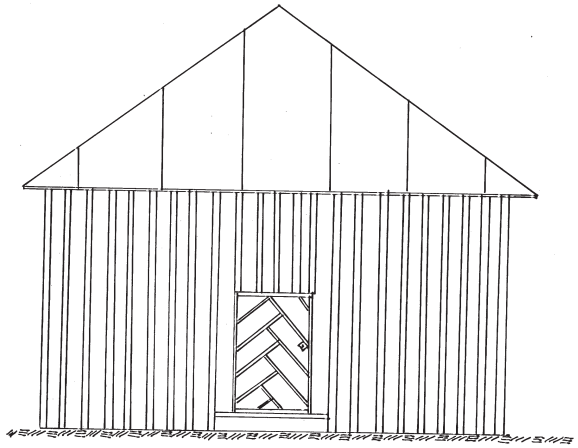

LÄNSIFASADI

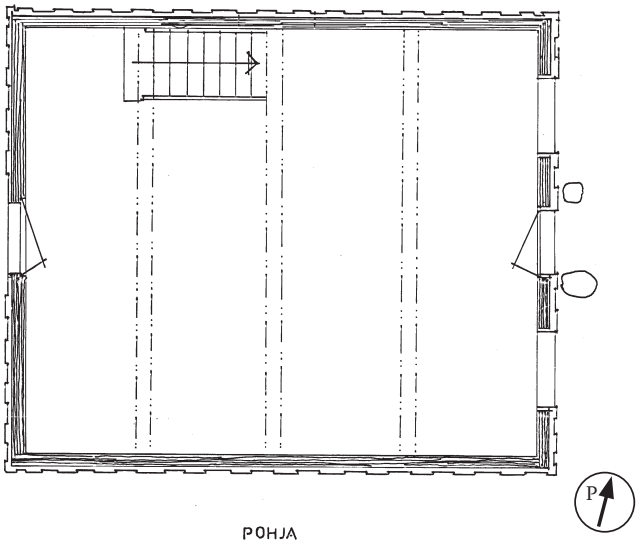

POHJA

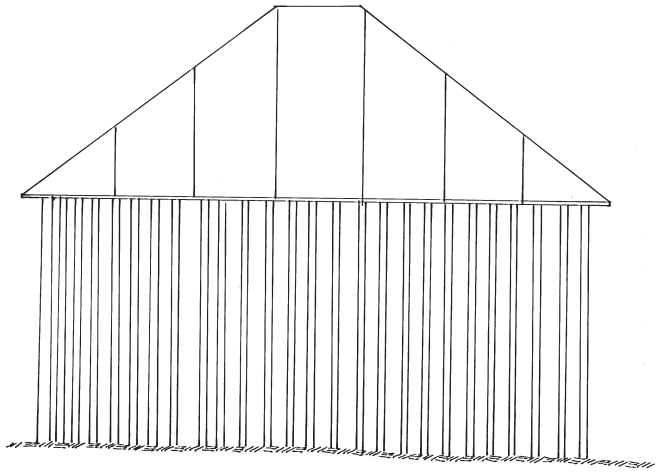

ETELÄFASADI

ITÄFASADI

Poudin mittausjulkisivut, -leikkaus ja -pohja vuodelta 1968. Rakennus on erheellisesti piirretty hirsirakenteiseksi, vaikka siinä on molemmin puolin laudoitettu puurankarakenne. Vesikatto on aumattu mutta harjan tylppä osuus niin lyhyt, että rakennus vaikuttaa pyramidikattoiselta.
Kuva: MV käsiarkisto, E. Jama / V. Laine, 505.3.85.

Puoti

Alikartanon vanhaa rakennuskantaa edustaa kolmantena pihapiirissä säilynyt aittarakennus, liha- ja tervapuoti. Se on rankarakenteinen, sisältä ja ulkoa pystylaudoitettu päärakennuksen kuistin tapaan. Kooltaan rakennus on 12 x 10 kyynärää.

Alun perin puoti oli jaettu väliseinällä kahdeksi huoneeksi. Lisäksi siinä on tilava ullakko. Ulko-ovet ovat rakennuksen vastakkaisilla puolilla. Ikkunat sijaitsevat itäpäädyssä sekä ullakkoa varten pohjoissivulla. Korkea aumakatto oli 1800-luvun lopulla katettu päreillä ja myöhemmin huovalla. Rakennuksen harjalla oli kartanon vellikello.[1]

Puotirakennuksen paikalla oli vuoden 1779 kartassa ”rappeutunut siipi”. Myöhemmässä, viimeistään 1830-luvulla laaditussa asemapiirustuksessa näkyy jo nykyinen puoti, joka lienee pystytetty pian päärakennuksen jälkeen (ks. s. 19).

Alikartanon symmetriseen asemakaavaan kuului alun perin toinenkin puotirakennus pihan vastakkaisella puolella, mutta se purettiin jo ennen vuotta 1880.

Kun Alikartano siirtyi valtiolle vuonna 1964, osapuilleen puretun puotirakennuksen paikalla oli pulpettikattoinen ulkorakennus (ks. kuvat s. 64–65).

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Puoti huopakattoisena Toivo Tikkasen kuvaaman vuonna 1968.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6976.

Renkitupa

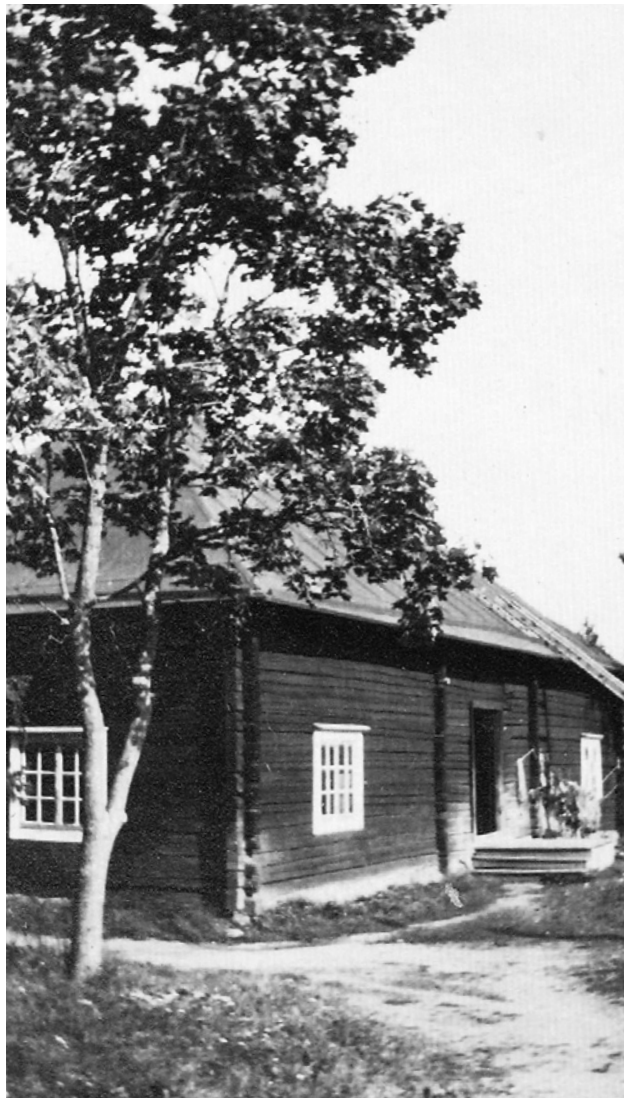

Alikartanon pihasta puuttuu nykyään sitä olennaisesti täydentänyt Alipytingin parina ollut väentuparakennus. Vuonna 1779 paikalla oli paritupatyyppinen ”uusi siipirakennus”. 1880-luvun valokuvissa näkyy vuoraamaton, lautakattoinen hirsirakennus. Sen toisessa päässä oli renkitupa ja sen perällä tallimiehen kamari, toisessa päässä taas jauhohuone, johon oli käynti suoraan ulkoa. Keskellä oli eteinen ja satulamaakarin kamari.[1]

Tuparakennus erotettiin kartanosta ja myytiin yhdessä muiden talousrakennusten kanssa vuonna 1945. Se purettiin vuonna 1959, ja paikalle rakennettiin omakotitalo.[2]

1 Frugård rakennusselitys, Panu Kaila 1.1.1973
2 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

Väentupa Salme Setälän valokuvaamana vuonna 1921.
Kuvat: Setälän valokuva-albumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

Väentupa ja piharingin keskellä oleva huhmare Salme Setälän valokuvaamana vuonna 1921.
Kuva: Setälän valokuva-albumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

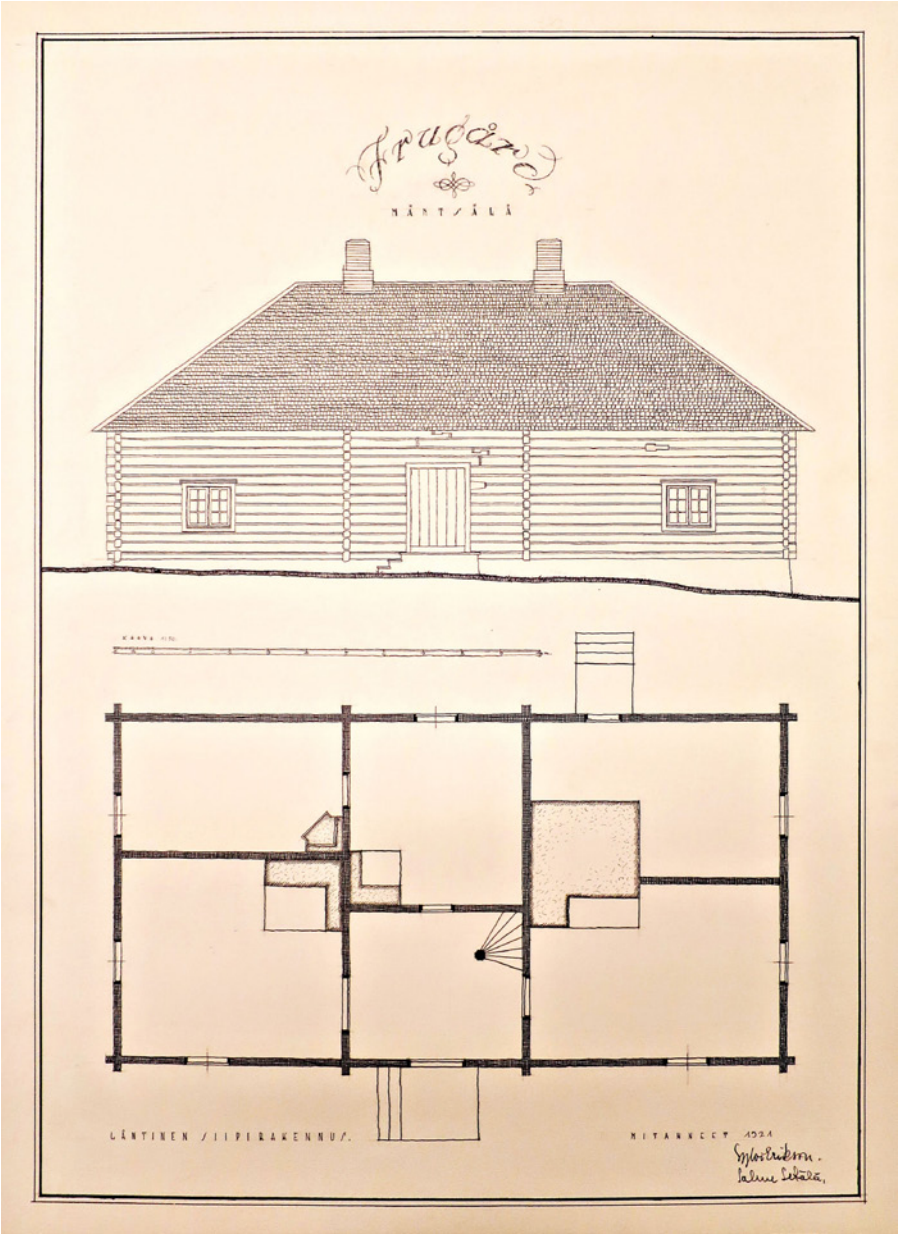

Väentupa Salme Setälän ja Sylvi Eriksonin mittamana vuonna 1921.
Kuva: Arkkitehtuurin historian mittauspiirustukset, Aalto-yliopisto.

Muut rakennukset

Vanhimman käytettävissä olevan, vuoden 1779 asemapiirroksen mukaan kartanon karjarakennukset sijaitsivat miespihan koillispuolella lähellä jokea (ks. s. 19). Talli oli tällöin nykyisen päärakennuksen paikalla miespihan taustarakennuksena pihasommitelman keskiakselissa. Tallilta kulki tie Alikartanosta joen yli vastapäisellä mäellä olevaan Andersbergaan eli Ylikartanoon, jonka päärakennus oli akselin toisena päätepisteenä.

Ylikartanon rakensi 1700-luvun lopussa Anders Johan Nordenskiöld, Alikartanon Adolf Gustafin veli. Alikartanon uuden päärakennuksen, Ylipytingin sijoittaminen tallin paikalle oli siis hyvin perusteltua. Uusi talli ja samalla uusitun karjapihan rakennukset pystytettiin nyt kauemmaksi joesta, miespihasta luoteeseen maantien toiselle puolen. Maantien takana oli myös 1800-luvun alussa rakennettu ”pykninki”, renkituvan tyyppinen rakennus, jossa oli palvelusväen asuntoja ja vuosisadan vaihteessa myös kylpyhuone eli ”rouvan paatihuone”.

Kartanoalueeseen kuului vielä monia muita asumiseen ja maatalouteen liittyviä rakennuksia. Vanhoissa karttapiirroksissa näkyvät muun muassa väen saunat joen rannassa ja herrasväen sauna kartanon takana, mylly patoineen purolaaksossa, viljamakasiini, maitohuone, riihi, liiterit, kellarit, aitat, ”prännilato” sekä ”oranssi” eli kasvihuone puutarhassa. Kaikki ne olivat kuitenkin hävinneet siinä vaiheessa, kun Alikartano siirtyi valtiolle.[1]

1960-luvun lopulla tontilla oli jäljellä nykyisten rakennusten lisäksi vain muutamia uudempia, pieniä piharakennuksia, kuten Eklöf-yhtiön aikana uusittu joen varren sauna, osapuilleen nykyisen huoltorakennuksen paikalla ollut Alipytingin ulkorakennus (luultavasti ulkohuoneet ja liiteri) ja Ylipytinin luoteis- ja lounaisnurkalla olleet piharakennukset (lounaisnurkalla ilmeisesti ulkohuoneet). Kaikki nämä rakennukset on sittemmin purettu.

1 Kartano ja pappila, MV RHO 2/1973

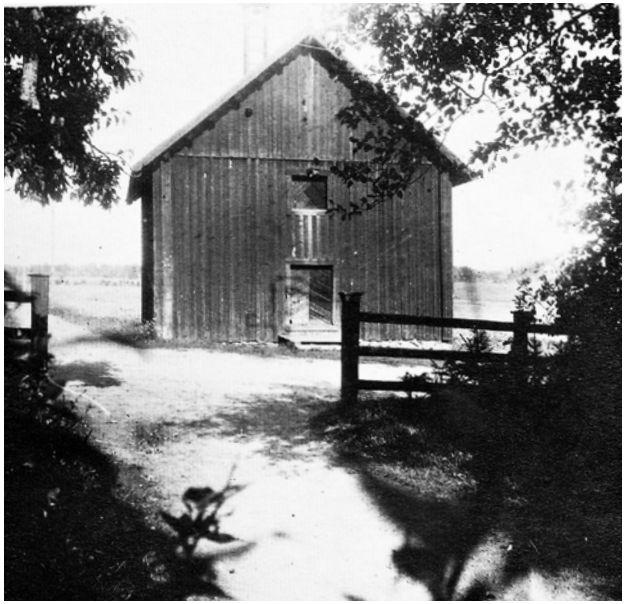

Väntuvan alapuolella sijainnut aitta Salme Setälän kuvaamana vuonna 1921. Aitta on sittemmin purettu.
Kuva: Setälän valokuva-albumi, Arkkitehtuurimuseon arkisto.

Alikartano idästä nähtynä vuonna 1892. Tilakeskukseen on aikoinaan kuulunut paljon enemmän rakennuksia kuin nykyään on jäljellä, sillä kartano oli suuri maatila, jossa asui herrasväen lisäksi monilukuinen työväki. Rakennusten määräkin oli sen mukainen. Pihapiirissä ja sen läheisyydessä sijaitsi päärakennus siipirakennuksineen, kaksi puotia eli varastoaittaa, kaksi puutarharakennusta, mylly patoineen, laboratorio, riihi, 2–3 saunaa – erikseen herrasväelle ja työväelle – savustushuone, viljamakasiini, navetta, talli, sikala, maitohuone, asuinpytinki työväelle, vaunu- ja halkoliiteri sekä vaihteleva määrä aittoja. Rakennusten määrästä ja sijoittumisesta 1800-luvun lopulla voi saada käsityksen oheisesta vuonna 1892 otetusta valokuvasta. (Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto.) Kuva: MV pääarkisto HK18921029:15.

Yllä Alikartanon sauna ja pumppuhuone Toivo Tikkasen kuvaamina vuonna 1968. Molemmat on sittemmin purettu.
Kuvat: MV pääarkisto HK10000:6977 ja HK10000:6978.

Alipytinki ja sen vieressä sijainnut ulkorakennus Helena Saatsin kuvaamana 1970-luvulla.
Kuva: MV pääarkisto RHO 53143.

Alikartanon piha Toivo Tikkasen kuvaamana vuonna 1968. Puodin parina on pulpettikattoinen vaja. Väentuparakennuksen paikalle on noussut rintamamiestalo.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6972.

Ylipytingin luoteisnurkalla ollut piharakennus.
Kuva: MV pääarkisto RHO 16723.

Ylipytingin lounaisnurkalla sijainnut pulpettikattoinen ulkorakennus, luultavasti ulkohuone, Helena Saatsin kuvaamana 1970-luvulla.
Kuvat: MV pääarkisto RHO 53114 ja RHO 53122.

Lähiympäristö

Nummisten kylä

Nummisten kylän talokeskittymä on aikanaan asettunut soraharjanteen katkelmaan, hiukan syrjään varsinaisesta Nummisten soraharjuvyöhykkeestä. Kylän läheisyyteen sijoittuneet kartanot sijaitsevat maiseman solmukohdissa, joista on pitkät näkymät hallitseviin suuntiin. Alikartanon sijaintiin on vaikuttanut ennen kaikkea purolaakso, jonka on muoto on eri aikoina vaihdellut pellonraivaustoiminnan myötä veden virtausvoimakkuuden ja veden määrän mukaan.[1]

1 Frugårdin kartanon puiston historiaa, 1970-luku

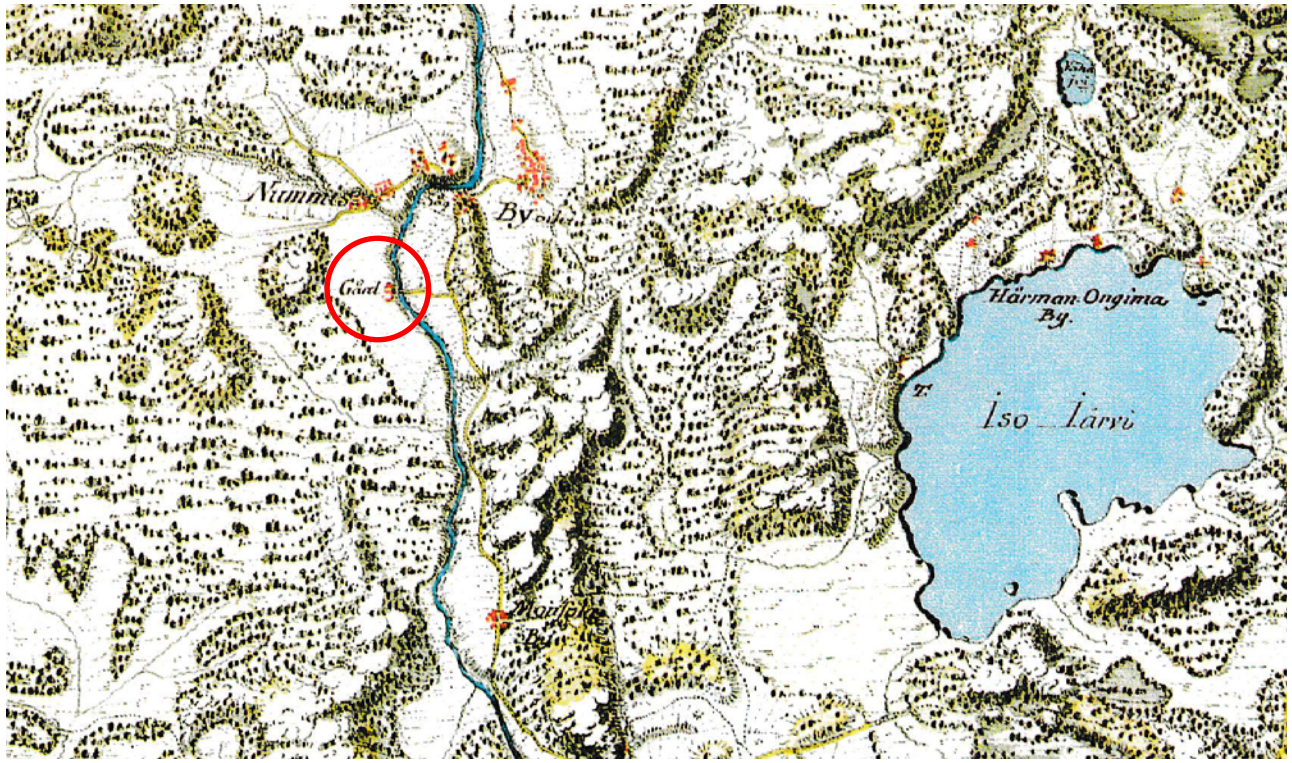

Nummisten kylä *Kuninkaan kartastossa* 1800-luvun alkuvuosina. "Nummis"-tekstin itäpuolelle on merkitty "Såg". Alikartano, "Gård", on sen eteläpuolella. Tilan sijainti on korostettu punaisella ympyrällä.
Kuva: MV käsiarkisto

Viereisellä sivulla näkymä alikartanon pihasta Ylikartanon suuntaan vuodelta 1880.
Kuva: Frugård-albumi MV HK10000.6286.

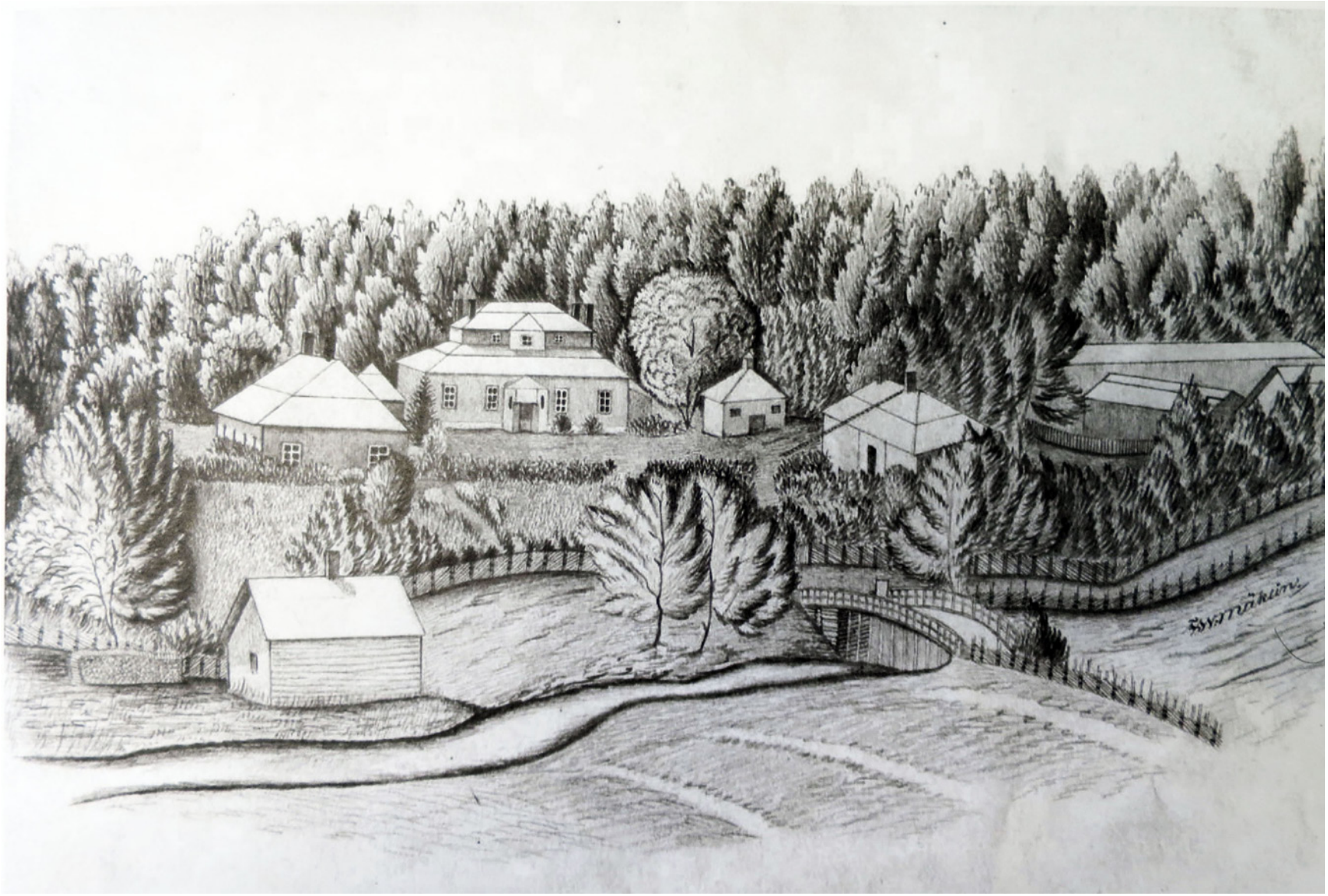

Lyijykynäpiirustus Alikartanon pihapiiristä. Piirustuksen on arvioitu olevan mahdollisesti peräisin 1860-luvulta.
Kuva: MV REST / alkuperäinen Aki Arposen kokoelmassa.

Piha

Tässä luvussa luodaan piirustusten, karttojen ja valokuvien avulla katsaus Alikartanon päärakennusten väliin jäävään asuinpihaan ja niihin muutoksiin, joita se on historiansa aikana kokenut.

1700-luku

Asuinpihan perusmuoto on Mustijoelta katsottaessa symmetrinen jo vuoden 1779 mittauspiirustuksessa (s. 19). Joen ylittävä silta ja siltä jatkuva tie ovat pihan keskilinjassa. Koko 1700-luvun ajan päärakennuksena toimi Alipytinki ja Ylipytingin paikalla oli talli. Alipytinkiä vastapäätä oli yhdistetty renkitupa ja pakari eli leivintupa. Asuinpihalla kulkevista reiteistä tai kasvillisuudesta 1700-luvun aikana ei ole tietoa.

1800-luku

Uusi päärakennus eli Ylipytinki valmistui vuonna 1805 arvoiselleen paikalle symmetria-akselin päähän ja tontin korkeimmalle kohdalle. 1800-luvun piirustuksissa näkyy, kuinka piha on rajattu rakennusten väliin istutetuilla pensasaidoilla. Joelle päin asuinpiha on rajattu hyötypuutarhasta orapihlaja-aidalla, koivurivillä ja nelijuoksuisella tolppa-aidalla, jotka näkyvät esimerkiksi vuonna 1880 otetussa valokuvassa (s. 68). Aita lähtee Alipytingin nurkalta. 1860-luvulta peräisin olevassa lyijykynäpiirustuksessa (s. 70) pihalla näkyy muutama nuori puu, jotka ovat myöhemmissä valokuvissa kasvaneet täyteen mittaansa.

Vanhimmissa asemapiirustuksissa Mustijoen ylittävä silta jatkaa Alikartanon symmetria-akselia suoraan. Vuosien 1880 ja 1892 välillä otetuissa valokuvissa silta on hieman vinossa ja poissa pihan keskilinjasta (esim. sivut 1, 14, 63 ja 90). Vuoden 1921 valokuvissa (s. 31) silta kuitenkin on jälleen suorassa linjassa ja sen kaiteet poikkeavat aiemmista. Silta on mahdollisesti rakennettu pariinkin otteeseen hieman eri paikkaan, oletettavasti käyttäen aina aikaisempaa siltaa avuksi rakennustöissä.

Vuonna 1921 otetussa valokuvassa Mustijoen ylittävä silta on linjassa Ylipytinkiin nähden. Joenpuoleinen pensasaita näyttää villiintyneeltä vuoden 1880 kuviin verrattaessa. Kuva: Arkkitehtuurimuseo / Salme Setälä.

Alikartanon pihasta purettu väentupa kuvattuna kirjaa *Suomen kartanot ja suurtilat I* (1939) varten. Vasemmassa reunassa näkyy puodin nurkka.
Kuva: MV pääarkisto HK6000:1557.

1900–1963

Alikartanon piha näkyy valokuvissa muun muassa valokuvaaja Signe Branderin kuvasarjassa vuodelta 1911, Salme Setälän valokuvissa vuodelta 1921 sekä vuonna 1939 ilmestyneessä *Suomen kartanot ja suurtilat* -teoksessa.

Asuinpihan osalta Branderin kuvissa (1911) nousevat erityisesti esille tonttia rajaavat tuuheat pensasaidat ja sekä Ali- että Ylipytingin vierustoille kasvaneet suuret puut (s. 6, 34 ja 48). Salme Setälän kuvissa (1921) näkyy lisäksi, kuinka pihaa kiertää piharinki eli pyöreä hiekkapintainen kulkureitti, jonka keskelle on sijoitettu suuri huhmare (s. 61). Vuonna 1939 julkaistujen kuvien (s. 73–74) perusteella asuinpihan joenpuoleisella sivulla on koivurivi. Orapihlaja-aita ei ole enää muotoon leikattu ja tolppa-aitaa ei enää ole.

Tässä vaiheessa pihan luonne on ympäristöönsä nähden melko suljettu, sillä jokaista laitaa rajaavat täysikasvuiset puut ja pensaat. Nurmialue ja pihan sisäiset väylät vaikuttavat hyvin hoidetuilta.

Vuonna 1959 Alipytinkiä vastapäätä ollut väentupa purettiin ja sen paikalle rakennettiin rintamamiestalo, jolle myös lohkottiin oma tontti asuinpihasta. Samalla katosi pihaa aiemmin leimannut aksiaalinen symmetria.

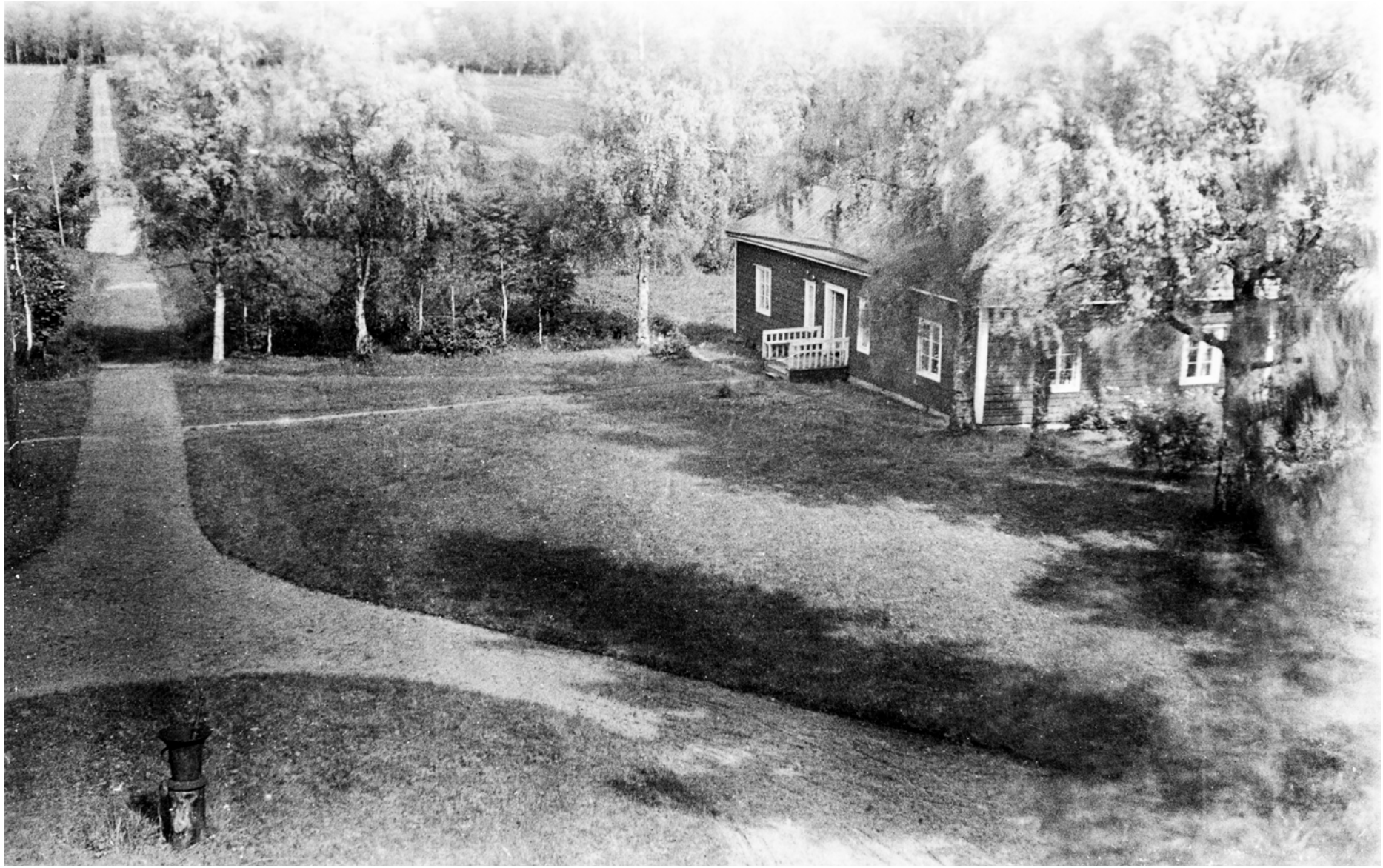

Alikartanon piha kuvattuna kirjaa *Suomen kartanot ja suurtilat I* (1939) varten.
Kuva: MV pääarkisto HK6000:1560.

Näkymä Ylipytingistä itään kuvattuna kirjaa *Suomen kartanot ja suurtilat I* (1939) varten. Kuva: MV pääarkisto HK60000:1561.

Alikartanon rakennusryhmä ja oikealla näkymä Ylipytingistä Welinin kuvaamana vuonna 1971. Kuva: MV pääarkisto HK10000:6962.

1963–1973

Alikartano siirtyi Suomen valtion omistukseen vuonna 1963. Tällöin piha oli ollut jo jonkin aikaa vailla asianmukaista huolenpitoa. Piharinki huhmareineen ja pensasaitoineen on kadonnut, joenpuolella oleva koivujen rivi on kuitenkin säilynyt. Nurmialueet vaikuttavat hoitamattomilta (osa 2/3, s. 8–10).

Aiemmin mainittu Mustijoen ylittävä silta purettiin valokuvien ja peruskartan mukaan vuosien 1956 ja 1967 välillä ja uusi rakennettiin maantien jatkeeksi entistä pohjoisemmaksi. Vuoden 1970 valokuvissa Ylikartanoa kohti suuntautuneesta suorasta tiestä on jäljellä enää vähäisiä viitteitä.

Alikartanoa alettiin restauroida museokäyttöä varten vuonna 1973. Tästä vaiheesta kerrotaan yksityiskohtaisemmin selvityksen osassa 2-2.

Alkuaan kartanoalueen keskiakselissa kulkenut silta on sittemmin siirretty tienoikaisun yhteydessä kartanoalueen sivulle.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6959.

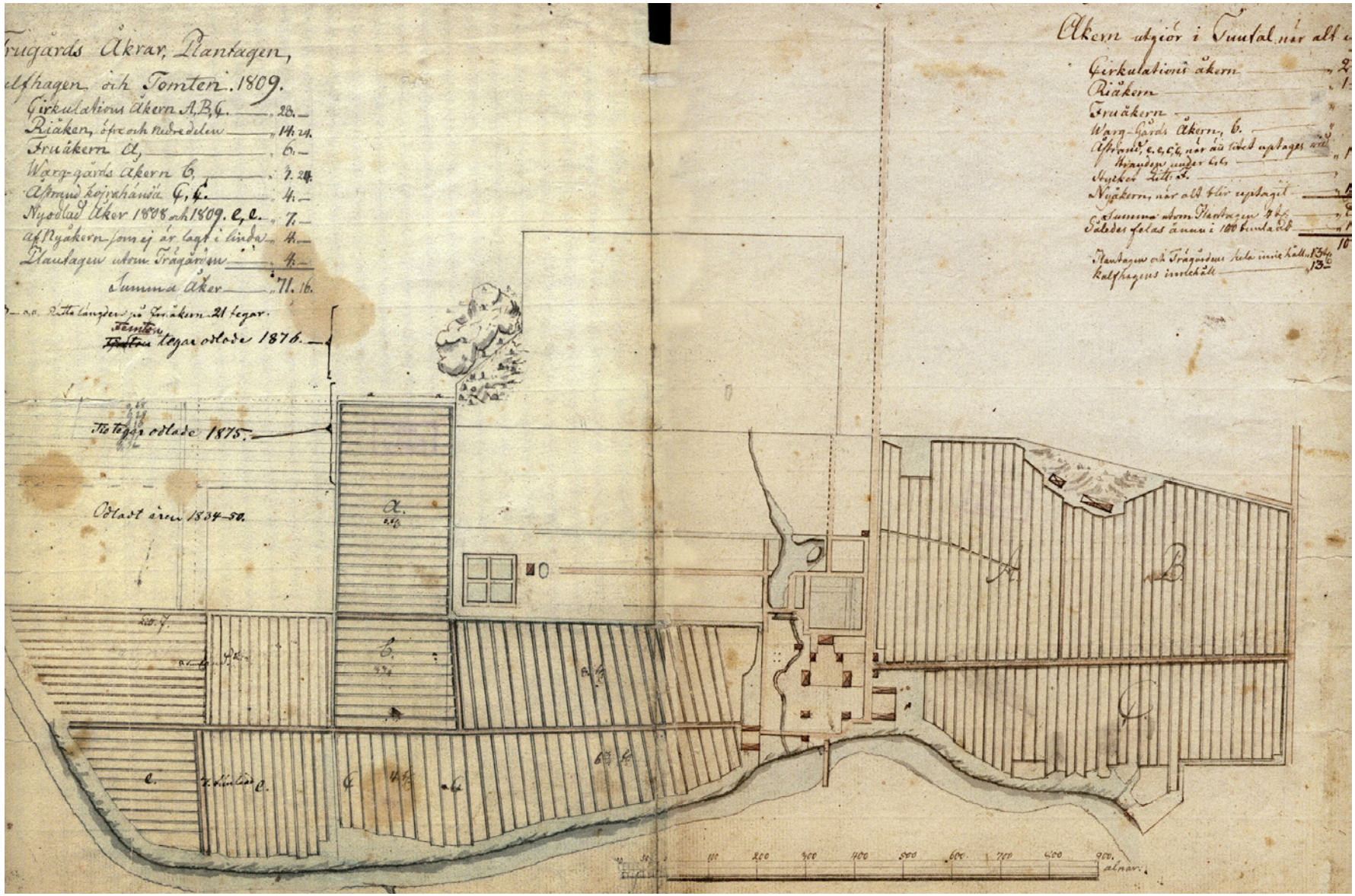

Kartta Alikartanon plantaasista ja pelloista vuodelta 1809.
Kuva: MV käsiarkisto (originaali ilmeisesti Helsingin yliopiston kirjastossa).

Erilaisten kasvilajien viljely

Seuraava teksti on pääosin lainattu Tuuli Kiven 1992 laatimasta kasvisto- ja kasvillisuusinventoinnista.

Alikartanon ensimmäinen omistaja Carl Fredrik Nordenberg, aateloituna Nordenskiöld oli innostunut ja ennakkoluuloton maanviljelijä sekä arvostettu Ruotsin tiedeakatemian jäsen. Hän perusti Alikartanoon 1730- ja 1740-luvuilla puutarhan ja laajan omenatarhan. Carl Fredrikin puutarhassa kokeiltiin ajan hengen mukaisesti erilaisten kasvilajien ja -lajikkeiden viljelyä sekä kasvimailla että kasvihuoneessa. Cark Fredrik oli muun muassa Suomen ensimmäisiä perunanviljelijöitä.

Turun akatemian professori Pehr (Pietari) Kalm teki pitkän tutkimusmatkan Pohjois-Amerikkaan vuosina 1747–1751. Matkaltaan Kalm toi suuren määrän sellaisten amerikkalaisten kasvien siemeniä, joilla ajateltiin voivan olla taloudellista merkitystä Suomessa. Kalmilta Carl Fredrik sai joukon siemeniä, joita hän kylvi Alikartanossa vuosina 1751 ja 1752. Kasvien huonosta menestyksestä huolimatta Alikartanon viljelykokeet herättivät ympäristössä suurta kiinnostusta.

Vaikka Alikartanosta ei ole tänä päivänä löydettävissä kuin muutamia Carl Fredrikin aikakaudelta olevia kasveja, kulkeutui Kalmin ajoilta Alikartanoon tapa istuttaa leikattavia pensasaitoja. Kalm näet aloitti Suomessa ensimmäisenä elävien aitojen kasvatuksen puutarhojen ja laitumien aitaamiseksi.

Adolf Gustaf Nordenskiöldin *Flora Frugårdiensis* -kirjan kansi vuodelta 1808.
Kuva: MV HK19870228.1.

Kalmin matkalta on peräisin aitaorapihlaja (Crataegus grayana), yksi suosituimmista aitapensaistamme, jota viljeltiin myöhemmin 1800-luvulla Alikartanossa.

Carl Fredrikin ajoilta on säilynyt muistiinpanoja Alikartanon ryytimaalla kasvatetuista kasveista. Yrttejä, vihanneksia, nautintoaine-, lääke- ja koristekasveja oli yhteensä 35 eri lajia. Alikartano oli 1700-luvun puolivälissä mallitila, josta uudet puutarhatuotteet ja viljelymenetelmät levisivät ympäröiviin kartanoihin, pappiloihin ja vähitellen torppien puutarhoihin. Koska ryytimaan kasvit eivät olleet luonnonvaraisia, ne ovat hävinneet Alikartanosta viljelytoiminnan muutosten myötä.[1]

Carl Fredrikin poika Adolf Gustaf jatkoi Alikartanon isäntänä 1800-luvun alkuvuosikymmenille. Innokkaana luonnontutkijana tunnettu Adolf Gustaf laajensi Alikartanon uusia viljelylajikkeita kokeilevia puutarhaviljelyksiä uudelle päärakennukselle johtavan tulotien molemmin puolin.[2] Hän laati vuonna 1808 tarkan kasviluettelon Alikartanosta löytämistään kasveista. *Flora Frugårdiensis* julkaistiin Societas pro Fauna et Flora Fennica -vuosikirjassa vuonna 1900.

1 Restaurointi ja hoitosuunnitelma 1992, Pentti Peurasuo ja Tuuli Kivi
2 Alikartano Frugård opas, MV Helsinki 1998, Blåfield, Hyvänen, Lounatvuori

Marjatarha

Seuraava teksti on pääosin lainattu Museoviraston Historia- ja luontopolku *-oppaasta.*

Ylipytinki valmistui vuonna 1805 vanhan tallin paikalle, ja kartanon tuolloinen isäntä Adolf Gustaf Nordenskiöld halusi kunnostaa puutarhaksi rakennuksen länsipuolen, joka oli kaiketi ollut tallipihana. 1800-luvun alusta on säilynyt päiväämätön suunnitelmapiirustus, johon on merkitty alueen jaottelu ja sinne istutettavat kasvit.

Ylipytingin länsisivusta tuli marjatarha. Aivan rakennuksen edessä oli neliönmuotoinen nurmialue jota reunustivat käytävät. Kolmelle sivulle tuli pitkänomaiset alueet, joille karviais- ja viinimarjapensaat istutettiin. Marjatarhaa rajasivat lännestä viljelymaat; purossa tuolloin olleen patolammen reunoille on merkitty viljeltäväksi rehuna käytettyä nurmipuntarpäätä.

Alikartanossa oli marjapensaita myös vanhassa puutarhassa joen varressa. Marjoista saatiin kartanon ruokapöytään monenlaisia herkkuja. Ne päätyivät hilloiksi, mehuiksi ja leivonnaisten ja jälkiruokien aineksiksi. Marjatarhan perustamisen aikaan kartanossa emännöi Hedvig Eleonora (Hedda Nora) Nordenskiöld, joka oli tunnettu hyvästä taloudenpidostaan.

Päärakennuksen lähiympäristössä on eri aikoina ollut myös pensasaitoja ja kukkapenkkejä.[1]

Marjatarha Ylipytingin eteläpäädyssä.
Kuva: MV käsiarkisto.

1 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto

Hedelmätarha ja Plantaasi

Seuraava teksti on pääosin lainattu Museoviraston Historia- ja luontopolku *-oppaasta.*

Kartanoalueen eteläpuolella avautuvilla pelloilla on viljelymaiden lisäksi ollut hedelmätarha ja plantaasin (Plantagen) nimellä kulkenut viljelyalue, jolla viljan lisäksi on kasvatettu myös muita kasveja. Alueet näkyvät erinomaisesti muun muassa vuodelta 1833 olevassa Alikartanon isojakokartassa. Plantaasi oli pitkänomainen viljelyalue, jota halkoi suoraan kartanolta tuleva tie. Tie päättyi pienelle rakennukselle, jonka eteläpuolella oli neliönmuotoinen, neljään kortteliin jaettu hedelmätarha. Hedelmätarhalta kartanolle oli matkaa puolisen kilometriä.

Vuodelta 1801 on säilynyt vuoroviljelysuunnitelma plantaasille vuosille 1802–1805. Tuolloin suunnitelmissa oli perunan, kauran, ohran, rukiin, vehnän ja rehukasvien viljely alueella. Vuodelta 1803 olevassa luettelossa mainitaan alueella viljellyn vehnää, ruista, ohraa, spelttiä, herneitä, hamppua, pellavaa, tupakkaa, perunaa ja humalaa.

Perunankasvatuksessa Alikartano oli edelläkävijöitä Suomessa. Ensimmäiset perunat kartanolle istutettiin jo 1740-luvulla. Suomessa perunoita viljeltiin ensimmäisen kerran 1730-luvulla Fagervikin kartanossa. Merkittäväksi viljely laajeni kuitenkin vasta 1700-luvun lopulla.

Hedelmätarhassa kasvatettiin paitsi omenoita myös päärynöitä, luumuja ja kirsikoita. Tarha lienee perustettu 1700- ja 1800-luvun taitteessa. Hedelmäpuita kartanolla oli kasvatettu jo aikaisemminkin 1700-luvulla kartanorakennusten vieressä olleessa puutarhassa.

Hedelmänviljely kiinnosti useita Nordenskiöldejä aina 1700-luvulta Karl Fredrik Nordenskiöldistä lähtien. Otto Nordenskiöldin aikana 1800-luvun lopulla hedelmätarhaa laajennettiin, ja tuolloin sinne piti asettaa syksyisin vartioon vanha ukko omenavarkaiden varalta. Nykyään hedelmätarhaa ei enää ole olemassa. Aikanaan se sijaitsi suunnilleen pellon takana olevien rakennusten paikalla.[1]

1 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto

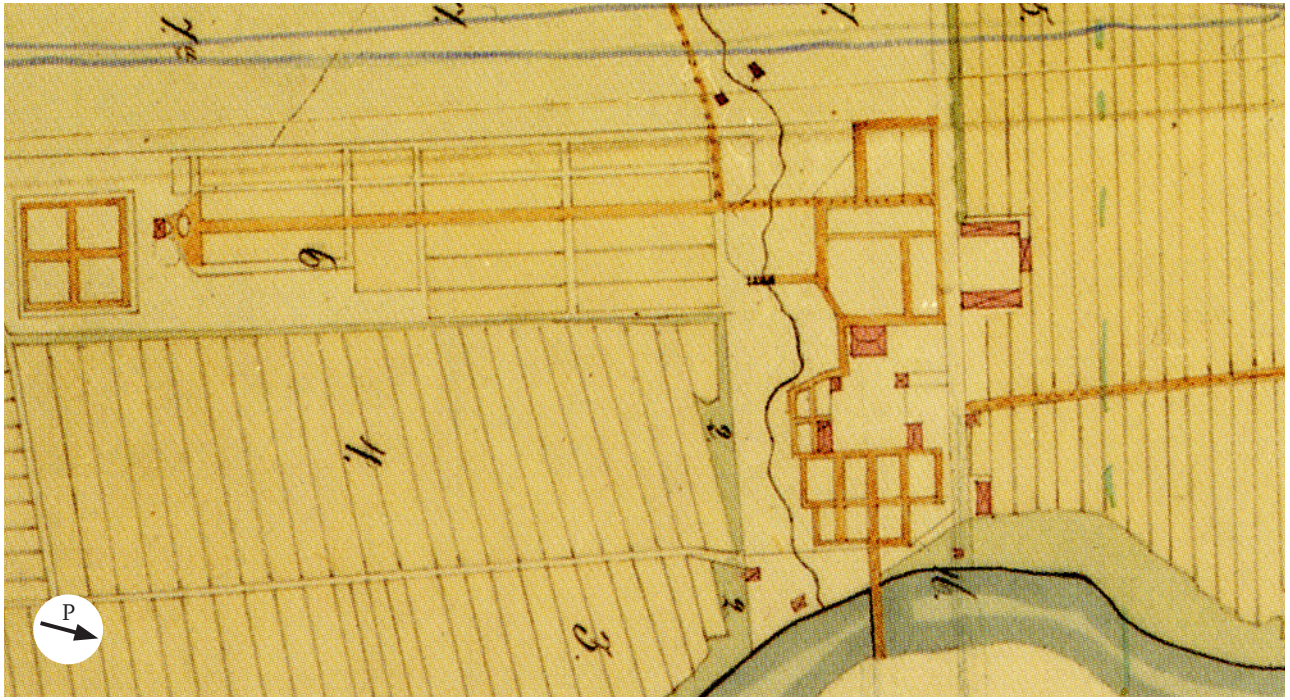

Kartta Alikartanosta ja sen lähiviljelmistä vuonna 1833. Hyötypuutarha lääkekasvi- ja kukkaiskortteleineen on joen ja pihaaukion välissä. Ruusutarha ja hedelmäpuurivistöt on istutettu päärakennuksen eteläpuolelle. (Alikartano Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983, Ylipytingin huoneiden näyttelyesitteet)
Kuva: Alikartano Frugård – opas 1998, s. 10. (originaali Maanmittaushallituksen arkistossa).

Puutarha ja ryytimaat

Seuraava teksti on pääosin lainattu Museoviraston Historia- ja luontopolku *-oppaasta.*

Alikartanon pihan itäpuolella, Mustijoelle laskevassa rinteessä sijaitsivat kartanon vanhimmat puutarhaviljelykset. Täällä olivat ryytimaat ja kaalitarhat, hedelmäpuut ja marjapensaat 1700-luvulla (ks. asemapiirros s. 19). Myöhemmin marjapensaat ja hedelmätarha siirrettiin pääosin muualle.

Alikartanossa 1700-luvulla viljellyistä kasveista on säilynyt arvokasta ja harvinaista arkistotietoa kartanon tuolloisen isännän Karl Fredrik Nordenskiöldin (1702–1779) ansiosta. Hän oli innokas viljelijä ja kokeilija ja teki tarkat muistiinpanot viljelyksistään usean vuoden ajan 1740- ja 1750-luvun taitteessa. Kartanolla tuolloin viljeltyjen kasvien luettelo on melkoinen. Penkeistä löytyi muun muassa basilikaa, iisoppia, kurkkua, laventelia, pinaattia, sitruunamelissaa, tupakkaa, herneitä, kyssä-, puna- ja valkokaalia, palsternakkaa, punasipulia, porkkanaa, punajuurta, fenkolia, meiramia, persiljaa, salviaa, tilliä, timjamia, maa-artisokkaa, purjoa ja parsaa. Penkkien lomassa oli punaisia, valkoisia ja mustia viinimarjapensaita, karviaismarja- ja ruusupensaita, ja viljeltiinpä mansikoitakin.

Syötävien kasvien lisäksi puutarhassa kasvatettiin myös monenlaisia kukkia. Oman erikoisen lisänsä toivat Karl Fredrikin kokeilut Pehr (Pietari) Kalmin Amerikasta tuomilla siemenillä. Niiden kasvatusta kokeiltiin vaihtelevalla menestyksellä Alikartanon puutarhassa. Karl Fredrik harrasti myös hedelmäpuiden jalostusta.

Puutarha-alue jakautui kortteleihin. Viljelymaiden lomassa oli kaksi pientä puutarharakennusta, joista ainakin toisessa oli kaiketi kasvihuone arempia kasveja varten. Puutarharakennukset sijaitsivat symmetrisesti kartanon muihin rakennuksiin nähden, kuten oheisesta vuoden 1809 kartasta näkyy. Vuonna 1779 puutarharakennuksia oli vain yksi.[1]

Keittiöpuutarhaan päästiin orapihlaja-aidassa olevasta aukosta. Vuonna 1808 Alikartanossa kasvatettiin muun muassa erilaisia sipuleita, naurista, kaalia, papuja, herneitä, porkkanaa, palsternakkaa, tilliä, sellereitä, perunaa, kurpitsaa, melonia, kurkkua, salaattia, mustajuurta ja mukula-artisokkaa sekä maustekasveja: kynteliä, iisoppia, minttua, meiramia, tarha-ajuruohoa, salviaa ja basilikaa. Marjapensaina viljeltiin ainakin punaherukkaa ja muutamia karviaislajikkeita.[2]

1 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto
2 Mäntsälä-albumi, Martti Blåfield 1982

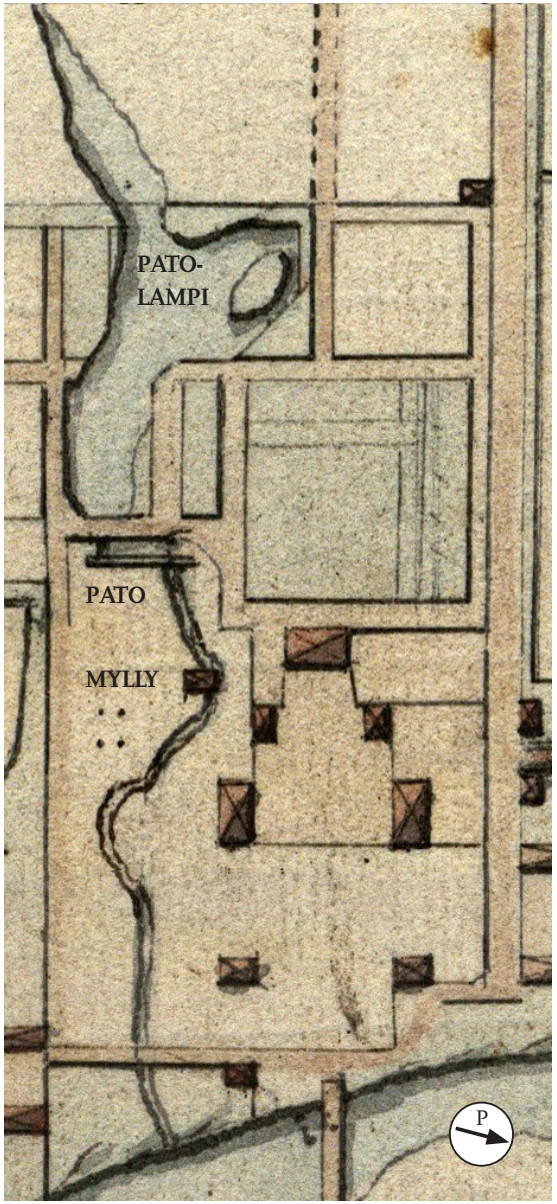

Osa vuoden 1809 tiluskartasta.
Kuva: MV käsiarkisto (originaali ilmeisesti Kansalliskirjastossa).

Pato ja patolampi

Seuraava teksti on pääosin lainattu Museoviraston Historia- ja luontopolku -oppaasta.

Alikartanon vieritse Mustijokeen virtaava puro oli 1700- ja 1800-luvuilla padottu. Patoa ei näy vuodelta 1779 olevassa kartassa (s. 19), mutta vuonna 1783 se mainitaan päivätyölistoissa – ehkä sitä juuri tuolloin rakennettiin. Puro padottiin purolaaksossa ollutta pientä vesimyllyä varten.

Näin pienissä puroissa virtaus on kovimmillaan keväisin ja syksyisin, kesällä se saattaa kuivua lähes olemattomiin. Purosta voimansa saava mylly saatiin toimimaan vain silloin, kun virtaus oli tarpeeksi runsas ja tasainen. Virtausta pystyttiin säätelemään ja pidentämään patoamalla. Samalla myös myllyn vuosittainen käyttöaika kasvoi.

Alikartanon padon rakenteista ei ole säilynyt tarkkoja tietoja. Pääosin se lienee ollut puurakenteinen. Padon päällä tai vieressä kulki silta. Ilmeisesti joen rantoja on pengerretty patoa varten ja tässä yhteydessä on käytetty tiiliä. Palasia niistä näkyy edelleen puron varressa. Pato ja silta ovat sijainneet jokseenkin samalla paikalla kuin nykyinen yläjuoksulla oleva silta.

Alikartanon puro on kapea, ja se on ollut mahdollista padota kokonaisuudessaan. Pato tehtiin kohtaan, jossa puro pelloilla tasaisesti virrattuaan alkaa laskeutua jyrkemmin kohti Mustijokea. Veden virtauksen ollessa kovimmillaan paikalla oli varmaankin pieni koski. Patoamisen seurauksena puroon muodostui patolampi, joka on nähtävissä esimerkiksi vuodelta 1809 olevassa kartassa. Patolammen rantapenkereet voi edelleen havaita maastossa puiden alla.[1]

1 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto

Lisää Alikartanon puutarhan historiasta

Artikkeli: *Mäntsälän Frugårdin kartanon puutarha 1700-luvun puolivälissä.* Eeva Ruoff 2001. Hortus fennicus, Suomen puutarhataide. Viherympäristöliitto & Suomen puutarhataiteen seura.

Pro gradu työ: *1700-tals kökträdgårdsodlande i teori och praktik vid gården Frugård i Mäntsälä.* Noora Pekkanen 2009. Helsingin yliopisto.

Mylly ja Laboratorio

Seuraava teksti on pääosin lainattu Museoviraston Historia- ja luontopolku -oppaasta.

Alikartanon purolaaksossa oli 1700- ja 1800-luvulla pieni mylly viljanjauhatusta varten. Kyseessä lienee ollut niin kutsuttu kotitarvemylly, jossa viljaa jauhettiin vain kartanon omaan tarpeeseen. Mylly toimi vesivoimalla; karttojen perusteella se näyttää olleen aivan puron vieressä, miltei sen päällä. Puron virtaus pyöritti sisällä olleita myllynkiviä. Myllyn rakenteesta ei ole säilynyt tarkkoja tietoja; ei tiedetä, onko se ollut vesirattaallinen koskimylly, jolla pystyttiin pyörittämään useampaa myllynkiviparia, vai ehkä yksinkertaisempi jalkamylly, jollaisissa oli vain yksi kivipari. Ulkonäöltään tällaiset myllyt muistuttivat lähinnä pientä hirsiaittaa.

Purolaaksossa sijaitsi myös toinen rakennus. 1700-luvulla alueella oli laboratorio, jota August Nordenskiöld – yksi suvun monista tiedemiehistä – käytti alkemian harjoittamiseen. Se saattoi olla samassa käytössä jo hänen sedällään Magnus Otto Nordenskiöldillä. Augustin alkemistin uuni oli nähtävillä kartanossa. Laboratorion tarkka sijainti tai ulkonäkö ei ole tiedossa, mutta kokeissa saatettiin tarvita vettä, ja näin ollen laboratoriokin sijaitsi puron äärellä. Laboratoriorakennus oli purolaaksossa ainakin vielä vuonna 1783.[2]

2 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto

Purolaakso yhtyy Mustijokeen. Alipytinki näkyy pärekattoisena, joten kuva on otettu arviolta vuotta 1939. Vasemmassa reunassa on sittemmin purettu saunarakennus.
Kuva: MV pääarkisto HK19850501:20.

Saunalle johtava arkkusilta lähempää kuvattuna. Kuva: MV pääarkisto HK19850501:19.

Purolaakso.
Kuva: MV pääarkisto, HK19850501:21.

Vanha sillanpää Mustijoen rannassa Tikkasen kuvaamana vuonna 1968. Kuva: MV pääarkisto HK10000:6971.

Nordenskiöld-suvun hauta

Nordenskiöld-suvun hautakumpuun on tiettävästi haudattu 22 suvun jäsentä vuosien 1779 ja 1901 välisenä aikana. Ilmeisesti ensimmäisenä paikalle haudattiin 14 viikon ikäisenä vuonna 1779 kuollut Anders Gustaf Nordenskiöld. Saman vuoden maaliskuussa kuoli kartanon pitkäaikainen isäntä Carl Fredrik Nordenskiöld, alkujaan Nordenberg, joka haudattiin aluksi Sipoon kirkkomaalle perhehautaan ja siirrettiin vasta myöhemmin Alikartanoon.

Haudan alkuperäisestä ulkonäöstä ei ole tietoa. Vuonna 1811 mainitaan asiakirjoissa, että hauta oli samana vuonna holvattu ja osittain muurattu. Haudan kumpumainen muoto lienee siis viimeistään tältä ajalta. Haudan rakennus- tai muutostyöt ovat ilmeisesti tulleet ajankohtaiseksi lokakuun lopussa 1810, kun sinne haudattiin hovijunkkari Ulrik Nordenskiöld. Kaikki ennen vuotta 1810 paikalle haudatut olivat lapsia tai nuoria; vanhin oli 17-vuotiaana vuonna 1805 kuollut Marie Antoinette Nordenskiöld ja nuorin kahden kuukauden ikäisenä vuonna 1797 kuollut Charlotta Juliana Nordenskiöld.

Hautakummun sisällä olevan holvin muurattu etuseinä oli pitkään esillä umpeen muurattuine oviaukkoineen. Ovi lienee muurattu umpeen vuoden 1903 jälkeen. Tuolloin terveydenhoitosäädöksissä määrättiin, että hautakappeleissa arkkutilat tulee peittää niin, etteivät arkut näy.[1] Hauta jäi pois käytöstä 1910-luvulla[2], ja 1920-luvulla seinämä peitettiin maakerroksella ja kumpu sai nykyisen ulkonäkönsä. Kummun päällä on muistokivi. Hautakumpu on 1800-luvulta lähtien ollut puiden ympäröimä ja muodostanut näin eräänlaisen muistolehdon paikalla yhä lepääville Nordensiöld-suvun jäsenille.[3]

1 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto

2 Frugård rakennusselitys, Panu Kaila 1.1.1973

3 Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto ja "ÄttenNordensiölds familjegrav på Frugård", Martti Blåfield.

Hautakummun umpeen muurattu ovi oli näkyvissä 1920-luvulle asti. Sitemmin sisäänkäynti on peitetty maa-aineksella. Kuva: MV pääarkisto, HK19850501:22.

Aidan ympäröimä muistolehto hautakumpuineen vuonna 1880 Frugård-albumia varten kuvattuna. Kuva: MV käsiarkisto.

Nordenskiöldien sukuhauta Signe Branderin kuvaamana 1911, ennen oviseinän peittämistä. Kuva: MV käsiarkisto.

Hauta P. O. Welinin kuvaamana vuonna 1971.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6970.

LÄHTEET

Alikartano valokuvissa ja piirustuksissa

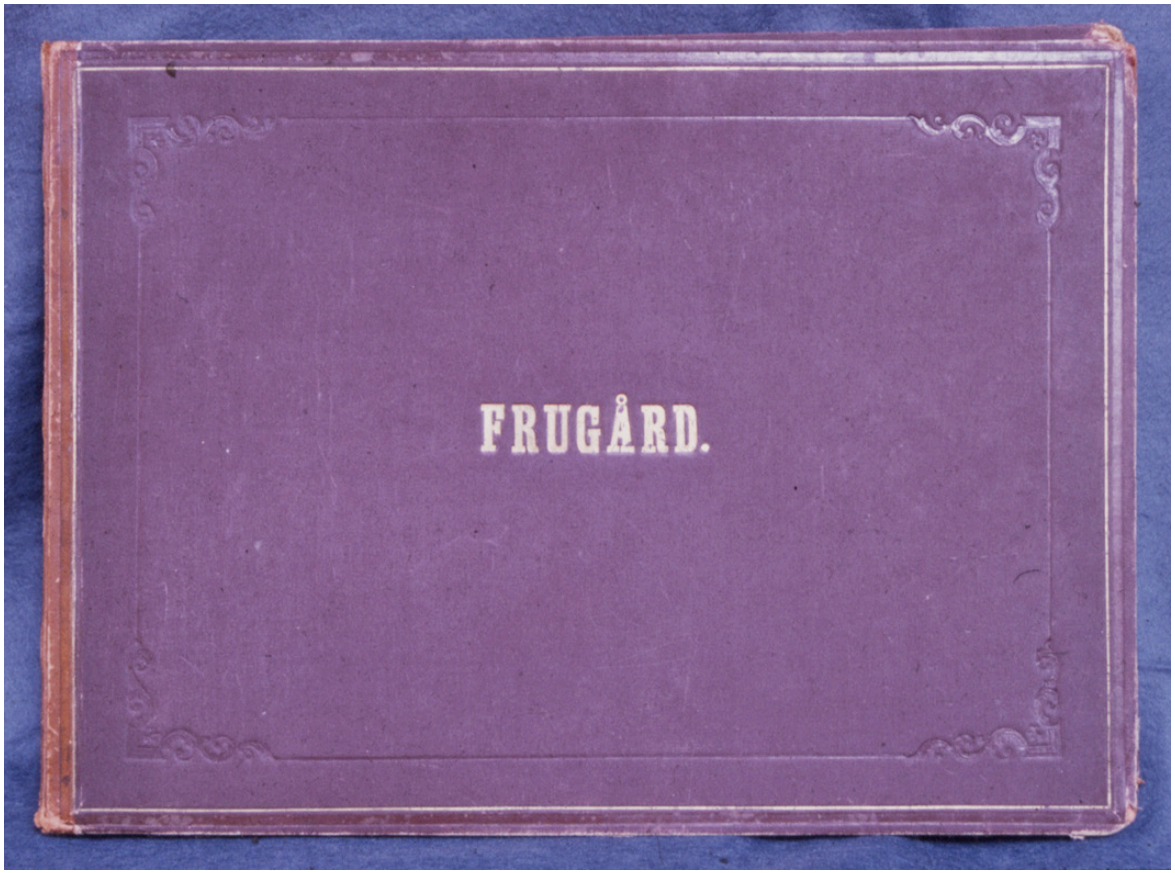

Alkuperäinen Frugård-albumi.
Kuva: MV käsiarkisto.

Viereisellä sivulla: Alikartano Mustijoen vastarannalta kuvattuna vuonna 1880 Frugård-albumia varten. Väentuvassa on kaksijaksoinen lautakatto, muissa rakennuksissa pärekatto. Pihaa kiertävää tietä reunustaa lyhytjuoksuinen liisteaita.
Kuva: finna.fi MV HK10000.5060.

Selvityksen kuvituksena on käytetty valokuvia, piirustuksia ja karttoja useista eri lähteistä. Tässä esitellään tärkeimmät lähteinä käytetyt kuvakokonaisuudet. Varhaisimmat valokuvat ovat vuodelta 1880 ja uusimmat sijoittuvat vuoteen 1969, aikaan ennen kuin Alikartanoa alettiin kunnostaa museoksi. Käytetyt kuvat on tallennettu Senaatti-kiinteistöjen ylläpitämään projektipankkiin.

Frugård-albumin valokuvat vuodelta 1880

A. E. Nordenskiöld sai Alikartanossa vierailleessaan vuonna 1881 vastaanottaa kotipitäjänsä asukkailta ”kauniin albumin, joka sisälsi joukon Fotografillisia kuwauksia Nordenskiöld’in sukutalosta Frugård’ista sekä muista paikoista Mäntsälästä”. Albumissa ei ole merkintää valokuvaajasta. Frugård-albumin kaikki kymmenen valokuvaa on painettu teokseen *Mäntsälä-albumi – A. E. Nordenskiöldin vierailu Pietariin, Mäntsälään ja Helsinkiin tammikuussa 1881.*[1]

Albumiin kuuluvia kuvia on myös selvityksen sivuilla 14, 22–29, 68, ja 87.

1 Martti Blåfield, Mäntsälän kunta 1982, ISBN 951-99419-3-2

Muinaismuistoyhdistyksen valokuvat vuodelta 1892

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallinen retkikunta tallensi vuonna 1892 valokuvaamalla Frugårdin rakennuksia. Kuvasarjaan kuuluu muun muassa arkkitehti Selim A. Lindqvistin ottama näkymä päärakennuksen lehteriltä.[1] Kuvia säilytetään Museoviraston pääarkistossa.

Vuoden 1892 käynnillä otettuja valokuvia on myös selvityksen sivuilla 1 (kansi), 46 ja 63.

1 Ylipytingin huoneiden näyttelyesitteet

Signe Branderin valokuvat vuodelta 1911

Valokuvaaja Signe Brander kutsuttiin kuvaamaan kartanoa vuonna 1911, vuotta ennen kuin Nordenskiöldit muuttivat pois Suomesta ja Alikartanosta.[2] Tältä käynniltä ovat peräisin muun muassa salia ja isoa förmaakia esittävät sisäkuvat. Branderin kuvia säilytetään Museovirastossa.

Signe Branderin kuvia on selvityksen sivuilla 6, 32, 34, 47, 48, 88, 92 ja 93.

2 Ylipytingin huoneiden näyttelyesitteet

Vuoden 1921 mittauspiirustukset ja valokuvat

Alikartanosta on säilynyt Salme Setälän ja Sylvi Eriksonin vuonna 1921 laatimat mittauspiirustukset: Ylipytingin pääjulkisivu (s. 45), poikkileikkaus (s. 44), alakerran, yläkerran ja kellarin pohja (s. 42–43), ovipiirustus, sekä piirustus pärekattoisesta ja hirsipintaisesta väentuvasta (pohja ja julkisivu pihalle) (s. 61). Mittaustyön yhteydessä Salme Setälä myös valokuvasi Alikartanoa.

Piirustuksia säilytetään Aalto-yliopiston Arkkitehtuurin historian mittauspiirustusarkistossa ja Salme Setälän valokuva-albumia Arkkitehtuurimuseon arkistossa. Valokuvia on käytetty selvityksen sivuilla 27, 30, 31, 57, 60–62, 71.

Nils Otto ja Olga Nordenskiöld Ylipytingin edessä
Signe Branderin valokuvaamana vuonna 1911.
Kuva: MV pääarkisto HK10000:6980.

Suomen kartanot ja suurtilat -kirja vuodelta 1939

Vuonna 1939 julkaistiin teos *Suomen kartanot ja suuritilat I,* jossa myös Alikartano oli edustettuna. Kirjan kuvituksena olevia kuvia säilytetään Museoviraston pääarkistossa.

Näitä kuvia on sivuilla 72–74.

1960-luvun mittauspiirustukset ja valokuvat

Alikartano siirtyi Suomen valtion omistukseen vuonna 1963 ja sen kunnostaminen museoksi aloitettiin vuonna 1973. 1960-luvun aikana Museovirasto tallensi kartanon senhetkistä tilaa valokuvaamalla sekä tekemällä ajantasapiirustuksia, joiden perusteella tulevia korjauksia voitiin suunnitella. Valokuvaajina toimivat muiden muassa P. O. Welin, Toivo Tikkanen, Elias Härö, H. Havas ja Panu Kaila. Mittapiirustuksia olivat tekemässä muiden muassa Veijo Laine, E. Jama, S. Saikkonen ja E. Tohka.

Tähän selvitykseen on koottu ainoastaan osa valokuvista, sillä 1960-luvulla valokuvaustekniikka oli kehittynyt jo siinä määrin, että kuvia on otettu erittäin suuri määrä. Valokuvia säilytetään Museoviraston pääarkistossa.

Tämän ajan valokuvia ja piirustuksia on esitetty tämän osan lisäksi erityisesti selvityksen osassa 2/3.

Salin nurkkaus Signe Branderin kuvaamana vuonna 1911. Vasemmalla kaapin päällä Walter Runebergin rintakuva A. E. Nordenskiöldistä, toinen rintakuva tuntematon. (Alikartano·Frugård, Opas Nordenskiöld-näyttelyyn 1983) Kuva: MV pääarkisto, HK10000:6981.

Piirustusluettelo

YLIPYTINKI (rakennus 1)

Ylipytinki laveerattu pohja, leikkaus, julkisivu
Ylipytinki mustattu pituusleikkaus 505.3.42
Ylipytinki pohjakerros, mittauspiirustus 1:50, E. Tohka 1964, 505.3.2
Ylipytinki, poikkileikkaus, mittauspiirustus 1:50, E. Tohka ja V. Laine, 1967, 505.3.11
Ylipytinki, pituusleikkaus, mittauspiirustus, S. Saikkonen, E. Jama ja V. Laine 1968, 505.3.10
Ylipytinki, kellari, mittauspiirustus, E. Jama ja V. Laine, 1968, 505.3.3
Ylipytinki, pohjakerros, mittauspiirustus, E. Tohka ja E. Jama 1968, 505.3.4
Ylipytinki, 2. kerros, mittauspiirustus, S. Saikkonen ja E. Jama 1968, 505.3.5
Ylipytinki, lounaisjulkisivu, mittauspiirustus, E. Jama ja S. Saikkonen, V. Laine 1968, 505.3.7
Ylipytinki, kaakkoisjulkisivu, mittauspiirustus, E. Jama ja V. Laine 1968, 505.3.8
P02, Ylipytinki, kellari, pääpiirustus 1:50, Hannu Puurunen 1.8.1978, 505.3.31
P03, Ylipytinki, pohjakerros, pääpiirustus 1:50, Hannu Puurunen 1.8.1978, 505.3.32
P07, Ylipytinki, itäjulkisivu, pääpiirustus 1:50, Hannu Puurunen 1.8.1978, 505.3.36
P09, Ylipytinki, eteläjulkisivu, pääpiirustus 1:50, Hannu Puurunen 1.8.1978, 505.3.38
Ylipytinki, kaakkoisjulkisivu 1:50, J. Hymylä ja T. Uuksulainen, 8/2011
Ylipytinki, koillisjulkisivu 1:50, J. Hymylä ja T. Uuksulainen, 8/2011
Ylipytinki, lounaisjulkisivu 1:50, J. Hymylä ja T. Uuksulainen, 8/2011
Ylipytinki, luoteisjulkisivu 1:50, J. Hymylä ja T. Uuksulainen, 8/2011

Detaljit:
0078, Ylipytinki, katon harjalauta 1:1, Panu Kaila, Anna-Liisa Keramaa 1970-l
0079, Ylipytinki, katon aluslauta 1:1, Panu Kaila, Anna-Liisa Keramaa 1970-l
0080, Ylipytinki, katon aluslauta 1:1, Panu Kaila, Anna-Liisa Keramaa 1970-l
T14, Ylipytinki, kattotikkaat 1.50 ja 1:10, Maire Heikkinen 18.8.1982

ALIPYTINKI (rakennus 2)

Alipytinki, pohja, leikkaus V. Laine, E. Jama 1969, 1:50, 505.0.55
Alipytinki, julkisivut 1:50, V. Laine, E. Jama 1969, 505.3.56
Alipytinki, alapohja 1:50, V. Laine, T. Henninen 1973, 505.3.57
P11, Alipytinki, pohja, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3., 20.10.1972, 16.5., 22.10.1973, 505.3.60
P12, Alipytinki, leikkaus A-A, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3.1972 ja 20.10.1972, 505.3.61
P14, Alipytinki, pohjoisjulkisivu, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3.1972 ja 20.10.1972, 505.3.63
P16, Alipytinki, itä- ja länsisivu, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3.1972 ja 20.10.1972, 505.3.65
Alipytinki, julkisivu kaakkoon, mittauspiirustus 1:50, J.Hymylä, T. Uuksulainen 8/2011
Alipytinki, julkisivu koilliseen, mittauspiirustus 1:50, J.Hymylä, T. Uuksulainen 8/2011
Alipytinki, julkisivu lounaaseen, mittauspiirustus 1:50, J.Hymylä, T. Uuksulainen 8/2011
Alipytinki, julkisivu luoteeseen, mittauspiirustus 1:50, J.Hymylä, T. Uuksulainen 8/2011
Alipytinki, pohjapiirustus 1. krs, mittauspiirustus 1:50, J.Hymylä, T. Uuksulainen 8/2011

Detaljit:
T13 Alipytinki, kattotikkaat 1:50 ja 1:10, Maire Heikkinen 17.8.1982

PUOTI (rakennus 3)

Makasiini, pohja leikkaus julkisivut E. Jama, V. Laine 1968, 505 3.85
P13, Makasiini, pohja leikkaus julkisivut, luonnos 1:50, Panu Kaila 27.7.1971, 505.3.86
P17, Puoti, pohja ja leikkaus, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3.1972 ja 20.10.1972, 505.3.87
P18, Puoti, julkisivut, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3.1972 ja 20.10.1972, 505.3.88

HUOLTORAKENNUS (rakennus 9)

P19, Ulkohuone, pohja ja leikkaus, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 16.1., 19.6., 21.8.1974, 30.11.1978, 505.3.91

P20, Ulkohuone, julkisivut, pääpiirustus 1:50, Panu Kaila 3.3., 20.10.1972 ja 17.1.1974, 505.3.90

YMPÄRISTÖ

Asemapiirrokset:

P01 Asemapiirros, pääpiirustus 1:500, Panu Kaila 3.3.1975

Asemapiirros 1:1000, 1987 VARR 505:025

Mittausasemapiirros 1:200, T. Hirvonen 10/1996, 3/1997, 507.3.172

Alikartano, mittausasemapiirros (korkeuskäyrät 25 cm) 1:500, Janne Hymylä 30.8.2011:

Puutarha:

Puutarha 1800-luvun alussa 1:500, Helena Saatsi 29.1.1973

Puutarha- ja puistosuunnitelma 1:200, Helena Saatsi 7.12.1977

Puutarhasuunnitelma 1:200, Pentti Peurasuo 29.12.1980

Puutarhasuunnitelma I vaihe 1:200, Pentti Peurasuo 4.2.1981

Puutarha nykytilanne 1:200, Pentti Peurasuo 1982

Puutarhan restaurointi- ja hoitosuunnitelma, hyötypuutarhan kasvivalikoima 1:200, Pentti Peurasuo 12.11.1992

Puutarhan restaurointi- ja hoitosuunnitelma, istutettavat puut ja pensaat 1:200, Pentti Peurasuo 12.11.1992

Puutarhan restaurointi- ja hoitosuunnitelma, purolaakson kasvillisuusalueet 1:200, Pentti Peurasuo 12.11.1992

Puutarhan restaurointi- ja hoitosuunnitelma, purolaakson kasvisto 1:200, Pentti Peurasuo 12.11.1992

Puutarhan restaurointi- ja hoitosuunnitelma, rakenteet (portti ja sillat) ja käytävät 1:200, Pentti Peurasuo 12.11.1992

Hyötypuutarha 7.6.1992

Puutarhan työjärjestys 1:500, Marja Ivars 5.3.1996, 505.3.96 (sama kuin Saatsin assari 1973)

marjatarha2.jpg

mylly1.jpg

plantaasi2.jpg

puutarha1.jpg

Detaljit:

T 06, Koirankoppi 1:10 ja 1:5, Maire Kemppi 7.5.1973

T 07, Aita 1:20, Panu Kaila 30.6.1972

T 08, Aidan portti 1:20, Panu Kaila 30.6.1972, 505.3.114

T 09, Aidan portin detaljit 1:1, Maire Heikkinen 9.8.1982, 505.3.15 (?)

Hauta:

Sukuhauta, aita 1:100, 1:20 ja 1:1, Maire Kemppi, Helena Saatsi 5.3. ja 19.5.1975, 505.3.112

Hautalehtoalue ja puusto, mittausasemapiirros 1:200, Tapio Hirvonen, V. Laine 12.1.2004, 505.3.175

Hautalehtoalue, mittausleikkaus 1:100, Tapio Hirvonen, V. Laine 7.1.2004, 505.3.176

Kirjalliset lähteet

Suurin osa tässä selvityksessä käytetyistä lähteistä on peräisin Museoviraston käsiarkistosta. Käytettävissä olleiden dokumenttien monimuotoisen luonteen vuoksi on tässä luettelossa päädytty ryhmittelemään asiakirjat aiheidensa (tai nimiensä) mukaisesti sen sijaan että olisi käytetty tavanomaista tekijän sukunimen mukaista jakoa. Sama pätee myös painettuihin kirjallisiin lähteisiin.

Painetut lähteet

Alikartano Frugård – opas, Martti Blåfield, Heikki Hyvönen, Irma Lounatvuori, MV Helsinki 1998

Frugård vägledning, Ritva Wäe (päätoim.), MV Helsingfors 2005

Kartano ja pappila, Frugårdin kartanon ja Pyynikkilän pappilan korjaustyöt, MV RHO 2/1973

Mäntsälä-albumi, Martti Blåfield, Mäntsälän kunta, WSOY Porvoo 1982

Suomen kartanot ja suurtilat I, toimittaneet Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Suomen kirjallisuuden seuran kirjapaino, Helsinki 1939

Suomen kartanot ja suurtilat II, toimittaneet Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Kustannusosakeyhtiö Kivi, Suomen kirjallisuuden seuran kirjapaino, Helsinki 1941

Vanhan rakentajan sanakirja – Rakentamisesta, rakennuksista, rakenteista, Erkki Helamaa, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2004.

”Ätten Nordenskiölds familjegrav på Frugård”, Martti Blåfield, artikkeli teoksessa: Nordenskiöld-samfundets tidskrift 65: 103–127, Helsinki 2005

Museoviraston materiaali

Museoviraston Alikartano-esitteet
Alikartano – Frugård, opas huoneiden 1, 4–9 Nordenskiöld-näyttelyyn, (esipuhe Antero Sinisalo) MV RHO
Ylipytingin huoneiden muovitetut näyttelyesitteet (seinillä muovikoteloissa)

Museoviraston konservointi- ja kaivausraportit
Alipytingin lattian värit toukokuussa 2012, Kollaasi
Alipytingin tapettien dokumentointi toukokuussa 2012, Kollaasi, Hanna Rotonen
Ylipytingin Ison Förmaakin konservointityöt 2.5.–30.5.2010, 1.6.2012, Kollaasi Hanna Rotonen ja Laura Väisänen
Ylipytingin lehterin ja portaikon suppea konservointitutkimus 26.10.2014, Kollaasi
Alikartano / Ylipytinki, Salin katon konservointi 2016–2017, Kollaasi, Hanna Rotonen
Ylipytingin lehterin väritutkimuksen lisäselvitys, joulukuu 2015, Culturelli, Elina Wirkkala

Museoviraston lausunnot, matkakertomukset yms.

Tilaus Alipytingin lattia- ja hirsitöistä 21.3.2012, Selja Flink ja Kari Gröndahl
Tilaus Alipytingin lattia- ja hirsitöistä 26.6.2012, Selja Flink ja Kari Gröndahl
Kiinteistökatselmus 8.5.2014
Lausunto MV/78/05.01.01/2013, 19.11.2013
Muistio Alikartanon käyttö- ja hoitosuunnittelusta 2015–17, 4.8.2015
Matkakertomus 11.9.1974, Maire Kemppi 12.8.1974
Matkakertomus 27.8.1974, Maire Kemppi 28.8.1974
Matkakertomus 4.4.1975, Maire Kemppi 8.4.1975
Matkakertomus 8.7.1982, Maire Heikkinen 9.7.1982
Matkakertomus 3.12.1985, Maire Heikkinen ja Heikki Hänninen 9.12.1985
Matkakertomus 28.11.1986, Maire Heikkinen
Matkakertomus 27.9.1988, Martti Jokinen, Hanna Oijala ja Ulla Rahoja
Matkakertomus 5.10.1989, Marja Ivars ja Irma Lounatvuori 10.10.1989
Matkakertomus 22.8.1990, Matti Raatikainen
Matkakertomus 21.7.1992, Irma Lounatvuori 22.7.1992
Matkakertomus 10.9.1992, Matti Raatikainen
Matkakertomus 24.2.1993, Lea Värtinen
Matkakertomus 3.10.1994, Lea Värtinen
Matkakertomus 7.6.2006, Marja Ivars ja Lea Värtinen
Muistio Frugårdin rakenteellisesta kunnostustyöstä 19.7.1971, Matti Järvinen, DN:o 3731/H.7.71
Muistio 26.2.1993, Pentti Peurasuo
Muistio Alipytingin lattiakatselmuksesta 4.1.2012, Kari Gröndahl
Muistio pensasistutuksista 14.4.1994, Marja Ivars ja Ossi Hava
Muistio pihan ja puutarhan restaurointikokouksesta 12.2.1993, Marja Ivars
Muistio vesikattojen työmaakatselmuksesta 23.7.2007, Kari Gröndahl 2.8.2007
Muistio Ylipytingin sisätilojen konservointi- ja näyttelysuunnitelmasta, Ivars, Pelanne, Kymäläinen 15.4.2015
Pöytäkirja 1/78 DN:o 705/4/77 (pääark., harmaa kotelokansio ”Mäntsälä 1964-2001”)
Työmaakatselmus Frugårdissa, Matti Raatikainen 4.10.1976
Työvaihe 23.9.1974, Panu Kaila (Arkistoliite 1, kokous 1/74,)

Museoviraston suunnitelmat, työselostukset ja raportit

Alikartanon restaurointiraportin luonnos, Hannu Puurunen 1972–1982
Ehdotus salaojiksi Frugårdin kartanoon, Pentti Peurasuo 12.3.1993
Frugård 1992, Restaurointi ja hoitosuunnitelma, Pentti Peurasuo ja Tuuli Kivi
Frugård rakennusselitys, Panu Kaila 1.1.1973
Huoltorakennuksen rakennusselitys, Panu Kaila 20.5.1974
Huoltorakennuksen maalausselitys, Panu Kaila 20.8.1974
Huoltorakennuksen rakennusselitys, Panu Kaila 20.8.1974
Selostus päärakennuksessa tehdyistä restaurointitöistä, Hannu Puurunen 1983
Ulkovärit, Pentti Pietarila 1981
Museon huoltorakennuksen LVI-työselitys, Pekka Porra 31.5.1974
Museon huoltorakennuksen sähkötyöselitys, Aimo Timonen 21.5.1974

Museoviraston piirustukset

Asemapiirros P 01, Panu Kaila 3.3.1972
Istutukset Frugårdiin 6.6.1996

Museoviraston käsiarkiston muu materiaali

Alikartanon museonvalvojan vuotuistöitä, päiväämätön
Alikartanon museonvalvojan tehtävät 13.5.1991
Frugårdin kartanon puiston historiaa, 1970-luku
Frugårdin kartanon rakennushistoria, Timo Keinänen 1972
Hankesuunnitelma istutuksista 14.12.1995, Lea Värtinen
Huoltorakennuksen rakennuslupapäätös 22.2.1973
Ida Ekmanin haastatteluja 1972, Panu Kaila 21.7.1982
Kartano- ja talomuseoitten toimikunnan pöytäkirja 30.1.1990
Kertomus virkamatkasta Ruotsiin 6.–12.12.1971, Timo Keinänen 13.1.1972
Kirje ja sopimusehdotus Rakennushallitukselta Museovirastolle 27.1.1975 Dno 6033/52/74/374
Kustannusarvio istutettavista kasveista, Pentti Peurasuo 25.2.1993
Lausuntopyyntö kartanoalueen puista, Panu Kaila 14.1.1972

Lautakattojen käsittely -taulukko
Loppukatselmuspöytäkirja DN:o 1127/4/81, 1.6./7.6.1982
Luovutuskatselmuspöytäkirja, Kalevi Puska 10.11.1982 DN:o 268/4/82
Maarekisteriote, lohkomiskirja 15.10.1973
Markkinointisuunnitelma 2015, Marja Pelanne 31.10.2014
Martti Blåfieldin esitys Mäntsälän kansalaisopistossa 15.4.1991
Museovalvojan vuotuistöitä
Mäntsälä Frugårdin kartano, rakennushistorilallinen arkisto 8.12.1971
Perusteluja tarkistetun kustannusarvion kohoamiselle, Sauli Anttila 12.9.1979
Käsin kirjoitettu merkintä koirankopin piirustuskopiossa, Selja Flink 3.5.2001
Sähköposti, Asikainen–Ivars 19.12.2003 ”Mäntsälän sekä Kokemäen puut”.
Sähköposti, Maunu Häyrynen 4.6.2004 ”[Museoposti] Opasvihkonen Alikartanon historia- ja luontopolusta ilmestynyt”.
Sähköposti, Pietarila–Ivars 11.9.2003.
Sähköposti, Värtinen–Ivars 21.4.2004 ”Alikartanosta terveisiä”.
Sähköpostiketju, Anttila–Flink 6.8.2001 ”Alikartanon purolaakso”
Sähköpostiketju, Anttila–Flink 6.8.2001 ”RE: Alikartanon purolaakso”
Sähköpostiketju, Marja Ivars – Pasi Kaukonen 28.3.2004 ”mäntsälä”.
Tiedote Värtinen–Lounatvuori, 9.12.1992
Tarjouspyyntö lautakattojen korjaustyöstä ja pintakäsittelystä 20.4.2007, Kari Gröndahl Tikapuutilaus, Kari Nikkanen ja Kari Gröndahl 23.11.2001
Vanhat näyttelyplanssit
Vuoden 1089 kävijämäärät museoviraston museoissa ja muissa kohteissa

Museoviraston hoitoraportit (paperitulosteina restaurointiyksikön käsiarkistossa)

Selostus hoitotoimenpiteistä 1997 Maaranen hoitoraportti
Selostus hoitotoimenpiteistä 1998 Maaranen hoitoraportti
Selostus hoitotoimenpiteistä 1999 Maaranen hoitoraportti

Museovirastolta saadut digitaaliset tiedostot

word-dokumentti Alikartanon korjaushistoriasta (Korjaushistoria.docx)
pdf-dokumentti Alikartanon korjaushistoria 14.12.1990 (Korjaushistoriaa 1990.pdf)
Katteiden ja julkisivukäsittelyjen lähihistoriaa, Marja Ivars 17.11.2006
Rakennushistoriayhteenveto vuoteen 2006 saakka
Historia- ja luontopolku, Opas, MV:n doc-tiedosto

Museoviraston internet-lähteet

Museoviraston rakennusperintöportaali http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali haettu, 9.9.2015
Museoviraston Alikartano-sivusto http://www.kansallismuseo.fi/fi/alikartano haettu, 13.3.2016
Museoviraston sivuston artikkelit, joissa mainitaan Alikartano http://www.nba.fi/fi/Go?Search=alikartano, haettu 13.3.2016:
http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/tiedotearkisto?Article=6097
http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/tiedotearkisto?Article=5862

Sähköpostit

Hannu Puurusen viesti Juulia Mikkolalle: korjauksia ja täydennyksiä tämän tekstin luonnokseen sähköpostitse 21.10. ja 10.11. 2015
Hannu Puurusen viesti Juulia Mikkolalle Alikartanoa koskien 12.11.2015 ”Re: Alikartanon-haastattelu purettu”
Hannu Puurusen viesti Juulia Mikkolalle Alikartanoa koskien 13.11.2015 ”lisää Alikartanoa...”
Hannu Puurusen viesti Juulia Mikkolalle Alikartanoa koskien 17.11.2015 ”vielä Alikartanoa”
Marja Ivarsin viesti Juulia Mikkolalle Alikartanoa koskien 7.11.2018 ”Rakennushistoriaselvitys 2/3”
Panu Kailan viesti Juulia Mikkolalle Alikartanoa koskien 9.10.2018 ”Frugård”

Muut

Alikartano, Restaurointi 1972-82, Hannu Puuruselta löytynyt restaurointiraportin luonnos, jonka teksti on Puurusen arvion mukaan pääasiassa Irma Lounatvuoren ja Panu Kailan kirjoittamaa.

Hannu Puurusen matkat Alikartanoon vuosina 1978–1983, Hannu Puurunen 13.11.2015, pdf-tiedosto

Haastattelut

Hannu Puurusen ja Marja Ivarsin haastattelu Alikartanossa 20.10.2015
Pentti Pietarilan haastattelu Alikartanossa 27.11.2015
Panu Kailan haastattelu Alikartanossa 30.11.2015

Projektipankkiin ladatut tiedostot

1700- ja 1800-luku
- artikkeleita ja asiakirjoja MV:n restaurointiyksikön käsiarkistosta ja MV:n pääarkistosta
- Frugård-albumin valokuvia skannattuna

1900–1963
- asiakirjoja ja artikkelieita MV:n restaurointiyksikön käsiarkistosta ja MV:n pääarkistosta
- karttoja MV:n restaurointiyksikön käsiarkistosta
- asemapiirroksia MV:n rakennushistorian osastolta
- TKK arkkitehtiosaston mittapiirrokset vuodelta

1921
- Signe Branderin valokuvat vuodelta 1911
- Salme Setälän valokuvia vuodelta 1921
- O. Tapion kuvia vuodelta 1963
- Suomen kartanot ja suurtilat -kirjan kuvia vuodelta 1937 skannattuna

1964–1970
- MV:n rakennushistoria osaston ja MV:n pääarkiston valokuvia alipytingistä, ylipytingistä ja pihapiiristä
- MV:n rakennushistoria osaston valokuvia Nummisten kylästä vuodelta 1970
- piirustuksia MV:n rakennushistoria- ja kiinteistöosaston arkistosta

1971–1983
- alipytingin kunnostus kahvioksi: rakennustyöselitys, suunnitelmaia, piirustuksia ja valokuvia
- ylipytingin kunnostus museoksi: rakennustyöselitys, suunnitelmia, pöytäkirjoja ja valokuvia
- haudan kunnostukseen liittyvät asiakirjoja, piirustuksia ja valokuvia
- huoltorakennuksen rakentamiseen liittyviä asiakirjoja, piirustuksia ja valokuvia
- puodin muutostöihin liittyvät asiakirjat, piirustuksia ja valokuvia
- asemapiirroksia MV:n rakennushistoria osaston arkistosta
- artikkeleita MV:n restaurointiyksikön arkistosta
- näyttelyn aineistokortistot, kokousmuistioita ja suunnitelmia
- Timo Keinäsen rakennushistoria vuodelta 1972
- puutarhan ja pihatöiden suunnitelmia ja kunnostukseen liittyviä valokuvia
- värisuunnitelmia ulkopuolisista maalaustöistä ja ylipytingin sisätiloista
- valokuvia harjannostajaisista 17.9.1981 MV:n rakennushistorian osaston arkistosta
- satunnaisia valokuvia rakennuksista ja pihasta

1983–2013
- valokuvia museon avajaisista 18.5.1983 MV:n rakennushistorian osaston arkistosta
- näyttelyyn liittyviä valokuvia, näyttelyplansseja ja esitteitävuosilta 1983–1999
- pihan ja haudan kunnostukseen liittyviä valokuvia, piirustuksia ja asiakirjoja 1990-luvulta
- ylipytingin kellarin lattiasieneen liittyväiä valokuvia ja muistioita
- valokuvia ikkunoiden ja ovien maalauksesta vuonna 2006
- katto- ja piippukorjauksiin liittyviä valokuvia ja asiakirjoja vuosilta 2006–2007
- Alipytingin lattia- ja seinärakenteiden korjaukseen liittyviä asiakirjoja, piirustuksiaja valokuvia vuosilta 2011–2013
- ylipytingin tapettien konservointiin liittyviä valokuvia ja asiakirjoja vuodelta 2011
- piirustuksia ylipytingistä vuodelta 2011 MV:n KYH Kuvantaminen ja rakennusarkeologian arkistosta
- satunnaisia valokuvia

2013–2017
- valokuvia aidoista ja porteista vuodelta 2017 (Livady)
- valokuvia rakennuksista ja ympäristöstä (Livady)
- ylipytingin lehterin vuotoon ja sisäkonservointiin liittyviä valokuvia, asiakirjoja ja piirustuksia
- ikkunoiden kunnostukseen liittyviä valokuvia, asiakirjoja ja piirustuksia vuosilta 2015–2017
- julkisivumaalauksiin liittyvät valokuvia ja asiakirjoja vuosilta 2015–2017 (Livady)
- kattojen korjaukseen liittyvät valokuviaja asiakirjoja vuosilta 2015–2017 (Livady)
- valokuvia opastauluista ja näyttelyn opasteista
- sillan uusimiseen liittyviä valokuvia vuodelta 2015 (Livady)
- puukorjauksiin liittyviä valokuvia vuodelta 2016 (Livady)

2018
- inventoinnin aikana otettuja valokuvia (Livady)
- ilmakuvia (Livady)

0000
- satunnaisia dia-kuvia, esitteitä ja piirustuksia ilman vuosilukua

Projektipankissa käytettyjen tiedostonimien lukuohjeet

Samoja lyhenteitä on käytetty myös esimerkiksi tämän selvityksen kuvaviitteissä.

TIEDOSTOJEN NIMET

Kohde Tyyppi VVVVKKPP Sisältö Lähde Kuvaaja/ Piirtäjä Signum
esim. Alipytinki piir. 19711027 pohjapiirros ja leikkaukset MV RHO PKa 505.3.58

KOHDE rakennus/alue

Alikartano
Alipytinki
Ylipytinki
Puoti
Huoltorakennus
Hauta
Väentupa
Aitta

TYYPPI

piir.	piirustus
asiak.	asiakirjat, tekstitiedostot
art.	artikkeli
sp.	sähköposti
kirj.	kirjoitelma

LÄHDE

AYArkA	Aalto yilopiston Arkkitehtiosaston arkisto
finna	finna.fi
KM	Kansallismuseo
KYP	Kulttuuriympäristön palveluikkuna (www.kyppi.fi)
Livady	Arkkitehtitoimisto Livady
MFA	Museum of Finnish Architecture (Arkkitehtuurimuseo/Rakennustaiteen Museo)
MML	Maanmittauslaitos
MVA	Museoviraston pääarkisto
MV RHO	Museoviraston Rakennushistorian osasto
MV REST	Museoviraston restaurointiyksikön käsiarkisto
	(Selvitystä tehdessä on ollut käytössä Museoviraston toimistotiloissa aiemmin ollut käsiar kistokokonaisuus , josta on myöhemmin siirretty aineistoja sekä Museoviraston arkistoon että Kuvakokoelmiin.)
MV K-as	Museoviraston K-asema (käsiarkiston digitaaliset aineistot)
MV KYH	Museoviraston KYH Kuvantaminen ja rakennusarkeologia
MV RKY	Museovirasto Rakennettujen kulttuuriympäristöjen sivusto
MV KH	Museovirasto Kulttuuriympäristönhoito, Restaurointipalvelut
MV Kiint	Museoviraston kiinteistöosaston arkisto
OY	Oulun Yliopisto
SKS-kirja	Suomen kartanot ja suurtilat-kirja

KUVAAJA/PIIRTÄJÄ

ALKe	Anna-Liisa Keramaa
ALu	Antti Luutonen
ARy	Airi Rysä
AVa	A. Valo
EAn	Elina Anttila
EHä	E. Härö
EJa	E. Jama
ELa	Eero Lappalainen
ETo	E. Tohka
EWi	Elina Wirkkala
HHa	H. Havas
HPu	Hannu Puurunen
HSa	Helena Saatsi
HHä	Heikki Hänninen
ILo	Irma Lounatvuori
JHy	J. Hymylä
JKe	Janne Keihokari
JMi	Juulia Mikkola
JPe	Jorma Peisalo
KDa	Kaj Dahl
KGr	Kari Gröndahl
KNi	Kari Nikkanen
KPu	Kalevi Puska
LMO	Lea Murto-Orava
LVä	Lea Värtinen
MBl	Martti Blåfield
MHa	Markku Haverinen
MHe	Maire Heikkinen
MHu	Matti Huuhka
MIv	Marja Ivars
MJä	Matti Järvinen
MKa	Maija Kairamo
MKe	Maire Kemppi
MLa	Metti Lampinen
MRa	Matti Raatikainen
NKy	Nanna Kymäläinen
NPe	Noora Pekkanen
OAr	Olli Arkima
OCo	Outi Cordes
OHa	Ossi Hava
OTa	O. Tapio
PEr	Päivi Eronen
PHä	Pekka Hämäläinen
PKa	Panu Kaila
PMa	Päivi Maaranen
PPe	Pentti Peurasuo
PPi	Pentti Pietarila
PPo	Pekka Porra
PWe	P. O. Welin
SBr	Signe Brander
SFl	Selja Flink
SFr	Satu Frondelius
SHa	Seppo Hakli
SKa	Sampsa Karvinen
SLi	Selim Lindqvist
SMe	Sakari Mentu
SSa	S. Saikkonen
SSe	Salme Setälä
SSu	Simo Suoniemi
THe	T. Heininen
THi	Tapio Hirvonen
TKe	Timo Keinänen
TLa	Taina Laakkonen
TLi	Tanja Lindfors
TUu	T. Uuksulainen
UKö	Ulrika Köngäs
URa	Uuti Rantanen
VLa	Veijo Laine

KANSIORAKENNE

Aikakansiot

Alakansiot hankkeen tai kohteen mukaan (esim. Puodin muutostyöt 1971-1983)

0000
1700-1899
1900-1963
1964-1970 Museoviraston omistuksessa
1971-1983 MV restauroi
1983-2013 Kartanomuseo
2013-2017 Senaatti-kiintestön omistuksessa

Paikkakansiot

Alakansiot huonekohtaisesti (esim. Ylipytinki - H9 Iso förmaaki)

Alipytinki (319876)
Alue (104229)
Arkisto
Huoltorakennus (319877)
Puoti (319878)
Väentupa
Ylipytinki (319879)

Aineistokokonaisuudet

Arkisto
Arkistovalokuvat
Asiakirjat
Diakuvat
Digikuvat
Kartat
Piirustukset
Piirustukset dwg
Sähköpostit

Alikartanon rakennusten sisätilojen numerointi

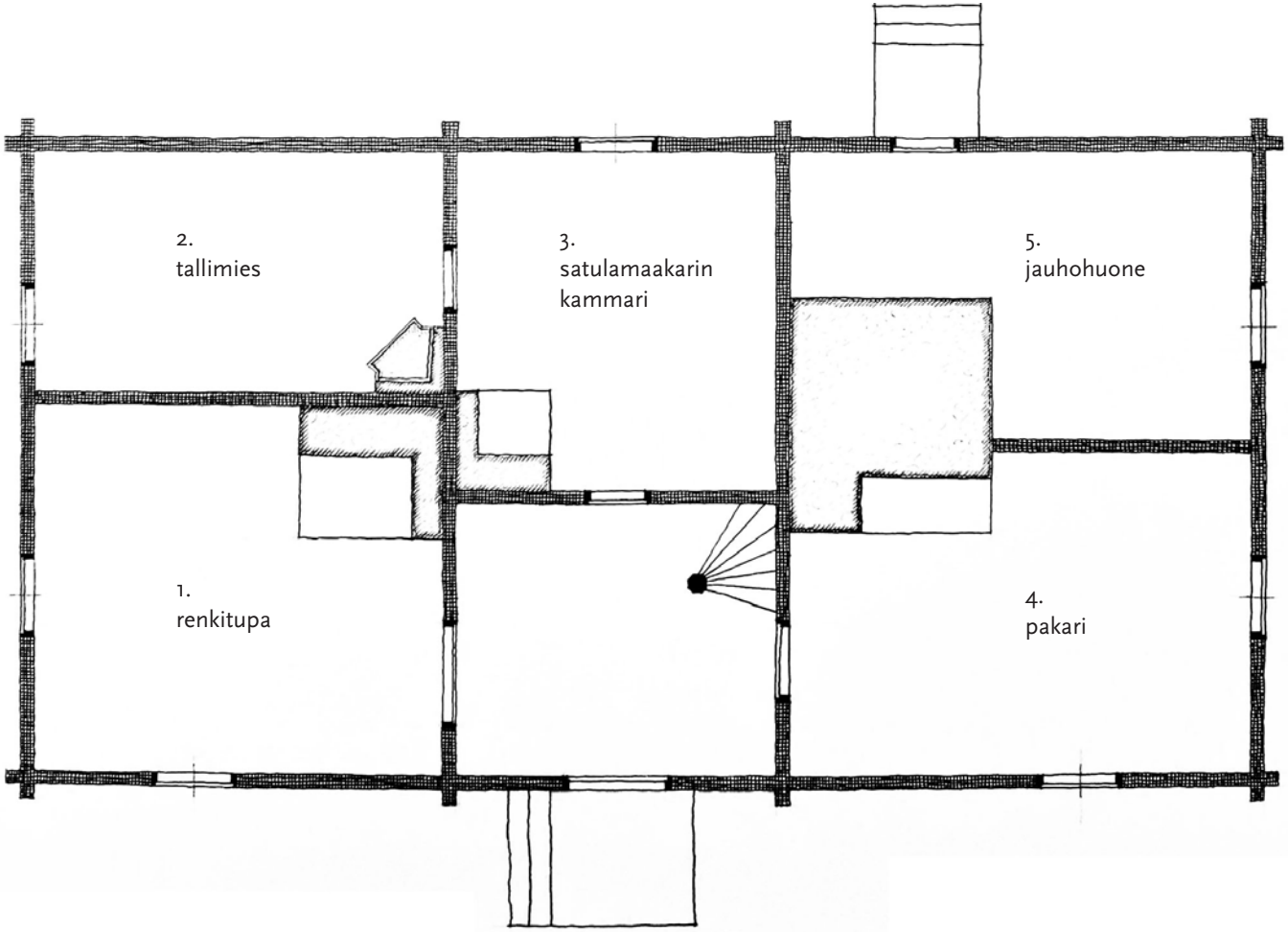

1950-luvulla puretun väentuvan pohjapiirustus Salme Setälän ja Sylvi Eriksonin vuonna 1921 mittamana: Arkkitehtuurin historian mittauspiirustukset, Aalto-yliopisto. Huonenumerointi vuonna 1972 tehdyn Ida Ekmanin haastattelun perusteella: Livady.

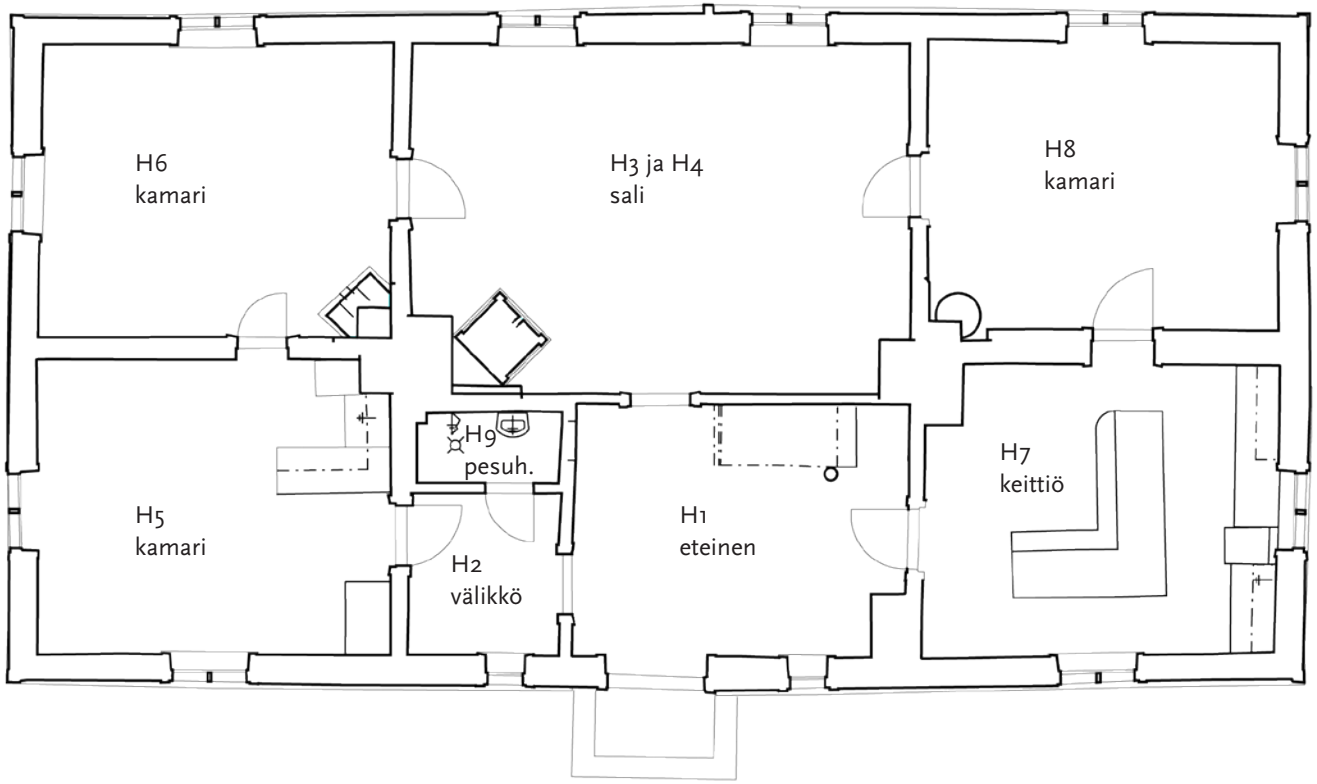

Alipytingin pohjapiirustus vuodelta 2011: MV käsiarkisto.
Huonenumerointi Panu Kailan vuonna 1972 laatiman
suunnitelmapiirustuksen mukaan.

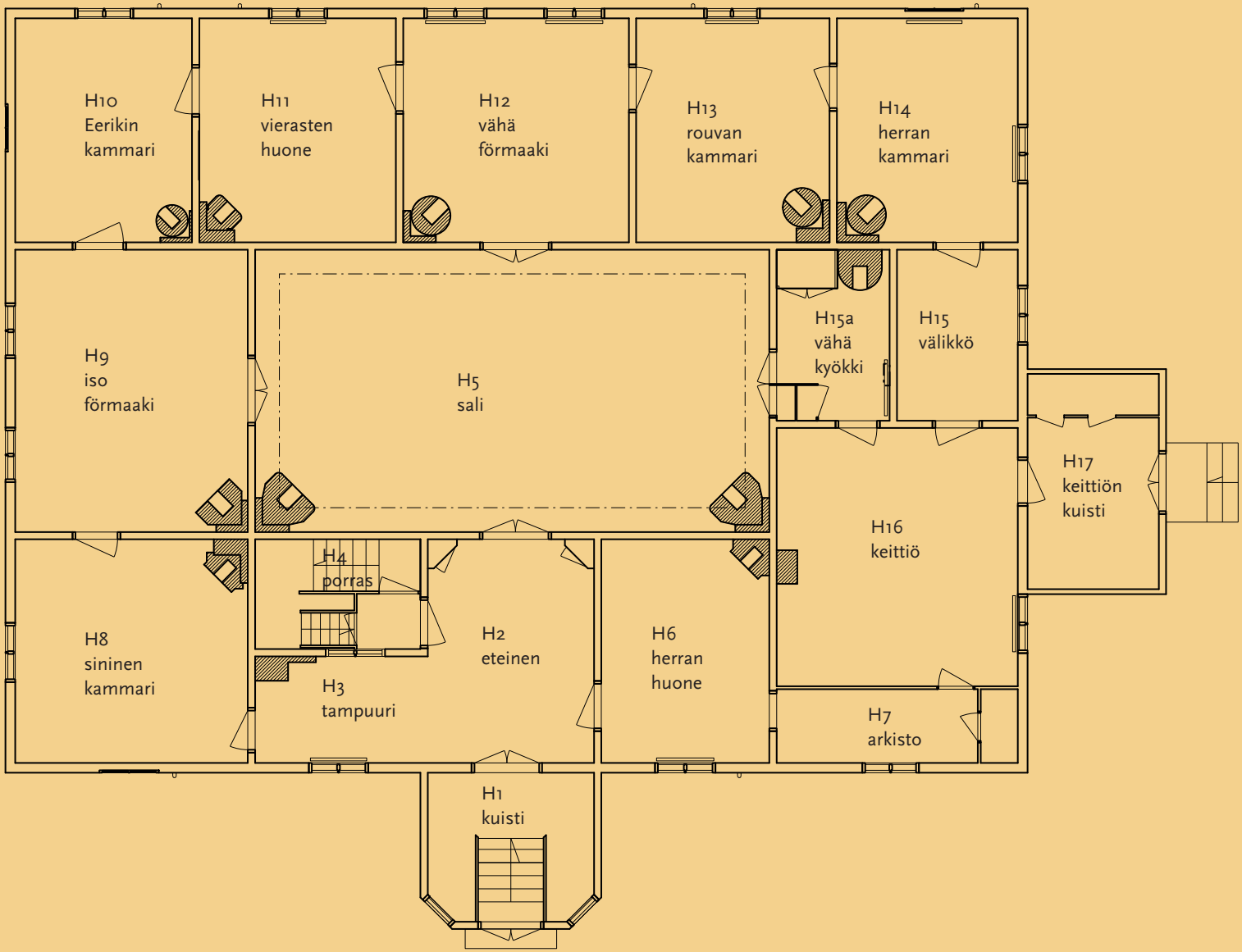

ISBN: 978-952-7239-77-3 (painettu julkaisu)
ISBN: 978-952-7239-78-0 (pdf)

LIVADY OSAKEYHTIÖ Senaatti

Ylipytingin pohjakaava piirrettynä suorakulmaisena
Hannu Puurusen vuona 1978 tekemän piirustuksen pohjalta.